

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**CUMHURİYET'İN KURULUŞ DÖNEMİ'NDE (1923-
1938) TÜRK KADINININ MODERNLEŞMESİ (KONYA
YEREL BASINI ÖRNEĞİ)**

AMİNE AYBIKE PALAVAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. İSMAİL SEVİNÇ**

KONYA-2023

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	AMİNE AYBİKE PALAVAR		
	Numarası	18810401042		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ /SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	CUMHURİYET'İN KURULUŞ DÖNEMİ'NDE (1923-1938) TÜRK KADINININ MODERNLEŞMESİ (KONYA YEREL BASINI ÖRNEĞİ)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Amine Aybike PALAVAR		
	Numarası	18810401042		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İsmail SEVİNÇ		
Tezin Adı	CUMHURİYET'İN KURULUŞ DÖNEMİ'NDE (1923-1938) TÜRK KADINININ MODERNLEŞMESİ (KONYA YEREL BASINI ÖRNEĞİ)			

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde “muasır medeniyetlere” ulaşmak amacıyla hemen her alanda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeler Türk kadını için de önemli yenilikleri beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen kanuni düzenlemelerin toplumsal yansımaları ise dönemin basın alanında sıklıkla ele alınmıştır. Konya özelinde kadının toplumsal ve siyasal hayattaki yeri Konya'nın yerel gazetelerinde kendini göstermiştir. Çalışma kapsamında dönemin meclis tutanakları ve hem ulusal hem de mahalli gazeteler incelenerek Türk kadınının modernleşme süreci analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Kadınının Modernleşmesi, Konya Yerel Basınında Kadın, Kadının Toplumsal ve Siyasal Hayattaki Yeri

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Amine Aybike PALAVAR		
	Student Number	18810401042		
	Department	Political Science and Public Administration / Political Science and Public Administration		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. İsmail SEVİNÇ		
Title of the Thesis/Dissertation	MODERNIZATION OF TURKISH WOMEN IN THE FOUNDATION PERIOD OF THE REPUBLIC (1923-1938) (A CASE STUDY OF KONYA LOCAL PRESS)			

In the foundation period of the Republic, regulations were made in almost every field in order to reach “contemporary civilizations”. These regulations brought along important innovations for Turkish women. The social reflections of the legal regulations made in this direction were frequently discussed in the press area of the period. In Konya, the place of women in social and political life has shown itself in Konya's local newspapers. Within the scope of the study, the parliamentary records of the period and both national and local newspapers were examined and the modernization process of Turkish women was tried to be analyzed.

Key Words: The Modernization of Turkish Women, Women in the Local Press of Konya, The Place of Women in Social and Political Life

İÇİNDEKİLER

Tablolar Listesi	iii
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM MODERNLEŞME KAVRAMI VE OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADIN

1.1. Modernleşme Kavramı ve Gelişimi	3
1.2. Modernleşme Sürecinde Değişen Kimlik Algısı ve Kadın.....	6
1.3. Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Hareketlerinin Kadın Hayatına Yansımaları ..9	
1.3.1. Tanzimat Dönemi'nde Kadının Toplumsal Hayattaki Konumuna	
Yönelik Düzenlemeler	10
1.3.2. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Kadın Haklarında Yaşanan Gelişmeler.....	15
1.3.2.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti Politikalarında Kadın	16
1.3.2.2. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Aydın Kadınlar ve Faaliyetleri.....	19
1.3.3. Millî Mücadele Döneminde Kadın	23
1.3.4. Osmanlı Devleti'nde Kadın Dergiciliği	26

İKİNCİ BÖLÜM CUMHURİYET'İN KURULUŞ DÖNEMİ MODERNLEŞME HAREKETLERİNDE KADIN

2.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadın Modernleşmesi.....	33
2.1.1. Medeni Kanun ve Kadın	34
2.1.2. Siyasal Yaşamda Kadın	36
2.1.2.1. Kadına Siyasal Hakların Tanınması.....	39
2.1.2.2. Kadınların İntihap Hakkı Elde Etmesinin Basına Yansımaları..	46
2.1.2.3. Türk Kadının İlk Siyasi Deneyimi	56
2.1.2.4. 1935 Milletvekili Seçimlerinde Seçilen İlk Kadın	
Milletvekilleri	60
2.1.3. Eğitimde Kadın Modernleşmesi	62
2.1.3.1. Kız Enstitüleri	66
2.1.4. Toplumsal Yaşamda Kadın Modernleşmesi	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 1923-1938 YILARI ARASINDA KONYA YEREL BASININDA KADIN MODERNİZMİNİN GÖRÜNÜRLÜĞÜ

3.1. Siyasal Hayatta Kadın Modernleşmesinin Konya Yerel Basınına Yansımaları.....	77
3.1.1. 1935 Milletvekili Seçimlerinde Seçilen İlk Kadın Milletvekilleri	81
3.2. Eğitim Alanında Kadının Modernleşmesi: Konya Yerel Basınına Yansımaları	83
3.2.1. Konya Halkevi	83
3.2.2. Eğitim Alanında Kadın Modernleşmesi.....	91

3.3. Sosyo-Kültürel Alanda Kadının Modernleşmesi ve Konya Yerel Basınına Yansımaları.....	96
3.3.1. Kılık Kıyafet Alanında Modernleşme Hareketleri.....	100
3.3.2. Konya Eğlence Kültürü ve Kızlı/Çalgılı Kahveler	106
3.3.3. Kültürel Alanda Modernleşme Hareketi.....	110
Sonuç	117
Kaynakça	119

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Geleneksel ve Modern Toplumlarda Kimlik Çeşitleri	7
Tablo 2.1. Dünya Ülkelerinde Kadınlara Seçme ve Seçilme Haklarının Verildiği Yıllar	45
Tablo 2.2. TBMM 5. Dönem Kadın Milletvekilleri (1935-1936)	61
Tablo 2.3. 1923-1936 Yılları Arası Öğretmen Sayısı.....	63
Tablo 2.4. 1923-1936 Yılları Arası Öğrenci Sayısı.....	64
Tablo 2.5. 1928-1934 Yılları Arasında Millet Mekteplerini Bitiren Vatandaş Sayısı....	66

GİRİŞ

Modernleşme kavramı kullanıldığı dönemin özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Orta Çağ'da modern toplumlar Doğu toplumları olarak görülmekte iken günümüzde modern toplumlar denildiğinde akla Batı toplumları gelmektedir. Bu anlamda modernleşme üzerine gerçekleştirilen tüm tartışmalar o anki toplumların yapısına göre şekillenmektedir.

Osmanlı Dönemi modernleşme ve hatta Batılılaşma tartışmaları artan askeri yenilgilere bir çözüm arayışı neticesinde Tanzimat Dönemi'nde başlamıştır. Bu dönemde daha çok askeri alanda gerçekleşen reform hareketleri, Meşrutiyet'in ilanı ile toplumsal bir boyut kazanmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet öncesi kadın ve kadının toplumsal hayattaki konumuna yönelik gerçekleştirilen reformlar temelde eğitim odaklıyken bu tarihten sonra daha geniş alanlara yayılmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk dönemlerinde toplumun her kesimine özgürlük sağlama vaadiyle ilerlediği politikalar neticesinde çeşitli grupların özellikle basın yayın alanında dönemin koşullarına göre "özgürce" hareket etmelerine sebep olmuştur. Parti politikaları ve parti yapısı incelendiğinde, kadınların toplumsal hayattaki hareketliliğini arttırmaya yönelik adımların olduğu ifade edilebilir. Dönemin basın yayın organlarındaki bu hareket kadınların kendilerini dönemin koşulları dahilinde özgür denilebilecek şekilde ifade etmelerini sağlamıştır. II. Meşrutiyet'le hız kazanan kadın hakları söylemleri ve kadının toplumsal hayattaki görünürlüğü, Kurtuluş Savaşı döneminde hem fiilen hem de ruhen mücadeleye katılan Türk kadını figürüyle daha derine inme fırsatı bulmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen mitinglerde faaliyet gösteren kadınlar siyasal hayatta da faaliyet göstermeye başlamışlardır. Kadının toplumun her alanında görünürlüğünün toplum nezdinde kabul görmeye başlamasında Millî Mücadele'de gösterdiği faaliyetler önemli yer tutmuştur. Nitekim Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kurucu rejimin temelde muasır medeniyetlere ulaşma üzerine kurulu hedefleri doğrultusunda modern kadın yaratma amacı yer almıştır. Cumhuriyet'in ilanı ertesinde Türk kadını hem toplumsal hayatta hem de siyasal hayatta kendini göstermeye başlamıştır.

Cumhuriyet Dönemi modernleşme hareketleri ve bu hareketler doğrultusunda gerçekleştirilen kanuni düzenlemeler kadını da içerisine almıştır. Bu doğrultuda 1923-1938 yılları arasında modernleşme hareketinin hukuki dayanakları ve kanuni düzenlemelerin gerekliliklerini anlamak için Türkiye Büyük Millet Meclisi meclis zabıtları incelenmiştir. Modernleşme hareketlerinin toplumsal yansımaları ise özellikle dönemin gazetelerinde sık sık ele alınmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde kadına yönelik gerçekleştirilen modernleşme hareketleri içerisinde seçme-seçilme hakkı ise çok geniş bir tartışma alanı oluşturmuştur. Nitekim hem siyasal hakların konuşulmaya başlandığı toplumsal yapı hem de bu hakların elde edilmesi akabinde oluşan kamuoyu tartışmaları yazın alanı için dikkatle takip edilen bir süreç olmuştur.

Cumhuriyet dönemi kadın modernleşmesinin toplumsal hayatta ne derece kabul gördüğünü ve modernleşme hareketlerinin topluma yayılması için basının nasıl kullanıldığını analiz edebilmek adına yazın alanının incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Konya'nın yerel gazetelerinden Babalık, Yeni Ses, Ekekon gazeteleri incelenmiştir. Gazetelerde yer alan haberler ve köşe yazıları içerikleri bakımından siyasi, kültürel ve eğitsel olmak üzere tasnif edilmiştir. Böylece kadının yazın alanındaki yeri ve kamuoyunda modernleşme hareketlerinin ne derece anlaşıldığı açıklanmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

MODERNLEŞME KAVRAMI VE OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADIN

1.1. Modernleşme Kavramı ve Gelişimi

Modern kavramının tanımı, ortaya çıkışı ve neyi ifade ettiği ile ilgili pek çok farklı görüş mevcuttur. Latince “modernus” kelimesinden gelen *modern* kavramı; Hıristiyanlık döneminin Pagan dönemden ayrıldığını ifade etmek amacıyla ilk defa 5. Yüzyıl’ın sonlarında kullanılmıştır (Habermas, 1987: 3). Kavram, Hegel tarafından ise Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte yeni dünyayı Orta Çağdan ayırmayı ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. (Çiğdem, 1997: 65). Bu bağlamda kavram kullanıldığı dönemin tarihsel içeriğini kendisinde barındırmaktadır. Bauman modernliğin (modernite) ne zaman ortaya çıktığını ya da modernliğin doğuşunu, bizzat modernliğin önüne geçen önemsiz ve pek tabii belirsiz bir tartışma olarak nitelendirmektedir (Bauman, 2003: 12-13). Sözlük anlamıyla *Modern* (Çağdaş) kavramını Ülken şu şekilde tanımlamıştır: “Toplumlar arasında en çok gelişmiş olanların temsil ettikleri teknik bilgi ve zihniyet seviyesidir. Modern kavramı devirden devire değişiklik göstermektedir. Orta Çağ’da en modern toplumlar İslam toplumlaryken; bugün Batı kültürünü yaratan toplumlardır” (Ülken, 1969: 14). *Modern* kavramı kullanıldığı döneme göre farklı anlamlar ifade etmektedir.

“Modernus” yani modern kökünden gelen modernite (modernlik) ve modernleşme kavramları sıklıkla birbirleri yerine kullanılmaktadır. Her ne kadar kavramlar arasında büyük bir geçişkenlik söz konusuysa da her biri farklı durumlara işaret etmektedir. Giddens, *modernliği* (modernite) “17. Yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan, toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi” şeklinde tanımlarken (Giddens, 1994: 9); Touraine, modernliği aklın ön planda olduğu özgürleşme ve devrim olarak tanımlamakta; modernleşmeyi ise geleneksel olandan *modern* olana doğru bir geçiş yani “hareket halindeki modernlik” olarak tanımlamaktadır (Touraine, 2002: 44). Bu minvalde *modern* kavramı toplumsal yaşam biçimini ifade ederken, *modernlik* (modernite) modern

olma durumunu (Koç, 2019: 20), *modernleşme* ise modernitenin kurumsal altyapısını yani gelenekselden moderne geçiş sürecini ifade etmektedir (Çiğdem, 1997: 72). Modernitenin akılcılık, özgürlük, bireysellik vb. kavramlarla birlikte inşa ettiği kültür ise *modernizm* kavramı ile açıklanmaktadır (Altun, 2021: 98). Touraine'e göre modernizm "insanla doğanın birlikteliğine duyulan inancın aldığı son biçim"dir (Touraine, 2002: 39). Modernitenin yalnızca bir değişim ya da farklılaşmayı anlatan olaylar silsilesi olmadığını ifade eden Touraine; modernliği toplumun merkezinde yer alan Tanrı yerine akıl, bilim ve tekniğin konulduğu tarihsel bir gereklilik olarak tanımlamıştır (Touraine, 2002: 24-25). Modernliğin başlangıcı tartışmalı bir konu olsa da modernizmin akılcılığı esas aldığı yönünde ortak bir kanı mevcuttur (Saygın, 2016:69). Dolayısıyla aklın merkeze alındığı Aydınlanma çağı genellikle modernliğin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Çiğdem, 1997: 65-66). Modernizm, Batı'da merkezde yer alan Tanrının yerine rasyonalitenin konulduğu, geleneksel, toplumsal ve bireysel yaşam biçimlerinin değişip dönüştüğü, kentleşmenin hızla arttığı, bilim ve tekniğin ön plana çıktığı, kapitalist ekonomik sistemin hâkim olduğu bir süreci ifade etmektedir (Özçelik, 2019: 309). Hümanizm, sekülerleşme, demokrasi vb. temeller üzerine kurulan modernizm (Özçelik, 2019: 311); akılcı, ilerlemeci ve birey odaklı şekliyle Fransız Devrimi'ne ve İngiltere'deki sanayileşmenin başarısına kadar uzanmaktadır. (Touraine, 2002: 44).

Berman, modernizmin gelişimini üç evrede incelemiştir (Berman, 1999: 29):

1. Evre: 16. Yüzyılın başlarından 18. Yüzyıla uzanan ilk evrede insanlar modern hayatı yeni yeni algılamaya başlamışlardır.

2. Evre: 1790'larda başlayan ikinci evre Fransız Devrimi ve onun etkileriyle kendini gösterir.

3. Evre: 20. Yüzyılda başlar, modernleşme süreci tüm dünyada kendini gösterecek şekilde yayılmış; kültür, sanat ve düşünsel alanda etkilerini göstermiştir.

Benzer bir modernleşme süreci tasnifinde ise; 1450 öncesi dönem modern öncesi dönem olarak ifade edilmiştir. Modern dönem ise iki evrede incelenmiştir. 1450- 1750 arasındaki teknolojik gelişmeler (coğrafi keşifler, barutun icadı,

matbaanın icadı vb.), feodalizmin çözülmesi, toplumsal, ekonomik dinsel yapıdaki değişimler, aydınlanma ve pozitivizm düşüncelerinin ortaya çıktığı modernleşme sürecinde ilk evresini oluşturur. 1750-1950 arası dönem ise; endüstri devrimi, sınıflaşma, kentleşme ve ulus devletinin doğuşu vb. gelişmelerle ikinci evreyi oluşturmaktadır. 1950 sonrası ise endüstrileşmenin ve modernleşmenin akıl almaz boyutlara dönüştüğü, teknolojik ilerlemelerin hız kazandığı modern sonrası dönem olarak ele alınmaktadır (Tuna, Şen ve Durdu, 2015: 8).

Modernizm başta siyaset ve ekonomi olmak üzere pek çok alanda köklü dönüşümlere sebep olmuştur. Modernizm “kolektiflik ilkesi, yurttaşlık, milliyetçilik, ulus devlet vb.” ile siyasi alanda; “üretim faktörleri için gelişen farklılaşmış pazarlar” ile iktisadi alanda (Çiğdem, 1997: 69); “rasyonalite” ile düşünsel alanda; “sanayileşme” ile ve teknolojik alanda; “kentler” ile sosyal alanda kendini göstermiştir (Saygın, 2016: 69). Modernizm, geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişte toplumsal, ekonomik ve siyasi alanlarda büyük değişim ve dönüşümlere sebep olmuştur. Giddens yaşanan bu dönüşümlerin “aydınlık” ve “karanlık” olmak üzere iki farklı yönü olduğundan bahsetmektedir; insanoğluna daha önce görülmemiş fırsatlar sunan modernizm aynı zamanda insanoğlunu risk ve tehlikenin tam ortasına çekmiştir (Giddens, 1994: 14). Berman’a göre modern olmak Marx’ın ifadesi ile “katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği” bir evrenin parçası olmak gibidir” (Berman, 1999: 27). Modernizm kendi içerisinde ayrılma, karşı çıkma fikri barındırır. Modernizmle geleneksel/modern öncesi toplum yapısının öğretileri buharlaşıp uçmuş yerini yeni değerlere bırakmıştır (Berman, 1999: 27-28).

Batı’da ortaya çıkan modernleşme süreci toplumların siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılarına göre farklı gelişmeler göstermiştir. İngiltere’de modernleşme uzun soluklu toplumsal, ekonomik ve siyasal dönüşümlerin sonucu olması bakımından en doğal modernleşme örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernleşme İngiltere’de burjuvazinin önderliğinde “bireysel” bir görünüm ile evrimsel bir gelişme göstermişken; Fransa’da modernleşme burjuvazinin yanı sıra toplumun diğer kesimlerinin de dahil olduğu kamuya mal olmuş devrimsel bir gelişme göstermiş; Almanya’da ise Fransa ve İngiltere’den farklı olarak devlet

merkezli şekilde ilerlemiştir (Tuna, Şen ve Durdu, 2015: 72). Kısaca modernleşme süreci İngiltere’de uzun soluklu bir süreç, Fransa’da devrimsel bir süreç, Almanya’da ise devlet tarafından yürütülen bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Modernleşme süreci her ne kadar toplumların yapısına göre farklı şekillerde gerçekleşse de son tahlilde din merkezli yapının dünyevileşmesine, geleneksel toplum yapısındaki normların değişmesine neden olmuştur. Yaşanan değişimlerin merkez noktalarından biri de ekonomidir. Kapitalist ekonomik sistem yalnızca modernizmin iktisadi bir biçimi değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel normların modernleşme anlayışı içerisinde harmanlanmasıyla ortaya çıkmış bir sistemdir (Cihan, 2018: 270). Sanayi devrimiyle ortaya çıkan teknolojik gelişmeler kısa sürede ve düşük maliyetle üretime olanak sağlamıştır. Ekonomik alanda yaşanan bu devrim üretim sarmalının genişlemesine yol açmış, kırsal yerlerden fabrikaların bulunduğu şehirlere kitlesel göçlere sebep olmuştur. Bu durum kapitalizm için büyük öneme sahip olan “kentleşme”yi beraberinde getirmiştir (Çiçek, Aydın ve Yağcı, 2015: 275). Ortaya çıkan yoğun göçler kentlerde işçi sınıfının doğmasına sebep olmuş akabinde işçi sınıfının örgütlenmesiyle burjuvazi ile bir çatışma alanı ortaya çıkarmıştır. Daha sonra işçi sınıfı ve burjuvazi arasındaki çatışmanın yerini uzlaşıya bırakması “sivil toplum” ve “sendika”ların oluşmasına yani modernleşmenin ivme kazanmasına zemin hazırlamıştır (Çiçek, Aydın ve Yağcı, 2015: 275).

1.2. Modernleşme Sürecinde Değişen Kimlik Algısı ve Kadın

Modernleşme ile ortaya çıkan değişim toplumsal hayatta da etkilerini göstermiştir. Özellikle modern yaşam, kimlik algısı üzerinde büyük değişimlere sebep olmuştur.

Kimlik (identity) kavramı; “aynılık ve süreklilik içeren Latince ‘idem’ kökünden türemiştir” (Marshall, 2005: 405). Türkçede ise benzer şekilde kimlik, “kim” soru kökünden türemiş olup aynı olma durumunu, bir aidiyet hissini içerisinde barındırmaktadır (Aydoğdu, 2004: 117). Kimlik sözlük anlamıyla “Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü (TDK)” ifade etmektedir.

Modernleşme süreciyle artan sosyal hareketlilikler kimlik algısının değişip dönüşmesine sebep olmuştur (Özdil, 2017: 386). Geleneksel toplumlarda dinin ve ailenin baskın olduğu “kolektif” kimliklerden söz edilirken; modern toplumlarda merkezde bireyin yer aldığı kimlikler söz konusudur (Demir, 2021: 123). Geleneksel toplumlarda kimlik toplum tarafından belirlenirken, modernleşmeyle birlikte verili kimlikler yerini daha çok edinilen kimliklere bırakmıştır. Modern toplumlarda kimlik edinmek gösterilen bir çabanın ürünü haline gelmiştir (Özdil, 2017: 388). Kapitalizmin yükselişiyle birlikte “akılcılık” fikrinin yanı sıra bireylerin kişiliklerini koruyabilmeleri adına “bireysellik” fikri de önem kazanmıştır (Koç, 2019: 21). İster “bireysel” ister “kolektif” olsun kimlik bireyin aidiyet hissinin varlığını ihtiva etmektedir. Kolektif kimlikler ait oldukları topluma sarsılmaz ve güçlü bir şekilde bağlılarken; bireysel kimlikler kırılabilir ve esnek yapıya sahiptirler (Özdil, 2017: 387). Modernleşme ile birlikte geleneksel toplumdaki akrabalık, töre, din vb. yapılar kimliğin oluşumunda baskın bir role sahipken (Şimşek, 2002: 31), modern toplumlarda grup bağlarının zayıflaması ortaya “bireysellik” kavramını çıkarmıştır (Demir, 2021:134).

Tablo 1.1. Geleneksel ve Modern Toplumlar Kimlik Çeşitleri

		Geleneksel Toplum	Modern Toplum
Kolektif Kimlikler	Dini Kimlik	Birincil konumdadır. Bütün toplumu kuşatan dine referans esastır	İkincil konumdadır. Sekülerleşme sürecinde arka plana itilmiştir
	Milli Kimlik	Birincil konumdadır. Dini kimliği destekler bir görünüm arz eder.	Birincil konumdadır. Etnik ve Ulusallık vurgusuna göre farklılık gösterebilir. Dini çağrışımları arka planda ve özellikle seküler bir karakterdedir.

Bireysel Kimlikler	Modern Kimlik	-	Birincil konumdadır. Özellikle siyasal alanda bireylerin varlığını kabul eder. Bireyin vatandaş, meslek sahibi ya da ulusuna mensubiyetine vurgu yapar.
---------------------------	----------------------	---	---

Kaynak: ÖZDİL, Muhammed (2017). “Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(23), 387-388.

Modernleşmeyle birlikte yaşanan hızlı değişimler toplumdaki kimlik algısının yanı sıra kadının toplumsal rolünde de değişmelere sebep olmuştur. “Bireysellik” ve beraberinde getirdiği “özgürlük” kavramı kadının özgürleşmesi ve kadına verilen toplumsal kimlik konularını da gündeme getirmiştir (Koç, 2019: 23). Moderniteyle birlikte geleneksel toplum yapılarının etkisinin azalmasıyla cinsiyet temelli sınıflandırma önemini yitirmeye başlamıştır. Bu minvalde “biyolojik cinsiyet” ayrımı yerini modern toplumlarda “toplumsal cinsiyet” kavramına bırakmıştır (Demir, 2021: 139). Bu durum kadının toplumsal hayatta görünür hale gelmesine yardımcı olmuştur.

Modernleşme sürecinde kadının toplumsal hayatta var olmaya başlaması Sanayi Devrimiyle gerçekleşmiştir. Sanayi Devrimi yalnızca ekonomik temelli değişimlere sebep olmamış aynı zamanda toplumsal norm ve değerlerin de değişmesinin önünü açmıştır. Sanayileşme ile şehirlere göç eden kadınlar toplumsal hayatta kendilerini göstermeye başlamışlardır (Koç, 2019: 22). Kadınların da (ücret karşılığında) iş gücü olarak sahneye çıkması yine Sanayi Devrimiyle birlikte gerçekleşmiştir (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 196). Ancak fabrikalarda erkekler vasıflı iş gücü olarak çalışırken kadınlar ve çocuklar daha az ücret karşılığında ve daha zorlu koşullarda çalışmaya zorlanmışlardır (Karlı, 2019: 6). Kadının ilk defa iş gücüne katılımı Sanayi Devrimiyle başlasa da ivme kazanması Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıyla olmuştur. Bu dönemlerde erkek iş gücünün azalması kadınlara yeni olanaklar sağlamış, nispeten yüksek ücretlerle çalışan kadınlar toplumsal ve ekonomik hayatta daha etkin bir role sahip olmuşlardır (Erol ve Yıldırım, 2016: 115).

Modernleşme sürecinde büyük öneme sahip olan aydınlanma düşüncesi kimlik algısında ve kadınların toplumsal rollerinin de değişimine sebep olmuştur.

Modernleşme özgürlük, sekülerleşme ve demokrasi söylemlerinin artmasına yol açmış ilk kez Fransız Devrimi ile somut adımlar atılmıştır (Çiçek, Aydın ve Yağcı, 2015: 278). Fransız Devrimiyle kadınların kitlesel olarak tarih sahnesinde yerlerini alırlarken Sanayi Devrimiyle kadınlar ekonomik hayatta görünür hale gelmişlerdir. (Cihan 2018: 275). Devrimi başlatan ayaklanmalardan “Bastille” ve “Versailles” yürüyüşlerine kadınlar da katılmış; “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” söylemleri eşliğinde hak talebinde bulunmuşlardır (Çakır, 2021: 56). Devrim neticesinde 26 Ağustos 1789’da yayınlanan “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” insanın doğal, devredilemez ve kutsal hak ve özgürlüklerini yasal olarak güvenceye almıştır (Alatlı, 2010: 939). Ancak devrime bizzat destek olan ve hak talep eden kadınlar yine bu hakların öznesi haline gelememişlerdir. Hatta kadınlar devrim öncesi haklarını bile kaybetme durumuna gelmişlerdir. Kadınların toplantı yapmaları, dernek kurmaları yasaklanmıştır. Bu doğrultuda devrimin vadettiği hakların kadınları kapsamaması dönemin önemli kadın hakları savunucusu olan Olympe de Gouges tarafından ciddi şekilde eleştirilmiştir: 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisine (*La Déclaration des droits de l'Homme et du Citoyen*) eleştiri mahiyetinde 1793’te “Kadın Hakları Beyannamesini (*Déclaration Des Droits de La Femme Et de La Citoyenne*)” Kral XVI. Louis ve Kraliçe Antoinette’ye göndermiş ancak bir sonuç alamamıştır (Çakır, 2021: 56). De Gouges’ın 45 yıllık mücadelesi ölesiye savunduğu “Kadınların giyotine çıkma hakları varsa, kürsüye de çıkma hakları olmalıdır” teziyle birlikte 1793 yılının Kasım ayında giyotin sehpasında son bulmuştur (Göztepe, 1996: 189). Olympe’i susturan giyotinin bıçağı yeni burjuva ve emperyal düzende kadınların susturulmasının habercisi olmuştur (Diamond, 1994: 21).

1.3. Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Hareketlerinin Kadın Hayatına Yansımaları

Osmanlı’da modernleşme Avrupa’daki gibi Sanayi Devrimi ile başlayıp Fransız Devrimiyle devam eden kapitalist ekonomik sistem, bireysellik, akılcılık, kentleşme vb. dönüşümlerle birlikte kendisini gösteren bir süreç olmamıştır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2000: 6). Osmanlı’daki modernleşme, askerî yenilgiler, toprak kayıpları ve “Batı’nın teknik yeniliklerinin” kullanılmasıyla “kötü gidişata dur

denileceği” inancına dayanmaktadır. Şerif Mardin’e göre 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde çözüm aranan üç sorun söz konusudur: “İlk olarak, gayrimüslim ulusların ulus-devlet içerisinde bütünleştirilmesi, ikinci olarak; imparatorluğun mozaik yapısına düzen vermek ve son olarak ‘ulusal topraklardaki’ birbirinden farklı ögelerin ‘politik sisteme dayalı bir katılımında bulunacak’ duruma getirilmesi” olarak sıralanmaktadır (Mardin, 2000: 86). Dönemin aydınları bu sorunların çözümünün modernleşme ile mümkün olduğuna inanmışlardır. Bu anlamda Avrupa’da yaşanan Sanayi Devriminin gerisinde kalan Osmanlı, ortaya çıkan yıkıcı etkilere karşı koymak amacıyla modern ve güçlü bir devlet kurma düşüncesiyle yönünü Batı’ya çevirmiştir (Sancar, 2020: 82). Bu doğrultuda Lale Devriyle başlayıp II. Mahmud’un ıslahatlarıyla devam eden Batı’nın teknik ve becerilerini kullanma anlayışı; Tanzimat’la birlikte çağdaşlaşmaya yahut modernleşmeye dönüşmüştür (Akşin, 2014: 23). Tanzimat Fermanıyla başlayan modernleşme süreci II. Meşrutiyet ile devam etmiş ve Cumhuriyetin ilanı ile ivme kazanmıştır. Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkan reformlar önceleri askerî ve bürokratik temellere dayanırken; Osmanlı aydınlarının toplum yapısında değişim olmadan sorunların çözülemeyeceği inancıyla Tanzimat Fermanıyla birlikte toplumsal nitelikler kazanmıştır. Tanzimat’la birlikte askerî konular dışında Batıya yönelişin başlaması “zamanın ihtiyacına uyma” arzusunu taşırken; I. Dünya Savaşı’ndan itibaren “asrileşmek” mecburiyetine dönüşmüştür (Bozkurt; Koç, 2019: 64). Tanzimat döneminde Avrupa ile gelişen münasebetlerin sonucu olarak Batı düşünce ve hayat tarzı ile karşılaşmış; Batı’da toplumsal ve siyasal alanda modernleşmeyle ortaya çıkan eşitlik, adalet, kadın özgürlüğü vb. kavramlar Türk toplumunda da kadının toplumsal hayattaki yeri ve önemine dair bazı soru işaretlerini beraberinde getirmiştir (Kurnaz, 1991: 4). Tanzimat’la birlikte özellikle eğitim alanında gerçekleşen reformlarla kadının toplumsal hayata adım atması, Cumhuriyet’le seçme-seçilme hakkını elde etmesine ve hatta günümüze değin süregelen kadının modernleşmesi sürecini doğurmuştur.

1.3.1. Tanzimat Dönemi’nde Kadının Toplumsal Hayatındaki Konumuna Yönelik Düzenlemeler

Osmanlı Devleti, 17. Yüzyıldan itibaren güç kaybetmeye başlamış, özellikle Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) antlaşmaları ile kaybedilen topraklar ıslahat hareketlerinin kaçınılmaz olduğuna delalet etmiştir (Kurnaz, 1991: 3). Batının bilim ve teknikteki kesin üstünlüğünün kabul edilmesi ıslahat yapma ihtiyacını arttırmıştır (Kodaman, 1991: 1). 1830'dan sonra II. Mahmud adliye, din ve maarif alanlarından birtakım reformlar gerçekleştirmiştir. Başlıca yenilikler Kodaman tarafından şu şekilde sıralanmaktadır (Kodaman, 1991: 2): İlk olarak askeriye'nin batı bilim ve tekniğine göre yenilemek, her türlü ırk-din temelli ayırımın ortadan kaldırılması, Avrupa'dan yeni bilim ve tekniğin öğrenilmesi için öğrencilerin ve elçilerin gönderilmesi, Darü's-Şura-yı Bab-ı Ali, Meclis-i Ahkam-ı Adliye ve Daru's-Şura'yı Askerî meclislerinin kurulması, Sadrazam ve Şeyhülislamın görev ve yetkilerinin değiştirilmesi ve son olarak rüştiyelerin açılması (Kodaman, 1991: 2).

Osmanlı Devleti'nde Lale Devri ve II. Mahmud Dönemi ile reform hareketleri başlamıştır. Bu yenilikler devleti Tanzimat'a ve dolayısıyla modernleşmeye hazırlaması bakımından büyük önem arz etmektedir. Tanzimat öncesi yoğunlukla askerî alanda gerçekleştirilen reformların istenilen sonucu vermemesi reformların toplumsal ve siyasi alanlara da yansımaları zorunlu kılmıştır. Bu hususta 3 Kasım 1839 tarihinde devletin ileri gelenleri ile kalabalık bir kitlenin önünde Gülhane'de okunan *Hatt-ı Hümayun*, Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve siyasi alanlarda modernleşme adına attığı ilk adımdır (Ortaylı, 2016: 401). Ülken, Tanzimat'ı (restoration): "Askerî ve teknik olarak başlayan batılılaşmanın siyasi-hukuki bir şekli" olarak tanımlamaktadır (Ülken, 2021: 27). Bu anlamda Tanzimat Fermanı; Lale Devri ve II. Mahmut Dönemi'ndeki askerî batılılaşma hareketlerinin siyasal ve hatta toplumsal boyutlar kazanarak modernleşme hareketine bürünmüş bir anlayışı içerisinde barındırmaktadır.

Tanzimat döneminde atılan adımlarda dönemin güçlü Avrupa devletlerinden Fransa'nın etkisi birçok alanda kendini göstermektedir. Özellikle Fransız İhtilali'nde ortaya atılan eşitlik anlayışı Tanzimat Fermanı'nda "kanun önünde eşitlik" ilkesiyle kendisini göstermiştir (Kurnaz, 1991: 3). Gülhane Hatt-ı Hümayunu bünyesinde çağdaş hukuk reformlarını barındırarak; ırk, din ve mezhep ayırımı gözetmeksizin

bütün haklarda eşitliği ve hukuki hürlüğü esas almaktadır (Ülken, 2021: 30) Tanzimat Dönemi aydınları Batı'nın askerî ve idari yapısını Osmanlı Devleti'ne aktarırken aynı zamanda giyim kuşamdan evlerin stiline kadar birçok alanın "Avrupalı" bir yapıya bürünmesine sebep olmuştur (Mardin, 1991: 15). Toplumsal alanda kendisini gösteren yeni düzenlemeler kadınlara da yeni haklar tanımış, Tanzimat'ın ortaya çıkardığı sosyo-kültürel değişim kadının toplumsal hayata katılımının da önünü açmıştır. Bu anlamda 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi özel mülkiyet, miras ve kadınla erkeğe eşit miras ön gören hükümler getirmiştir (Ortaylı, 2016: 416). Yine bu dönemde kölelik ve cariyelik kaldırılmış, kadınlara yönelik eğitim alanında düzenlemeler yapılmış, özellikle kentli kadınların kılık kıyafeti, sokağa çıkması gibi konularda hoşgörü hâkim olmuştur (Güzel, 1985: 858). Tanzimat Döneminde yaşanan başka bir önemli gelişme ise evliliklerde kadının rızası alınarak kadı önünde gerçekleştirilmesi ve başlık parasının kaldırılması olmuştur (İlyas, 2017: 468).

Tanzimat ile eğitim alanında gerçekleşen ıslahatlardan ilki 1839'da Rüştîye Okulları Nazırlığının kurulması olmuştur. Daha sonra nazırlık bünyesinde erkek, kız ve askeri rüştiyeler açılmıştır (Ülken, 2021: 48). Nazırlığın kurulmasından üç yıl sonra 1842'de Mektebi Tıbbiye'de Avrupa'dan getirilen ebe kadınlar tarafından verilen kurslar kızların eğitimi için atılan ilk adım olmuştur (Avcı, 2007: 4). Tanzimat öncesinde eğitim müesseseleri Sıbyan ve Enderun mektepleri ile medreselerden oluşmakta ve kız çocukları yalnızca sıbyan mekteplerinde eğitim alabilmekteyken (Kurnaz, 1991: 4); Tanzimat'ın ilanından sonra 10 Kasım 1858'de Rüştîye Okulları Nazırlığı bünyesinde ilk kız rüştiyeleri "İnas Rüştiyeleri" kurulmuştur (Güzel, 1985: 858). İlk kız rüştiyelerinin açılması dersleri yürütecek kadın muallim yetiştirme zorunluluğunu getirmiştir. Bu doğrultuda 1869'da kadın muallim yetiştirmek için Darülmualimat ve aynı sene içinde İstanbul Kız Sanayi Mektebi açılmıştır (Görür, 2015: 312). 1873 yılında Darülmualimat ilk mezunlarını vermiştir ve 1874'e gelindiğinde Darülmualimatların sayısı 10'a çıkmıştır (Doğan, 2019: 55-56). 1869'da 7-11 yaşları arasındaki kız çocuklarına sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu getiren Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin hükümleri şu şekildedir (Kodaman, 1990: 63):

1. Her mahalle ve köyde ve icabına göre bir iki mahalle ve bir iki köyde en az birer sıbyan mektebi bulunacaktır.

2. Sıbyan mekteplerinin tahsil müddeti dört yıldır.

3. Devam mecburiyeti erkekler için 6-10; kızlar için 7-11 yaşları arasındadır.

4. Bir mahalle veya bir köyde iki sıbyan mektebi varsa bunlardan biri kızlara diğeri erkeklere tahsis edilecektir.

Tanzimat Döneminde ortaya çıkan düzenlemelerde; eğitimde modernleşmeyi, kadının eğitilmesini ve modern kadının doğuşunun esas alındığı görülmektedir. Tanzimat'la başlayan kadının eğitilmesine yönelik düzenlemeler II. Abdülhamid döneminde de devam etmiştir (Koç, 2019: 67). Kızlar için ilk idadi (lise) II. Abdülhamid döneminde 13 Mart 1880'de açılmıştır (Kurnaz, 1991: 17). Okulun müfredatı Genel Kültür, Türkçe, üç Batı dili (Fransızca, Almanca ve İngilizce), musiki ve el işlerinden oluşmaktaydı; ancak okula istenilen talebin olmaması nedeniyle iki yıl sonra kapatılmıştır (Doğan, 2019: 58).

Şinasi, Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Şemsettin Sami ve Ahmet Midhat gibi dönem aydınları da kadının eğitilmesinin önemini sıklıkla vurgulamışlardır (Güzel, 1985: 858). Modernleşme hareketlerini ve kadının toplumsal konumundaki değişimleri dönemin yayınlarında da görmek mümkündür. Şinasi *Şair Evlenmesi* romanında, önceden düzenlenmiş izdivaçları alay konusu haline getirmiş Ahmet Midhat ise kadınların eğitiminin önemini romanlarında vurgulamıştır. Midhat, özellikle kadınların erkeklerle eşit eğitim olanaklarına sahip olmayışının kadınların sosyal statülerini etkileyen önemli bir unsur olarak değerlendirmiş; bu doğrultuda çektikleri sorunları romanlarında işlemiştir. (Berkes; Mardin 1991: 34).

Şemsettin Sami de Ahmet Midhat gibi kadınların eğitiminin modernleşmenin birincil şartı olduğunu dile getirmiş, kadın ve erkek zekasının eş değer olduğunu ancak kadınların geri kalmasının yegâne sebebinin eğitimden mahrum bırakılması olduğunu ifade etmiştir (Kurnaz, 1991: 36). Dönemin aydın kesimlerinden kadının eğitilmesi ve kadının konumunun yükseltilmesi meselelerinin modernleşmenin

önemli bir unsuru olduğu fikirleri sıklıkla ortaya atılmıştır (Doğan, 2019: 21). Bu doğrultuda Tanzimat Dönemi'nde kadının eğitilmesine yönelik atılan adımlar kadının toplumsal hayatta görünür kılınması noktasında büyük önem arz etmektedir. Tanzimat Dönemindeki kültürel açılımla birlikte ortaya çıkan aydın kesimde kadınlar da yer almışlardır. Tanzimat dönemi modern kadın prototipine uyan iki aydın Fatma Aliye ve Emine Semiye Hanımlar tarihçi Cevdet Paşa'nın kızlarıdır. Her ikisi de Farsça, Almanca ve iyi derecede Fransızca bilmekte, edebiyat ve tarihe ilgi duymaktadırlar. Fatma Aliye Hanım aydın sınıftan kişilerle görüşmekte, diplomat eşlerini ve seçkin yabancı kadınları evlerinde ağırlamaktaydı (Ortaylı, 2019: 241). Dönemin aydın kadınları arasında Makbule Leman ve Emine Semiye gibi isimler de dikkat çekmektedir (Doğan, 2019: 32). İlk kadın romancımız Fatma Aliye Hanım'ın yazdığı roman ve makalelerde kadın sorunu bilhassa vurgulanmıştır. Özellikle *Nisvan-ı İslam* ve *Taaddüd-i Zevcat* eserlerinde kadın hakları konusunu ele almıştır (Kodaman, 1990: 161).

Tanzimat Döneminde kadınların örgütlenmesi konusunda yardım amacıyla kurulan komiteler Türk kadınları için örnek niteliği taşımıştır. Florence Nightingale ve Miss Stanley'nin 1854'te Kırım Savaşı nedeniyle İstanbul'a gelen askerlere büyük yardımlarda bulunması Türk kadınına örnek olmuştur. 21 Temmuz 1876'da Midhat Paşa'nın eşinin başkanlığında yaralıları içine gerekli malzemelerin üretimi, para yardımı toplama, malzemelerin savaş alanına götürülmesi vb. amaçlarla "Yaralıları Yardım Komitesi" kurulmuştur (Güzel, 1985: 859). Bu tür faaliyetler kadınların sosyal alanlarını genişletmiştir. Özellikle büyük kentlerde kadınlar evlerinden çıkmışlar, Boğaziçi'ndeki gezilerinden Beyoğlu'ndaki alışverişlere kadar kadınlar sosyal hayatta kendilerini göstermeye başlamışlardır (Ortaylı, 2019: 257). Bu anlamda Tanzimat Döneminde yaşanan batıya açılım süreci kadınları yaşam şeklinden giyimine, eğitimden aile içi konumuna kadar pek çok konuda etkisini göstermiştir. Tanzimat ile başlayan modernleşme süreci toplumsal modernleşme içerisinde belki de en çok yeniliğe muhtaç kesimi, kadınları şimdiden içerisine almıştır. Ancak kadının modernleşmesi meselesi Tanzimat'la kendini göstermeye başlasa da yeterli olmayacak, Cumhuriyet'in ilanı ile kazanılan seçme-seçilme haklarından günümüze kadar uzanacaktır.

1.3.2. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Kadın Haklarında Yaşanan Gelişmeler

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı kadının toplumsal hayattan kamusal hayata karışacağı yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanıyla basının olabildiğine hür olması birçok farklı fikrin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ülken, 2021: 183). Böyle bir ortamda kadınla ilgili tartışmalar da hız kazanmıştır. İttihat ve Terakki'nin kadın faaliyetlerini desteklemesi, Türk kadınına daha geniş bir alan kazandırmıştır. Öyle ki bir grup kadın 1908 parlamentosuna dinleyici olarak katılma talebinde bulunmuştur. Bu durum kadının siyasal hayatta var olma arzusunun somut bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kurnaz, 1991: 47). II. Meşrutiyet Dönemi kadınların toplumsal ve ekonomik hayata dahil olmalarının desteklendiği bir dönem olmuştur. Kadın cemiyetleri, kadın haklarının korunması, peçe ve çarşaf kullanımı, kadınların Gülhane Parkına girmesi, erkeklerle sokakta görünmesi, kadının yüzünün fotoğraflarının çekilmesi, kanunlarda kadın, evlenme vb. hemen her alanda kadınların varlığının tartışıldığı bu dönemde (Berkes, 2012: 469) kızların eğitimi konusu da sıklıkla gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda kızların eğitimi ve eğitimdeki eksiklerin giderilmesi için ilk olarak İngiliz Sir Frey'in kızıdan kız okullarının durumuyla ilgili kapsamlı bir rapor hazırlaması istenmiştir. Hazırlanan rapor mevcut kız okullarının; bina, araç-gereç sayısı, öğretmen sayısı ve eğitim metotları vb. yönlerden yetersiz olduğunu, bu eksikliklerin en önemlilerini giderebilmek için Avrupalı öğretmenlerin beş yıl burada çalıştırılmaları, Türk Hanım öğretmenlere örnek olmaları tavsiye edilmiştir (Kurnaz, 1991: 48). Bu dönemde kadınların eğitim hayatına yönelik atılan en büyük adım ise üniversite okuma haklarını elde etmeleri olmuştur. Bu anlamda Türk kadını yüksek öğrenim hakkını 1914 yılında İstanbul Darülfünunda kızlara yönelik kadın haklarının öğretilmesi, ev bilgileri, tabiat, sağlık, tarih vb. derslerin başlamasıyla elde etmiştir (Kurnaz, 1991: 53). İstanbul Darülfünuna ilk defa giren ve birincilikle mezun olan ilk Türk kızı Şakibe Ali'dir (Toros, 1998: 17). Aynı yıl kızlar için ayrı bir İnas Darülfünun daha kurulmuştur (Özkiraz ve Arslanel, 2011: 4). 1915'te ise ilk defa Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde kız ve erkek talebeler beraber ders görmeye başlamışlardır (Güzel, 1985: 869).

II. Meşrutiyet döneminde hukuki alanda kadınlar lehine yapılan yeniliklerden ilki 1910 yılında Meclis Ceza Kanunu'nun zinaya ait 201. Maddesinin müzakereleri sırasında gerçekleştirilmiştir. Bir mebusun zina eden bir kadının kocası tarafından öldürülmesi hakkını elinde bulundurmasına karşın, kocası zina eden bir kadına aynı hakların verilmemesi yönündeki itirazları üzerine erkeğe de bir ceza verilmesine karar verilmiştir. 1916'da ise Türk kadının bazı durumlarda kocasından boşanma hakkına sahip olması için Şeyhülislam'dan bir fetva alınmıştır (Kodaman, 1990: 143-144). II. Meşrutiyet döneminin yarattığı özgürlükçü ve eşitlikçi ortam neticesinde kadınları ilgilendiren bir başka yenilik ise 25 Ekim 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi olmuştur. Bu kararname ile kadınlara boşanma hakkı verilmiş, evlenme din adamlarının yetkisinden çıkarılarak devlete bağlanmış ve çok kadınla evlilik kadının rızasına bırakılmıştır (Güzel, 1985: 872). Kararname 19 Haziran 1919 tarihinde yürürlükten kaldırılrsa da kadının modernleşen dünyadaki toplumsal ve aile içi konumunu değiştiren önemli bir kararname olmuştur. Öyle ki bazılarında göre kararname 1923 ve 1924 Aile Hukuku taslaklarına da örnek teşkil etmiş hatta Medeni Kanun'un kabulünde dahi rol oynamıştır (Konan, 2016: 27).

II. Meşrutiyet Dönemi kadın için hem hukuki anlamda hem de toplumsal anlamda bir dönüm noktası olmuştur. Tanzimat'la başlayan kadına yönelik eğitim reformlarıyla eğitilmiş kadın sınıfı doğmuş aynı zamanda I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi kadına duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Savaş ortamı kadınlara o güne kadar erkeklerin alanı olan iş sahalarına girmelerinin yolunu açmıştır. Evin geçimini sağlayan erkeklerin cepheye gönderilmesi kadınların iş hayatına girmesini zorunlu kılmıştır. Öyle ki Beyoğlu, Sirkeci ve Divanyolu'nda erkekler kadın berberlere tıraş olmaya başlamışlar, resmî dairelerde kadın memurlar görülmeye başlamış ve hatta Mudanya gibi çevre yerleşim yerlerinde de Kadın Tüccarlar Pazarı açılmıştır (Toprak, 2016: 5-6).

1.3.2.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti Politikalarında Kadın

İttihat ve Terakki Cemiyetinin izlediği politikaları temelde üçe ayıran Feroz Ahmad; ilk olarak 1908 Temmuz'undan beri meydana gelen siyasal değişiklikleri Anayasaya geçirmek; ikincisi, Osmanlı Devleti'ni ve idari mekanizmayı çağdaş

devlet haline getirmek, Devlette bir birlik oluşturmak; son olarak ise ikinci amacın gerçekleşebilmesiyle gereksiz hale gelecek olan kapitülasyonların kaldırılması olarak açıklamıştır (Ahmad, 2017: 95). Bu anlamda Cemiyet devlet mekanizmalarını ve toplumu çağdaş temeller içerisinde ıslah etmek adına aile ve kadın meselesini sosyal politikalarının temeline oturtmuştur. Cemiyet 1890 yılındaki kuruluş nizamnamesinde erkeklerin yanı sıra kadınlara da seslenmemiştir. 1890 Nizamnamesi'nin ilk maddesi şöyledir: *“Hükümet-i hâzırının adalet, müsavat, hürriyet gibi hukuk-i beşeriyeyi ihlal eden ve bütün Osmanlıları terakkiden men' ile vatani ecnebi yedd-i tasallut itizabına düşüren usul-i idaresini İslam ve Hıristiyan vatandaşlarımızı ikaz maksadıyla kadın ve erkek bilcümle Osmanlılardan mürekkep, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti teşekkül etmiştir (Birinci, 2001: 54) ”* Öyle ki İttihat ve Terakki'nin 1890 nizamnamesinde kuruluş amacını açıklarken dahi kadın ve erkek tüm vatandaşlara seslenmiş; 1906 Nizamnamede ise kadınların da cemiyete üye olabileceğine dair bir madde yer almıştır (Göktaş, 2019: 521): *“Bila tefrik-i cins ü mezhep kadın ve erkek bilcümle Osmanlılar cemiyete âzâ olabilirler”*. II. Meşrutiyet'in ilanından sekiz gün sonra, 1 Ağustos 1908 günü Cemiyet kadınlar için bir konferans düzenlemiştir. Maliye Nazırı Cavit Bey'in toplumsal yaşamda kadının önemini anlatan konuşmasını takiben İttihat ve Terakki Cemiyeti Kadınlar Şubesi adına söz alan Emine Semiye *“Hakkımız bulunan hürriyet-i şahsiyemizin tamamını istihsale son derece say ve gayret ediyoruz”* diyerek II. Meşrutiyetle kadın için yeni bir dönemin başladığını duyurmuştur (Zihinoğlu, 2003: 54). Öyle ki İttihat ve Terakki Meşrutiyetin yeniden ilanından çok kısa bir süre sonra kadınlara seslenerek kadınları toplumsal hayatta daha çok görmeye teşvik edeceğine dair bir izlenim vermiştir. Cemiyet toplumun kurtuluşunu ailede görmüş ve kadının toplumsal hayata dahil edilmesine büyük önem vermiştir. Ziya Gökalp'in mimarı olduğu “milli aile”, “yeni aile”, “yeni hayat” kavramları Cemiyetin toplumsal politikalarının temelini oluşturmuştur. Gökalp'e göre II. Meşrutiyet'in ilanı için gerçekleştirilen “siyasi devrim”in sosyal ayağının olmaması tabiri caizse devrimin boşuna gerçekleştirilmesi anlamına gelmekteydi (Ülken, 2021: 448). Sosyal devrimin gerçekleştirilmesi ise “yeni hayat” olarak nitelendirilen yeni bir yaşam biçiminin oluşturulmasından geçmekteydi. Toplumun yeni yaşam biçiminin oluşturulması ise aile yapısının değiştirilmesiyle mümkün hale gelmektedir. Bu doğrultuda geçmişin pederşahi geniş

aile tipinin dönemin koşullarına uymamasından dolayı İttihatçılar, Batı'daki gibi çekirdek aile biçimini önermişlerdir. Ancak millî aile Batı'daki aile modelinin bir kopyası olarak değil, toplumun kendi ahlaki değerleri üzerine oturtulmuş yeni bir aile modeli olarak tanımlanmaktadır (Toprak, 2016: 14-15). Gökalp'e göre toplumun üç temel direği vardır: "Aile, devlet ve millet". Aileyi oluşturan "kadın", devleti oluşturan "erkek" ve milleti oluşturan "kadın ve erkektir" (Kodaman, 1990: 164). Ziya Gökalp kadını sadece bir kavram olarak ele almamıştır. Kadını toplumun kurtarıcısı olarak görmüştür. (Gökalp, 1980: 66). Kadının hem toplum içerisinde hem de aile içerisinde önemine değinerek kadının toplumsal hayatta geri planda olmasının yegâne sebebini eğitim olanaklarından mahrum kalmasına bağlamıştır (Kodaman, 1990: 164). Gökalp, kadının erkeğe göre kabiliyetçe daha aşağıda olduğunu ve eşit olmalarının mümkün olmadığı fikrine karşı çıkmıştır. Kadınların fiziksel özellikleri üzerinden yürütülen düşünce şeklini eleştirmiştir. Kadınların boylarının kısa, kilolarının daha az olması, adet, gebelik, lohusalık vb. dönemlerinin olması kadınları erkeklerden daha aşağı varlıklar yapmadığını ifade etmiştir. Fiziki özelliklerin böyle bir duruma kanıt olamayacağını söyleyen Gökalp, kısa boylu erkekler arasında da daha kabiliyetli kişilerin olduğunu hatırlatarak asıl meselenin eğitimden kaynaklandığını dile getirmiştir. Kadınların erkeklerle aynı yetenekleri sergileyememesinin asıl sebebini eğitim hayatından yoksun bırakılmalarından kaynaklandığını ve kadınların eğitim hayatına dahil edilmeleriyle bu durumun kendiliğinden ortadan kalkacağını ifade etmektedir (Gökalp, 1980: 63-64).

İttihatçıların eşitlikçi söylemleri Osmanlı feminizmine zemin hazırlamış, Cemiyetin kadınları da içerisine alan politikası neticesinde kadın şubeleri ve dernekleri kurulmuş, bu dernekler aracılığıyla düzenlenen çeşitli konferanslarla kadınlara seslenilmiş ve kadının toplumsal yaşamla bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Selanik'te İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti vb. derneklerin yanısıra Türk Ocaklarında da kadınlara yönelik konferanslar düzenlenmiştir (Çakır, 2021: 105-106). Enver Paşa'nın girişimleri ile kadının çalışma hayatına katılımını sağlamak amacıyla kurulan bir başka cemiyet ise Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi'dir (Özkerem ve Arslanel, 2011: 7). Enver Paşa'nın eşi Naciye

Sultan'ın himayelerinde kurulan Cemiyet kadınlara istihdam alanı açmayı amaçlamaktadır. Cemiyetin kuruluş amacı nizamnamede kadınların iş bulmasına yardımcı olunarak kendilerinin ekonomik özgürlüklerini elde etmesini sağlamak ve kadınların yapabilecekleri işleri onlara temin etmek şeklinde açıklanmıştır (Toprak, 1988: 34). Cemiyet kuruluş amacı doğrultusunda kendi bünyesinde açtığı fabrikalarda (darüssınaa) kadınları çalıştırdığı gibi özel kuruluşlarda da kadınlara çalışma imkânı sağlamıştır (Çakır, 2021: 95). Fabrikaların sunduğu istihdam olanağı kadınlar tarafından büyük ilgi görmüş; ilk on dokuz gün içinde on bir bin kadın fabrikalara başvurmuş ve yalnızca cemiyetin bünyesindeki fabrikalarda 300 kadın istihdam edilmiştir (Toprak, 1988: 35). Cemiyet fabrikalar dışında kadınların gönüllü olarak askere alınmasını da sağlamıştır. Dönem gazetelerinden Vakit gazetesi kadınların artık askerlik hayatında da var olduklarını müjdelemiştir, ayrıca gazetelerde geri hizmette görev yapmak üzere Kadın İşçi Taburlarına başvuru şartları ise 18-30 yaş aralığında, gücü kuvveti yerinde, küçük çocuğu bulunmayan vb. şeklinde açıklanmıştır (Toprak, 1988: 35).

İttihat ve Terakki Cemiyeti kadınların toplumsal hayatta daha aktif hale gelmesi için kadın derneklerini bizzat desteklemiş, Cemiyetin sosyal ayağını oluşturan Türk Ocaklarında da kadınlara konferanslar vermiştir (Güzel, 1985: 860).

1.3.2.2. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Aydın Kadınlar ve Faaliyetleri

II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan özgürlükçü ortam birçok dergi, gazete ve derneklerin kurulmasına, farklı kesimlerden farklı söylemlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Tanzimat'la başlayan kadına yönelik eğitim reformları, kadınların görece "eğitilmiş" hale gelmelerini ve toplumsal hayatta daha aktif şekilde yer almalarını sağlamıştır. Bu doğrultuda kadınlar matbuat, neşriyat alanlarında yazılar yazmaya, dernekler aracılığıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Birçok ülkede olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ilk kadın örgütleri hayır dernekleri olarak ortaya çıkmıştır (Toprak, 2016: 18). Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Heyet-i Merkezisi, Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Heyeti, Türk Hanımları Esirgeme Derneği gibi dernekler gerek yardıma muhtaç kimselere yardım için bağış toplamış gerekse savaş zamanlarında cephe arkasında yaralıların

tedavisi, yiyecek ve giyecek temini vb. yardımlarda bulunmuşlardır (Durakbaşı, 2021: 110). Yardım derneklerinde faaliyet gösterenler arasında İttihat ve Terakki Cemiyetinin önde gelen isimlerinin eşleri de bulunmaktadır. Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan himayesinde kurulan, başkanlığını Nuriye (Canpolat), başkan yardımcılığını Hayriye Talat Hanım'ın yaptığı Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak, şehit ailelerine yardımlarda bulunmak amacıyla kurulmuştur (Çakır, 2021: 89-90). Bu dönemde yardım derneklerinin yanı sıra feminist derneklere rastlamak da mümkündür. Bu dernekler temelde kadınları eğitmeyi, yaşam biçimlerinden giyim kuşamlarına kadar modernleştirmeyi İttihatçıların deyimiyle “asrileştirmeyi”, kadınlara iş imkanları sunmayı vb. amaçlamaktadır (Toprak, 2016: 19). Dönemin tanınmış kadın cemiyetlerinden bir diğeri 1913 yılında Ulviye Mevlan tarafından kurulan Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetidir. Mevlan aynı zamanda dönemin önde gelen dergilerinden “Kadınları Dünyası” dergisinin de kurucusudur. Mevlan, Batı'daki kadın hareketlerini de yakından takip etmiş; Osmanlı kadınına bilinçlendirmek adına hem dernek hem de dergi aracılığıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur (Koç, 2019: 166). Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetinin kuruluşu da bu gayeye hizmet etmiştir. Bu doğrultuda Cemiyet'in kuruluş amacını dört madde de incelemek mümkündür. İlk olarak kadınların sosyo-kültürel hayattaki durumuna yönelik olarak giyim-kuşam noktasında İslamiyet'e uygun sade ve şık görünümü öne çıkarmayı planlayan kıyafetlerin belirlenmesi ve toplum nezdinde kabulü için kendi üyeleri üzerinde denenmesidir. Bir diğeri kadınların toplumsal yaşama alışmasını ve daha görünür hale gelmesini sağlamaktır. Ekonomik hedefler arasında kadın istihdamının sağlanması ve kadınların çalışabileceği işkollarının desteklenerek bu tarz iş yerlerinin açılması yer almaktadır. Bu anlamda kadın istihdamının sağlanmasıyla özellikle kadının maddi özgürlüğe kavuşması hedeflenmektedir. Son olarak ise kadınların eğitilmesi noktasında faaliyetlerin çeşitlendirilmesidir. Düzenlenen konferanslar ve gazete, dergi, kitap vb. yazılı organlarla kadınların eğitim seviyelerinin artırılması amaçlanmıştır (Kodaman, 1990: 169). Dernek kadının çalışma hayatındaki konumunu yükseltmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda derneğin yaptığı yayınlar neticesinde ilk kez bir Türk kadını bir kamu kuruluşuna girmeyi başarmıştır. Cemiyet Türk kadınının toplumun ilerleyişini seyirci kalmadığını

göstermek amacıyla cemiyet üyelerinden Belkıs Şevket'in bir pilot eşliğinde uçuşunu sağlamıştır. Belkıs Şevket uçuş hakkındaki deneyimlerini dönemin kadın gazetelerinden *Kadınlar Dünyası*'nda anlatmıştır. Belkıs Şevket Batı'daki gelişmelerden kendilerinin de yakından takip ettiklerini ve bu gelişmeler karşısında kayıtsız kalmalarının mümkün olmadığını ifade etmiştir. İlk defa Türk kadınının da pilot eşliğinde uçmaları için Hukuk-i Nisvan Cemiyet'i ile görüşmeler başladığı esnada kendilerinin gönüllü olduğu ve bu tarihi anı gerçekleştirmekten gurur duyacağını belirtmiştir (Çakır, 2021: 110).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde matbuat, neşriyat alanlarında yaşanan özgürlükçü ortam kadınların da yazıp çizmelerine olanak sağlamıştır. Dönemin aydın ve eğitimli kadınları dergiler, gazeteler ve dernekler aracılığıyla kadınları bilinçlendirme noktasında öncü olmuşlardır. Batı'daki süfraj hareketlerini takip eden eğitimli aydın kadınlar modern kadın anlayışını kendi ideolojilerinde süzüp Türk kadınına da aşılama hedeflemişlerdir. Tanzimat Dönemi'nin önemli isimlerinden tarihçi ve yazar Cevdet Paşa'nın kızları Fatma Aliye ve Emine Semiye dönemin önemli kadın aydınları arasında yer almaktadırlar (Karaca, 2016: 10). Fatma Aliye küçük yaşlardan itibaren Fransızca, edebiyat, matematik, tarih ve felsefe dersleri almış iyi eğitilmiş bir kadındır (Doğan, 2019: 146). İlk kadın romancımız olan Fatma Aliye romanlarında kadın meselelerine özellikle yer vermiş ve hatta kadın haklarıyla ilgili Nisvan-ı İslam, Taaddüd-i Zevcat gibi eserler de yazmıştır (Cumbur; Kodaman: 1990: 161). Fatma Aliye yazılarıyla İslamcı ve muhafazakâr bir çizgide ilerlerken kız kardeşi Emine Semiye ise milliyetçi ve reformist bir anlayışı benimsemiştir (Koç, 2019: 157). Emine Semiye Fransa ve İsviçre'de Psikoloji ve Sosyoloji eğitimi almış sonrasında İstanbul'da öğretmenlik yapmış ablası gibi eğitilmiş bir kadındır (Doğan, 2019: 145). Dönemin çeşitli gazete ve dergilerinde yazıları bulunan Emine Semiye, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile de yakından bağlantılı bir isimdir. Selanik'te bulunduğu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti Kadınlar Şubesi'ni kuranlar arasında yer almaktadır. Dönemin kadın aydınları arasında kadın eğitimi ve kadının taassup ve cehaletten kurtulması meselelerinin en tutkulu savunucusu olmuştur (Koç, 2019: 157-158). Dönemin kadın aydınları arasında yer alan Halide Edip, yazar kimliğinin yanı sıra derneklerde de faaliyet göstermiştir. Halide Edip'in babasının İttihat ve

Terakki Cemiyetine mensup olması ve kocasının dönemin entelektüel kişilerinden olması sebebiyle Edip, dönemin önde gelen reformist aydınlarıyla entelektüel ve sosyal ilişkiler kurma fırsatını elde etmiştir (Durakbaşı, 2021: 29). 17 Aralık 1908 tarihinde Halide Edip önderliğinde kurulan Teali-i Nisvan Cemiyeti kadınlar için okuma-yazma kursları vermiş ayrıca çeşitli seminer ve konferanslar düzenleyerek kadınları bilinçlendirmeyi amaç edinmiştir (Koç, 2019: 161). Halide Edip, ayrıca *Tanin*, *Mehasin*, *Musavver Muhit* gibi dergi ve gazetelerde siyasi, edebi ve kültürel yazılar yazmıştır. Halide Edip hayatının ilk dönemlerinden başlayarak aydın ve aksiyoner bir kadın portresi çizmiş; İngiltere, Mısır, Lübnan, Amerika ve Hindistan'da edindiği yurtdışı tecrübeleri farklı kültür ve toplumları tanınmasını sağlamıştır (Doğan, 2019: 151-152).

II. Meşrutiyet döneminin önde gelen aydınlarından bir diğeri ise Nezihe Muhiddin'dir. Dönemin diğerkadın aydınları gibi eğitimli bir kadın olan Muhiddin, Fransızca, Almanca, Farsça, Arap dilleri ve edebiyat üzerine dersler almıştır. İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebinde müdürlük ve Kız İdadisinde öğretmenlik yapmıştır (Doğan, 2019: 164). 1912-1918 arası Nezihe Muhiddin, Esirgeme Derneğinde kadınların konumunu yükseltmek amacıyla çalışmalarda bulunurken muallim ve müdür olduğu iki okulda; Kız İdadisi ve İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebindeki görevlerine devam etmiştir (Zihinoğlu, 2003: 61). Dönemin dergi ve gazetelerinde de kadının toplumsal rollerinden eğitim durumuna dair eğitici yazılar yazmış; ayrıca kadınlara yönelik dikiş, dil, piyano vb. kurslar vermiştir (Doğan, 2019: 164). Nezihe Muhiddin kadınların siyasal ve hukuki haklarını elde etmesi adına yürüttüğü çalışmalarını Cumhuriyet'in kuruluş döneminde de sürdürmüştür. Öyle ki Muhiddin Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkasının kuruluşundan önce 1923'te Kadınlar Halk Fırkasını kurmuş ancak gerekli izinlerin alınamayışıyla dernek olarak faaliyetini sürdürmüştür (Koç, 2019: 166).

II. Meşrutiyet dönemi kadın aydınlarının faaliyetlerine bakıldığında her biri kadının bilinçlendirilmesi ve toplumsal hayata dahil olması için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda dönemin aydın kadınları üç ana amaç etrafında toplanmışlardır (Zihinoğlu, 2003: 56-57):

“I. Dönemin aydın kadınlarının öncelikli amaçları arasında kadınların toplumsal hayattaki görünürlüğünü arttırmak ve kadınların özgür, batılı/modern tarzda yaşam standartlarına kavuşturmak,

II. Kadınların toplumsal hayattaki sınırlılıklarını kaldırmanın eğitimle gerçekleşeceği fikrinde yola çıkarak, kadınların eğitimine yönelik çabaların artırılması ve eğitim hayatına doğrudan katılmalarını sağlamak,

III. Son olarak ise kadınların sosyo-kültürel alandaki faaliyetlerini arttırmak, üzerlerindeki baskı ve yasakların etkisini azaltmak ve boşanma, evlilik vb. konulardaki kadını geri plana iten uygulamaların kaldırılmasını sağlamak.”

Bu amaçlar doğrultusunda eğitilmiş aydın kadınlar öncülüğünde çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiş, yazılar yazılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki toplumda bu fikirleri benimseyen kadınlar genellikle üst-orta sınıfa mensup reformist ailelerin içerisinde gelmekte; sahip oldukları sosyal ilişkiler matbuat hayatına geçişten; dernek kurmaya kadar geniş olanaklar sağlamaktadır (Koç, 2019: 167).

1.3.3. Millî Mücadele Dönemi’nde Kadın

1. Cihan Harbi’nden yenik ayrılan Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi’nden sonra İtilaf Devletlerince işgal edilme tehlikesinde kalmıştır. Bu vahim durum karşısında Türk milleti kadınıyla erkeğiyle, çocuğuyla yaşlısıyla yer yer örgütlenerek Millî Mücadeleyi başlatmıştır. Mondros Mütarekesi’nin ilanını izleyen günlerde Müdafaa-i Hukuk örgütleri kurulmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda kurulan başlıca örgütler: Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi, Vilayet-i Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyetidir. Bu cemiyetleri takiben kadınlar tarafından Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti kurulmuştur Kastamonu’da Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyetini kuran Saime Ayoğlu Cemiyetin kuruluş gerekçesini şu şekilde açıklamıştır (Baydar, 1973: 308-312; Ateş, 2009: 32): “... yıl 1919 sonları, eşim Kastamonu Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi. Yurdumuz istilaya uğramış, milletçe kan ağlamaktayız. Bayraklarımız siyaha bürünmüş. Vatanımızın kurtulması için başımızda eşsiz Atamız, milletçe çırpınıyorduk. Bu arada aziz Atatürk’ün emriyle her vilayette açılan Müdafaa-i

Hukuk Kadınlar Cemiyetini açtık ve çalışmalarımıza başladık. Kastamonu valisi olan vatanperver, milliyetçi Cemil Bey'in direktiflerinden çok yararlandık. Şunu da ekleyeyim; orada bulunan Mevlevi şeyhi Amil Çelebi'nin de Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyetine büyük yardımları olmuştur. Amil Çelebi, oturduğu yerin altında bize iki oda vermişti. Kapıdan girilince hemen son tarafta iki oda, birine gelen Amerikalıları, eşyaları yerleştiriyoruz. Diğerini de yazıhane olarak kullanıyoruz. Hafta da bir gün nöbetle bekliyoruz. Yani Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyetinin üyeleri münavebe ile bekliyoruz. Amil Çelebi, tekkesinde bize verdiği bu iki odayı dayadı, döşedi, kalemiyle, hokkasıyla... Kapının üzerinde de Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti yazılı idi. Gelenler bizi orda buluyordu..." Cemiyetin kuruluşunu ve yürüttüğü faaliyetleri bu şekilde anlatan Saime Ayoğlu bir telgrafında ise vatanın kurtarılması adına yetersiz savaş teçhizatına rağmen gerekirse "düşmanları tırnaklarımızla boğacağımızı ve gerekirse toprağın üstünde şerefsiz yatmaktansa toprağın altında kahramanca yatmayı tercih edeceğiz" diyerek Türk milletinin tüm gücüyle savaşacağını ifade etmiştir. (İnan, 1982: 131).

Yine bu dönemde kadınlar tarafından kurulan bir diğer cemiyet Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetidir. Cemiyet Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Hanım tarafından kurulmuştur. Merkezi Sivas olan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti daha sonra aynı isimle Amasya, Kayseri, Niğde, Erzincan, Burdur, Pınar Hisar, Kangal (İnan, 1982: 129-130), Konya, Denizli ve Kastamonu'da kurulmuştur (Güzel, 1985: 872). Cemiyet kadınları örgütleyerek çeşitli etkinlik, toplantı ve konferanslar düzenlemiş, vatanın bütünlüğü üzerine vurgu yapmış, işgalci devletleri protesto etmiştir. (Sarıçoban, 2017: 1337). Ayrıca Cemiyet Mustafa Kemal Paşa ile sürekli iletişim halinde kalmıştır. Gönderilen her türlü yiyecek, giysi yardımlarını cepheye teslim etmiş ve yardım kampanyaları düzenlemiştir (Şahin ve Şahin, 2013: 64-65). Türk kadını gerek cephede eline silah alarak erkeklerle bilfiil mücadele vermiş gerek çeşitli miting ve toplantılar düzenleyerek geniş kitlelere seslerini duyurmaya çalışmıştır (Kurnaz, 1985: 107). Kadınlar henüz 1918'in sonlarında kurtuluş amacıyla örgütlenmelere başlamıştır. Milli Kongre'nin 50'den fazla kurucu örgütü içerisinde 10 civarı kadın cemiyetinden söz edilmektedir (Güzel, 1985: 872).

Yine bu dönemde düzenlenen protesto mitingleriyle Millî Mücadele'ye destek verilmeye çalışılmıştır. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle mitingler artmış, ülkenin her yerinde kadın ve erkeğin beraber bulunduğu çeşitli mitingler ve toplantılar düzenlenmiştir. İzmir'in işgalinden hemen sonra 16 Mayıs günü Denizli, Kastamonu, Tavas, Bayramiç ve Seydişehir'de; 17 Mayıs'ta Giresun, Trabzon, Zonguldak, Edremit ve Denizli'nin Çal kazasında çeşitli mitingler düzenlenmiştir; 18 Mayıs'ta İstanbul Darülfünun 'da hocalar tarafından işgalleri protesto konuşmaları yapılmıştır. (İnan, 1982: 108). İstanbul Darülfünun 'unda düzenlenen toplantıda bir kadın: *"Kim demiş bir kadın küçük şeydir, bir kadın belki en büyük şeydir"* diyerek Millî Mücadele'de kadının elinden gelen mücadeleyi vereceğine vurgu yapmıştır (Doğan, 2019: 180). 19 Mayıs günü Fatih Mitinginde Halide Edip, Meliha ve Naciye Hanımlar ülke bütünlüğü ve işgale karşı örgütlenmeyi hedef alan konuşmalar yapmışlardır. Halide Edip konuşmasında *"Siz Düştüğünüz zaman birçok şeyler düşer. Kadınlar silahsız ve zayıf, fakat kalbi gayet metindir. Bütün İslam hep kardeşimizdir. Bundan dönen Türk kadını değildir. Yaşasın milletimiz!"* sözleriyle Türk kadınının vatani uğruna elinden geleni yapmaya hazır olduğunu, çocukları, gelecekleri için savaşımaya devam edeceğini ifade etmiştir (İnan, 1982: 113).

20 Mayıs 1919'da Üsküdar Mitinginde Asri Kadınlar Cemiyeti adına Sabahat Hanım, 22 Mayıs Kadıköy Mitinginde Halide Edip, Münevver Saime, Melek Hanım (Doğan, 2019: 181), 23 Mayıs Sultanahmet'te Halide Edip ve Şukufe Nihal (Başar) konuşma yapmışlar ve halkı işgali reddetmeye çağırmışlardır (Güzel, 1982: 872). İstanbul'da düzenlenen mitinglerin yanı sıra Anadolu'nun dört bir yanında da çeşitli mitingler düzenlenmiştir. Miting ve konferansların yanı sıra Millî Mücadele ruhuyla kadınlar tarafından birçok yazı yazılmıştır. Halide Edip ve Müfide Ferit gazetelerde yazdıkları yazılarla ve düzenledikleri toplantılarla mücadele döneminin kadın ruhunu yansıtmışlardır (Şahin ve Şahin, 2013: 63). Millî Mücadele döneminde Türk kadını cemiyetler, mitingler, toplantılar ve çeşitli yazılar aracılığıyla işgali protesto eden, vatanın bütünlüğünü esas alan faaliyetlerde bulunmasının yanı sıra fiilen cephede de bulunmuştur. Önce çetelerde, daha sonra orduda savaşa katılan Zeyno onbaşılar, mücahide Fatmalar, Binbaşı Ayşeler ve nicesi Millî Mücadele'ye iştirak etmiş kadınlarımızdır (Güzel, 1982: 872).

1.3.4. Osmanlı Devleti'nde Kadın Dergiciliği

Kadınların kendilerini ifade etmeleri ilk defa yazın hayatında gerçekleşmiştir. Kadınlar gazetelerin kadın köşelerinde, kadınlara yönelik çıkarılan eklerde ve de kadın dergilerinde düşüncelerini ifade etme alanı bulmuşlardır (Çakır, 2021: 76). Kadınların basın hayatına girişi Tanzimat'la başlayan II. Meşrutiyet'in özgürlükçü ortamıyla daha geniş alanlara yayılan bir süreç olmuştur. Çakır, Cumhuriyet'e değin 40 kadar kadın dergisinin varlığından söz etmiştir (Çakır, 2021: 23) Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin hazırladığı *Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1993)*'nda 1869- 1927 yılları arasında çıkmış 38 kadın dergisinin varlığını görmekteyiz: *Aile (1880), Alem-i Nisvan (1906), Asar-ı Nisvan (1925), Ayine (1875), Bilgi Yurdu Işığı (1917), Çalkuşu (1926), Demet (1908), Diyane (1920), Erkekler Dünyası (1913), Ev Hocası (1923), Genç Kadın (1918), Genç Kadın (1919), Hanım (1921), Hanımlar (1882), Hanımlar Alemi (1914), Hanımlara Mahsus Gazete (1895), Hanımlara Mahsus Malumat (1895), İnci/Yeni İnci (1919), İnsaniyet (1882), Kadın (İstanbul) (1911), Kadın (Selanik) (1908), Kadınlar Alemi (1914), Kadınlar Dünyası (1913), Kadınlık/Kadın Duygusu (1914), Kadınlık Hayatı (1913), Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925), Mahasin (1908), Musavver Kadın (1911), Mürüvvet (1887), Parça Bohçası (1889), Seyyale (1914), Siyanet (1914), Süs (1923), Şükufezar (1887), Terakki-i Muhadderat (1869), Türk Kadını (1918), Vakit Yahut Mürebb-i Muhadderat (1875).*

Cumhuriyet öncesi en eski tarihli kadın süreli yayını Tanzimat Döneminde devrin yenilikçi gazetelerinden Terakki gazetesinin 1896'da kadınlar için ek olarak çıkardığı *Terakki-i Muhadderat*'tır. (Durakbaşa, 2021: 102). İlk kadın dergisi olarak nitelendirilen Terakki-i Muhadderat "*Muhadderat (Müslüman kadın) için gazetedir*" başlığıyla haftalık olmak üzere 48 sayı çıkmıştır (Çakır, 2021: 60). Dergide genellikle kadınların eğitimi, çok eşlilik, kadın, kadının toplumdaki konumu vb. konuların yanı sıra Avrupa'da özellikle İngiltere'de kadın hareketlerine dair bilgiler yer almaktadır (Doğan, 2021: 81). İngiliz basınına yansıyan süfraj hareketleriyle alakalı çeşitli alıntılara da yer veren dergi, 15 Mart 1869 tarihli "Bir Haber" başlığı

altında Batı’da da kadınların hak taleplerinin çeşitli kesimlerce alaycı bir tavırla eleştirildiğini gösteren bir alıntıya yer vermiştir:

“Kadınlar da Millet Meclisi üyeliğine hak kazanırsa, bir gün başkan mecliste ‘söz filan hanımındır’ dediği vakit, o filan hanımın yanında bulunan meclis üyesinin kalkıp, ‘filan hanım çocuğuna meme vermekle meşgul bulunduğundan meclise gelememiştir’ cevabına pek de şaşırılmamalıdır (Çakır, 2021: 62).”

Terakki-i Muhadderat’tan sonra kadınlar için çıkarılan başka bir dergi *Vakit yahud Mürebbi-i Muhadderât*, 1875 yılında çıkmaya başlamış haftalık olarak çıkan dergi ancak sekiz sayı çıkarılabilmektedir. Dergi yayın ilkesini *“bu gazete haftada bir çıkar, kadınlara dair nâfi şeylerden bahseder”* şeklinde ifade etmiştir (İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1927), 1993: 374). Dönemin önemli dergileri arasında yer alan *Şükûfezar*, 1886 yılında yayın hayatına başlamıştır. Dergi kadınlar tarafından çıkarılması, yazarlarının tamamını kadınların oluşturması ve kadınların kendi adlarını (koca veya baba adlarını değil) kullanmaları bakımından bir ilke imza atmıştır (Koç, 2019: 77-78). Osmanlı Maarif Nazırı Münif Paşa’nın kızı Arife Hanım tarafından çıkarılan derginin yazarları arasında Münire, Fatma Nevber ve Fatma Nigâr Hanımlar bulunmaktadır. Derginin her sayısında Şeyh Vasfi’ye ait bir dörtlük bulunmaktadır (İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1972), 1993: 357): *“Ey talibe-i safa-yı mana/ İman ile bak şükûfezara/ Ezhar-ı edeb şemimi solmaz/ Tercih eder ehl-i dil bahar¹.”* Derginin yayın ilkesi Arife Hanım tarafından Mukaddime başlığı altında anlatılmıştır (Çakır, 2021: 65): *“Biz ki saçı uzun aklı kısa diye erkeklerin alaycı gülümsemelerine hedef olmuş bir tayfayız. Bunun aksini iddia etmeyerek, doğru çalışmak çabalarıyla mümkün olduğu kadar ayak direteceğiz.”* Derginin yayın ilkesinden anlaşılmaktadır ki; dergi kadınlar adına *“biz de varız ve var olmaya devam edeceğiz”* fikriyle yola çıkan, erkeklerin kadınlardan üstün olduğu fikrine karşı çıkan feminist bir bakış açısına sahip bir yayın politikası belirlenmiştir.

¹ Ey gerçek mananın talebesi / Çiçek bahçesine (şükûfezara) iman ile bak / Edeb çiçeklerinin kokusu solmaz / Gönül ehli edebi, bahara tercih eder

Hanımlara Mahsus Gazete ise 1895'te kadınlar tarafından çıkarılan başka bir dergidir. Dergi 3 yıl ve 612 sayı ile yayın hayatına devam etmiş, çıkarıldığı dönemde en uzun süreli kadın dergisi olmuştur (Çakır, 2021: 67). Derginin yayın politikası: “*Gazetemizi neşretmekten asıl maksadımız, ülke ve devletin menfaatlerine gerçek bir hizmetten ibarettir. Ülke ve devlet menfaatlerini gözeten kimselerin gönderecekleri mektuplar, makaleler, havadisler memnuniyetle dahil edilip neşr olunacağından, bilcümle iyiliksever kimseleri ve düşünce ve edebiyatla ilgili eserleri daima bekleriz*” (Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete :1895-1908 Seçki (Haz. Çiçekler ve Andı), 2009: 17) şeklinde açıklanmıştır. Derginin yazar kadrosundaki kadınlar iyi eğitilmiş ve aydın kesime mensup Fatma Aliye ve Emine Semiye (Tarihçi Cevdet Paşa'nın kızları), Şair Nigâr bint-i Osman (Harp Okulu Müdürü Paşa'nın kızı), Fatma Fahrünnisa (Ahmet Vefik Paşa'nın kızı), Hamide (Abdülhak Hamid'in kızı) vb. isimlerden oluşmaktadır. (Çakır, 2021: 72). Hanımlara Mahsus Gazete yayın politikası çerçevesinde siyasi anlamda yazılara pek fazla yer vermemiş; kız çocuklarının eğitimi, çocuk terbiyesi, giyim kuşam ve moda, kadınları ilgilendiren çeşitli haberler, şiir, hikâye vb. kadını çeşitli konularda bilgilendirmeye yönelik bir yazın yelpazesi belirlemiştir (Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete :1895-1908 Seçki (Haz. Çiçekler ve Andı), 2009: 15). Dergi de Zeynep Sünbül tarafından yazılan bir yazıda kadınların erkeklerin gerisinde kalmaları eğitim olanaklarından mahrum bırakılmalarına bağlanmış ve kadınlar eğitim olanaklarına sahip olduklarında erkekler gibi çeşitli vasıflara doğal şekilde ulaşacakları ifade edilmiştir: “*Kadınlar erkeklere nispetle zayıf bulduklarından daima erkeklerden geri kaldıkları da inkar olunamaz, ama kadınların za'fi teşekkülât-ı [zayıf biçimdeki] bedeniyelerinin nezaketinden ileri gelmekle sa'y ve sebatta [çalışma ve kararlılık] ricâle [erkek] yetişemez iseler de hissiyatlarında rikkat [incelik] bulunduğundan bu vadede ricale tefevvük [üstün olmak] ederler. Bu az bir meziyet midir? Bununla hissiyata mebnî olan [dayanan] ulûmun [ilimin] tahsilinde kadınların istidadı [yetenek, kabiliyet] zahir olur* (Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete :1895-1908 Seçki (Haz. Çiçekler ve Andı), 2009: 36).”

² Gazetemizi neşretmekten asıl maksadımız, menâfi'-i mülk ü devlete hizmet-i ciddiyyeden ibarettir. Hayır-hâhân-ı mülk ü devletin menâfi'-i umûmiyyeyi mutazammın olarak irsal buyuracakları mektuplar, makaleler, havadisler mea'l-iftihâr derç ve neşr olunacağından, bilcümle erbâb-ı hamiiyyet ve gayretin âsâr-ı fikriyye ve kalemiyyelerine daima intizar ederiz.

Tanzimat'la başlayan modernleşme süreci II. Meşrutiyet'in ilanıyla hız kazanmış ve II. Meşrutiyet'in özgürlükçü ortamı farklı kesimlerden çok sayıda dergi ve gazete çıkmasına sebep olmuştur. II. Meşrutiyet öncesi kadın dergilerinde genelde kadın eğitimi, moda, ev idaresi vb. konular ağırlıklıyken bu dönemle birlikte kadın hakları, kadın-erkek eşitliği, kadının toplumsal rolü vb. konular gündeme gelmiştir. Batı'daki feminist hareketler ve Osmanlı kadının durumu kadın dergilerine konu olmaya başlamıştır (Kurnaz, 1991: 86). II. Meşrutiyet sonrası çıkan ilk kadın dergisi *Demet* 30 Eylül 1908 yılında yayın hayatına başlamıştır. Derginin imtiyaz sahibi Celal Şahir'dir. Yalnızca 7 sayı yayımlanan derginin ilk sayısında erkek yazarlar çoğunlukta iken daha sonra kadın imzaları artmıştır. Dergide imzası bulunan Mehmet Emin, Ahmet Samim, Namık Kemal, Mehmet Rauf, Mehmet Akif vb. erkek yazarların yanı sıra Ulviye Mevlan, Halide Salih (Halide Edip), Nigâr bint Osman gibi kadın yazarlar da yer almıştır (İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1972), 1993: 24-27). Bu dönemde çıkarılan diğer bir önemli dergi ise *Kadın*'dır. Dergide İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri aktif şekilde rol almıştır. Derginin önemli özelliklerinden bir diğeri ise isminde hanım, muhadderât gibi örtülü, namuslu anlamına gelen dinsel anlam yüklü kelimeler yerine modern anlamlar barındıran “kadın” kelimesinin dergi adı olarak ilk defa kullanılmasıdır (Yeni Harflerle Kadın (1908-1909) (Haz. Fatma Kılıç Denman), 2010: 3). Derginin imtiyaz sahibi İbrahim Bey, Müdürü Enis Avni (Aka Gündüz)'dir. Dergi toplamda 30 sayı olarak Selanik'te çıkmıştır (İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1972), 1993: 239). Bu bakımdan *Kadın*, Selanik'te çıkan ilk kadın dergisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çakır, 2021: 74). Derginin yazar kadrosunu Enis Avni, Mehmet Cavit, Ali Canip, Ömer Seyfettin, Abdullah Cevdet, Mehmet Emin, Celal Sahir gibi dönemin aydın erkeklerinin yanı sıra Nigâr bint Osman, Fatma Seniye, Emine Lütfiye Zeki, Ayşe İsmet gibi kadın kalemler oluşturmaktadır (İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1972), 1993: 239- 246). *Kadın*'ın yayın politikası 26 Ekim 1908 (13 Teşrin-i Evvel 1324) tarihli sayısında Enis Avni'nin *İfade-i Mahsusa* isimli yazısında açıklanmaktadır. Yazıda derginin siyasi, edebi, ilmi vb. konuların ele alındığı ve toplumun bütün sınıflarına, bütün mesleklerine hitap edeni kadın-erkek ayırt etmeksizin toplumun her

kesiminden okuyucu kitlesini hedef aldığı ifade edilmiştir (Aydın, 2009: 152). Dergi kadınların toplumsal hayattaki yeri, eğitimi, hakları vb. konular üzerinde sıklıkla durmuştur. Özellikle kadın yazarlar Batı'daki hemcinslerinin durumlarından haberler vermişlerdir (Çakır, 2021: 79). II. Meşrutiyet döneminde benzer konuları işleyen Kadın (İstanbul), Kadınlar Alemi, Kadınlar Dünyası, Kadınlık, Musavver Kadın, Genç Kadın, Hanımlar Alemi vb. dergilerden söz edilebilir. Çakır, bu dergiler içerisinde Kadınlar Dünyası'nın çok farklı bir yeri olduğunu vurgulayarak; her kesimden kadının kendini ifade etme şansını bulduğu, feminist bir gaye ile hareket eden, derginin sahibinden yazı kadrosuna kadar kadınların oluşturduğu ilk kadın dergisi olduğunu ifade etmiştir (Çakır, 2021: 80-81). Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yayın organı olarak çıkarılan (Koç, 2019: 85) derginin imtiyaz sahibi Nuriye Ulviye Mevlan, müdürü ise Emine Seher Ali'dir. Derginin yayın politikası: *“Kadınlık hukuk ve menafîini [yarar] müdafaa eder musavver [resimli] gazetedir. Sahaifimiz [sayfalarımız] cins ve mezhep tefrik [ayırt] etmeksizin Osmanlı hanımları asarına küşadedir”* şeklinde açıklanmıştır (İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1972), 1993:250).

Dergi kadının eğitimi, çalışma hayatına girmesinin önemi, toplumsal hayattaki rolleri vb. konuları kendisine konu edinmiştir. “Başlıca İhtiyacımız Nedir?” başlıklı yazıda kadınların modernleşmesi ve toplumsal hayatta yükselmesini mümkün kılacak, üç meseleden bahsetmiştir. Türk kadının esaretten kurtulması ve batılı hemcinslerinin seviyesine ulaşması için öncelikli olarak giyim-kuşamının düzenlenmesi gereklidir. Bir diğer düzenleme ise kadınların ekonomik hayatta var olabilmeleri ile ilgidir. Kadınların istihdam edilmeleri hem kendilerinin hem de toplumun kalkınması için önem arz etmektedir. Bunun için çeşitli iş kollarının oluşturulması da üzerinde durulması gereken bir başka mesele olarak değerlendirilmektedir. Son olarak ise kadınların eğitim olanaklarına erişiminin kolaylaştırılması ve çeşitli gazete, dergi ve okullarla eğitim seviyelerinin iyileştirilmesiyle kadının toplumsal hayattaki konumunun daha iyi hale geleceği ifade edilmiştir (Kadınlar Dünyası: 51.-100. Sayılar Yeni Harflerle (1913-1921) (Haz. Yılmaz ve Demircioğlu), 2009: 3).

Dergi dönemin koşullarına bakıldığında oldukça cesur bir çizgide ilerlemiş, yazılarda işlenen konulardan dergi içerisinde geçen resimlere kadar toplumun ilerisinde bir yayın politikası izlemiştir. Kadın-erkek eşitliği, kadınların eğitim hakları, kıyafetlerin ıslahı, evliliklerdeki eşitsizlikler, görücü usulü evlilikler vb. konularda eleştirel yazılar yazılmış (Yürüt, 2017: 380), ayrıca dergide günümüz için normal sayılmakla birlikte zamanına göre oldukça ileri kabul edilebilecek Avrupalı tarzda kadın resimleri yer almıştır (Kurnaz, 1991: 89). Kadının toplumsal hayattan soyutlanması, yalnızca ev içerisinde görevleri yerine getirdikçe var olduğunu eleştiren Mükerrerem Belkıs “*Kadınlıkla Esaretin Müvellidi*” adlı yazısında bu durumun ancak eğitim ile bitebileceğini ifade etmiştir. Yazıda kadınların yalnızca çocuklarını yetiştirmek, yemek yapmak, çamaşır yıkamak vb. vazifelerini yerine getirmek için var oluşunu eleştirmiş, bu durumun kadını dört duvar arasında kalmasına neden olduğunu yazmıştır. Bu doğrultuda “saçı uzun akli kısa” olarak niyetlendirilen kadınların toplum nezdinde hep arka planda kalmasının en önemli sebebi ise “cahil” kalmalarından kaynaklanmaktadır. “*Esareti kaldırmak için sebebini kaldırmak lazımdır. Bunun için maarife son derece ihtimam edelim. Hatta bütün mesaimizi maarifin intişarına sarf edelim*” sözlerini sarf eden Mükerrerem Belkıs, kadının bu esaretten kurtulmasının öncelikle eğitim ve kendi ekonomik bağımsızlığını kazanması ile mümkün olacağını ifade etmiştir. (Kadınlar Dünyası: 51.-100. Sayılar Yeni Harflerle (1913-1921) (Haz. Demircioğlu ve Yılmaz), 2009: 475-476).

Bu minvalde kadın eğitiminin önemi Osmanlı döneminde çıkan kadın dergilerin hemen hepsinde temel gaye olmuştur. Tanzimat’ın ilanı ile başlayan modernleşme süreci kadınları toplumsal hayatta daha görünür kılmış, II. Meşrutiyet’le birlikte kadın dergilerindeki söylemler hak arayışına dönüşmüş ve hatta feminist bir bakış açısı almaya başlamıştır. Kadının modernleşmesi meselesi eğitilmiş kadın sınıfının doğuşuyla hız kazanmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kadın yanlısı politikaları bu hususta önemli rol oynamıştır. II. Meşrutiyet’in özgürlükçü ortamında kadınlar özellikle dergiler aracılığıyla kendilerini ifade etme şansı elde etmişlerdir. Terakki-i Muhadderat ile başlayan kadının neşriyat alanında yer alması bilhassa Kadınlar Dünyası ile hak arayışı mücadelesine dönüşmüştür.

Kadın dergiciliğinin doğuşu kadının modernleşmesi meselesinde büyük rol oynamıştır. Tanzimat Devrinde kendini gösteren kadın dergileri Cumhuriyet'in ilanı sonrasında da devam etmiştir. Kadınlık/Kadınlık Duygusu, Kadın Yolu, Firuze vb. dergilerle kadınlar neşriyat alanında imzalarını atmaya devam etmişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET’İN KURULUŞ DÖNEMİ MODERNLEŞME HAREKETLERİNDE KADIN

2.1. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Kadın Modernleşmesi

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’ın ilanıyla başlayan modernleşme süreci, devletin kurtarılması amacıyla askerî, siyasi ve toplumsal alanlarda “Avrupalı” tarzda reformlarla kendini göstermişken; Cumhuriyet’in ilanıyla beraber radikal bir görünüm kazanmıştır. Osmanlı Devleti’nde modernleşme, devletin içerisinde bulunduğu vahim durumdan kurtarılması zorunluluğuyla gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet devrinde ise modernleşme; “muasır medeniyetlere” ulaşmak için atılacak adımların tümünü ifade etmektedir. Osmanlı modernleşmesi ile Cumhuriyet modernleşmesi arasındaki farklardan bir diğeri ise sürecin ilerleyişiyle alakalıdır. Osmanlı dönemi modernleşme hareketleri öncelikli olarak askerî alanda kendini göstermiş, daha sonra kurumlarda etkisini göstermiş, son olarak ise toplumsal bir anlam kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde ise modernleşme hareketleri, kurumlar arasında gelişmişlik farklarının oluşmaması adına topyekûn tüm alanlara aynı anda nüfuz ettirmeye çalışılmıştır (Kaypak, 2016: 185).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında modernleşme; “Muasır medeniyetler seviyesine ulaşma”, “Asrileşme”, “Garplılışma” olarak ifade edilmiş, bu söylemler çerçevesinde yeni ve modern bir toplum yaratılmaya çalışılmıştır. Geleneksel Doğu merkezli toplum yapısı yerini medeni, asri ve Batılı toplum anlayışına bırakmıştır (Hızal, 2013: 14). Bu anlamda Cumhuriyet Dönemi modernleşme projesinin üç temel dayanağından söz edilmektedir. İlk olarak modernleşmenin toplumun batılı/Avrupalı tarzları benimseyerek gerçekleştirilmesi, ikinci olarak toplumun ekonomiden düşünce yapısına kadar topyekûn modernleşmesi ve son olarak ise bu değişimlerin “halk için halka rağmen” gerçekleştirilmesi olarak sıralanmaktadır (Özçelik, 2019: 320). Modernleşme projesinin temelini oluşturan toplumsal değişim ise “toplum adına, toplum için, devlet eliyle” gerçekleştirilecektir (Coşar, 1999: 72). Bu doğrultuda takvimden ölçü birimine, alfabeden eğitime, kılık kıyafetten kadın erkek

ilişkilerine; toplumun geleneksel zaman, mekân, değer ve anlayışları bir dizi reformla değiştirilmeye çalışılmıştır (Hızal, 2013: 54). Modern toplum inşasında önemli rol oynayan “kadın” bir yandan muasır medeniyete açılan bir kapı olarak algılanmış diğer yandan ise modern toplumun kalkınmasında önemli bir beşerî kaynak olarak görülmüştür (Çaha, 2018: 119). Laik temellere oturtulan ülke, medeni kanun ile son kertede kadının yanında olduğunu göstermiştir. Üniversitelerin kapıları kadınlara açılmış, hemen her iş kolunda kadının istihdamı gündeme gelmiştir (Toprak, 2016: 443). Osmanlı’nın son döneminde kendini göstermeye başlayan modern kadın imgesi Cumhuriyet rejimi ile yeni birtakım haklar ve reformlarla hukuki bir boyut kazanmıştır. Cumhuriyet’in kuruluş döneminde kadına yönelik hukuki düzenlemeler temelde Hususî Hukuk (Medeni Kanun: Aile) ve Amme Hukuku (Siyasi Haklar) olmak üzere iki bölümde gerçekleşmiştir (İnan, 1982: 164).

2.1.1. Medeni Kanun ve Kadın

Osmanlı’da Tanzimat’la başlayan reform hareketleriyle kamu hukuku alanında dönüşümler gerçekleşmiş ancak özel hukukta yansımaları pek görülmemiştir. II. Meşrutiyet Dönemi’nde, 1917’deki Hukuk-ı Aile Kararnamesi’yle özel hukukta düzenlemeye gidilmiş lakin kısa sürede yürürlükten kaldırılmıştır. Cumhuriyet’in ilanı ertesini Şer’i hukuka dayalı benzer bir kararname “Hukuku Aile Kanun Projesi” olarak mecliste görüşülmüştür fakat daha köklü dönüşümlerden yana olan Mustafa Kemal’in yönelimleriyle bu kararname bir kenara bırakılmış ve yerine 1926’da İsviçre’nin Medeni Kanunu’nu esas alan Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girmiştir (Toprak, 2019: 165). Kanunla erkeklerin çok kadınla evliliğinin kaldırılması, kadınlara boşanma hakkının verilmesi, kız-erkek çocuklarda eşit miras hakkı, medeni nikahın zorunlu hale getirilmesi, mahkeme önünde iki kadının bir erkeğe eşit olan tanıklığının kaldırılması vb. dönemin koşullarında devrim niteliğinde yenilikler getirilmiştir. Kanununun 88. Maddesi erkek için on sekiz, kadın için on yedi yaşını doldurmayan kimselerin evlenemeyeceğiyle ilgiliyken; 108,109 ve 110. Maddeler³ ise evliliğin kadın ve erkek rızasına dayanarak yalnızca resmi makamlarca

³ 108. Madde: “Evlenme, reşit iki şahit muvacehesinde belediye dairesinde veya heyeti ihtiyariyede belediye reisi veya reisin evlenme işlerine memur ettiği vekili veya muhtar tarafından alenen aktolunur.”

gerçekleştirilebileceği ile ilgilidir. 110. Maddede resmi nikah olmaksızın dini merasimlerin gerçekleştirilmesi yasaklanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 22, İ. III (17. 02. 1926)).

Kanunun kabulü öncesinde Şükrü Kaya Bey konuşmasında, milletlerin ailelere istinat ettiğini, ailenin milletin en kuvvetli hücresi olduğunu vurgulayarak *“Asırlardan beri Türk kadınının yaptığı fedakârlık ve gösterdiği fazilet kendisine karşı lâzım gelen hürmete hak kazandırmıştır”* demiştir. Yine kadın-erkek eşitsizliğinin önlenmesi hususunda zamanın çok geçirildiğini ifade ederek Medeni Kanun’un Türk kadına ödenmesi gereken bir borç olduğunu belirtmiştir. (TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 22, İ. III (17. 02. 1926)). Adliye Vekili Mahmut Esat Bey ise Medeni Kanun’un, hayata ve Türk kadınına getirecek yeniliklerin ve medeni hayata açılan kapının hukuki anlamda öncüsü olduğunu ifade eden bir konuşma yapmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 22, İ. III (17. 02. 1926)). Adliye Bakanı Mahmud Esat (Bozkurt, 1892-1943) Bey Mecliste kanunun hazırlanma aşamasında tartışılan konuların başında miras meselesinin geldiğini ifade etmiş, Şer’i hukuka göre erkeğe iki kadına bir olacak şekilde miras paylaşımının yerine Medeni Kanun’la eşit miras hakkının getirilmesi üzerine mecliste itirazların çoğaldığını ifade etmiştir: *“Medeni Kanun hazırlanırken en büyük münakaşalardan biri de miras üzerine cereyan etti. Şeriat kanunları mirasta erkeğe 2, kadına 1 hak tanıyordu. Medeni Kanunumuz ise bu hususta erkekle kadını müsavî tanımak isteyince, o zaman Şer’iye Vekili bulunan merhum Musa Kazım hocam başta olmak üzere itiraz edenler çoğaldı. Bu itirazları reddedildi ve reddedilmesi de iki bakımdan dolayı çok lazımdı. Birincisi muasır medeniyetin gidişi noktasında, ikincisi de eski Türk Medeniyeti ve âdatı bakımından... Kadının daha az miras almasını istemek onu hakir görmektir. Halbuki Türk medeniyetine bakınız: Ana ve kadın, muhteremdir ve erkekle müsavidir. (Cumhuriyet, 3 Mart 1936)”* Mahmud Esad Bey’in ifadelerinde de görülmektedir ki Medeni Kanun ve kadın haklarının genişletilmesi muasır medeniyetlere ulaşmada

109. Madde: “Evlendirmeye memur olanlar evleneceklerden her birine, birbirleri ile evlenmek isteyip istemediklerini sorar; muvafakat cevapları üzerine evlenmenin her ikisinin rızası ile kanunen aktedilmiş olduğunu beyan eder.”

110. Madde: “Evlendirme memuru, merasimin hitamı üzerine derhal karı ve kocaya bir evlenme kâğıdı verir. Evlenme kâğıdı ibraz edilmeden evlenmenin dinî merasimi yapılamaz. Bununla beraber evlenmenin tamamıyeti dinî merasimin icrasına mütevakıf değildir.”

atılması gereken zorunlu bir adım olarak görülmektedir. Mahmud Esad Bey boşanma hususunda da kadının söz hakkının olmasının zorunlu bir durum olduğunu ifade etmiş; Şer’i hukukta yalnızca erkeğe boşanma hakkının tanınmış olması kadına yapılacak zulümlerin sebebi olarak görülmüştür. Mahmud Esad Bey bu hususta şöyle demektedir: *“Kanunu medenimizin belli başlı taraflarına hücum edilen nokta da güya aileyi yıkmayı ve anarşi tevlid etmesi imiş! Hemen söyleyeyim ki, bence anarşi şeriat ailesinde mevcuddu, yoksa medeni kanun ailesinde değil! ... Muarızlarımız ise boşanma hakkını yalnız erkeğe verilmesini istiyordu. Halbuki bu takdirde evde erkeğin keyfi muamelesi yani anarşi başlardı. Muarızlar arasında başka türlü konuşanlar da oldu. Meselâ erkeğe ve kadına hâkim huzuruna çıkmadan boşanma hakkı verilmesini ileri sürdüler. Bu da reddedildi. Çünkü evlilik meselesi yalnız ferd işi değil, aynı zamanda bir devlet işidir (Cumhuriyet, 3 Mart 1936).”*

Medeni Kanun’un getirdiği başlıca iki yenilik olan erkeğin çok kadınla evliliğin kaldırılması ve kadına da boşanma haklarının verilmesi Türk kadını için önemli bir adım olmakla beraber, toplumun sosyolojik durumu göz önünde bulundurulduğunda kadına tam bağımsızlık vermemiştir. Kanunun 159. Maddesi kadının kocası izin vermedikçe çalışma hayatına giremeyeceği ile ilgiliyken (TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 22, İ. III (17. 02. 1926); Medeni Kanun öncesinde 1924 İzmir İktisat Kongresi’ne katılan işçi kadınların önerisiyle kadınlar baba ve kocalarından izin almaksızın çalışma hayatına girebilecekleri yönünde haklar elde etmişlerdi (Çaha, 2019: 127). Medeni Kanun’un kabulü ile bu haklar kadının elinden alınmıştır.

2.1.2. Siyasal Yaşamda Kadın

Kadınların siyasal mücadeleleri Meşrutiyet Dönemi ile başlamış Cumhuriyet’in ilanı ile hız kazanmıştır. Türk kadını Avrupa’daki süfrajat olaylarını yakından izlemiş özellikle dergiler aracılığıyla yazılar yazmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet dönemi dergilerinden *Kadınlar Dünyası* dergisinde siyasal haklar üzerine çeşitli yazılar yayımlanmıştır. Avrupa’da ve Amerika’daki kadınların durumunu yakından takip eden aydın kadınlar; Avrupa’daki kadınların çok yakında siyasi hakları elde edeceğini ve Türk kadını için de aynı hakları talep ettiklerini dile

getirmişlerdir (Y. Naciye, Sultan Ahmed, 1913: 3; Çakır, 2021: 397): *“Erkeklerimiz, Avrupa’da, Amerika’da erkekleriyle yan yana çalışarak istihsalat-ı milliyeye hizmet eden milyonlarca kadını görmüyorlar mı? Daha geçen gün İngiltere’de yaşanan ve bütün Avrupa’yı dehşetler içinde bırakan nümayişleri işitmediler mi? Bilmiyorlar mı ki; Avrupa yakın bir zamanda kadınlara hukuk-ı siyasiyi bahşedecektir...”* Yazının devamında kadınların bu azimlerinin neticesinde meclis kürsülerinde seslerinin yükseleceğini; mahkemelerde, belediyelerde ve çeşitli kamu kurumlarında yer alacaklarını; askeri hayatta da erkeklerle birlikte talim edeceklerini, savaşlarda ve ordularda ön saflarda duracaklarını, fabrikalarda, şirketlerde vb. tüm iş kollarında çalışabileceklerini ifade edilmiştir (Y. Naciye, Sultan Ahmed, 1913: 3; Çakır, 2021: 397).

Türk kadını daha Cumhuriyet öncesinde siyasi hak talebinde bulunmaya başlamış ve hatta 1923 yılında Cumhuriyet’in kurucu partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası daha Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını taşıırken Kadınlar Halk Fırkası adı altında parti kurmuşlardır (Toprak, 1988: 158). Nezihe Muhiddin’in öncülüğünde kurulan Kadınlar Halk Fırkasının kuruluş amacı kadınların intihap haklarını elde etmesini sağlamak, mecliste kadın haklarını savunmak ve kadınların statüsünü yükseltmek şeklinde ifade edilmiş; Nezihe Muhiddin fırkayı kurmaktaki amaçlarını kadınların siyasal hayatta var olmalarını sağlamak olarak açıklamıştır. Fırkanın kuruluş amacı; kadınların vekil olmaları için gösterilen bir çaba olarak değil ancak kadınların da her Türk vatandaşı gibi oy hakkına sahip olmalarını ve bu hakkı bilinçli bir şekilde kullanabilmeleri olarak ifade edilmektedir (Zihinoğlu, 2003: 127).

Fırka’nın kamuoyuna duyuruluşunu takiben dönemin erkek aydınlarından çeşitli tepkiler gelmiştir. Özellikle örgütün isminde “Fırka” sözcüğünün kullanılması eleştirileri arttırmıştır. Hüseyin Cahid kadınların örgütlenmesinden yana hiçbir mâni görmezken siyasi bir oluşum ifade eden Fırka kelimesinin kullanılmasının yanlış bir izlenim doğuracağını ifade etmiştir: *“Kadınlar Halk Fırkası? Kadınların fikri ve içtimaî teâlîsini temin için cemiyet hâlinde çalışmak isteyen bu hanımlar siyasî bir isim intihâb etmeselerdi belki maksatlarını daha iyi ifade etmiş olurlardı. Herhâlde bu gibi teşebbüslerden hiçbir zaman zarar gelmeyeceğine eminim.* (Toprak, 2016:

464).” Benzer bir eleştiri de Celâl Sahir’den gelmiştir. Celal Sahir kadınların örgütsel hareketlerinde daha bilinçli adımlar atmasının gerekliliğini vurgulamış ve şu anda yalnızca tek bir siyasi oluşumun olduğunu bu oluşumun da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti olduğunu hatırlatarak pek yakında örgütün Halk Fırkasına dönüşeceğini ifade etmiştir: *“Kadınlar Halk Fırkası tabirine gelince bunu hiç anlayamadım. Bizde bugün siyasî bir tek fırka var: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti. Ehemmiyetsiz ferdî gayret ve muhalefet müstesna olmak üzere karşısında müteazzi hiçbir siyasî hasım olmaksızın intihabâtı o idare etti. Bu heyetin ilerde Halk Fırkası’na inkılâb edeceğine dair büyük kurtarıcı Mustafa Kemal Paşa’nın nutuklarında, beyannamelerinde ve bazı gazete makalelerinde fıkralar gördük (Süs, 1339: 3; Toprak, 2016: 466).”*

Basında yer alan eleştirilere rağmen 17 Haziran 1923’te Kadınlar Halk Fırkası kuruluş beyannamesini gerekli izinleri almak üzere İçişleri Bakanlığına gönderilmiştir. Sekiz aylık beklemenin sonucunda kuruluş iznini alamayan fırka, nizamnamesinde yer alan siyasi hak taleplerini geri çekerek, tümüyle yeni bir nizamname hazırlamış; radikal görünümü kalmayan ve daha ılıman maddelerin bulunduğu yeni nizamnameyle birlikte Kadınlar Halk Fırkası “Kadınlar Birliği⁴” adıyla 7 Şubat 1924 yılında bir cemiyet olarak tekrar kurulmuştur (Zihinoğlu, 2003: 150). Zafer Toprak; Kadınlar Halk Fırkasının kuruluşuna izin alamamasının birincil nedeni olarak isminde Fırka sözcüğünün geçmesini ve Mustafa Kemal tarafından kurulması öngörülen firkanın isminin Halk Fırkası olmasından kaynaklandığını ifade ederken (Toprak, 2016: 466); Zihinoğlu, Firkanın kuruluş iznini alamamasının biçimsel meselelerden çok feminist bir programa sahip olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir (Zihinoğlu, 2003: 149). Kadınlar Halk Fırkası kuruluş izni alamamış olsa da Türk kadınının artık siyasal hayatta da var olduğunu göstermesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

1924 yılından 1935’e kadar faaliyetlerini sürdüren Kadınlar Birliği (Türk Kadınlar Birliği), 1935 yılının mayıs ayında kendini feshederek dağılmıştır. Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir yazıda birliğin kapatılma nedeni kadınların

⁴ Cemiyetin ismi daha sonra Türk Kadınlar Birliği olarak değiştirilmiştir.

siyasal haklarını elde etmesiyle birliğe ihtiyaç duyulmaması olarak görülmüştür (Cumhuriyet, 4 Mayıs 1935): “Kadınlara siyasal haklar verildikten sonra bir Kadınlar Birliğine lüzum kalmadığı aşikâr olduğundan Kadınlar Birliği dün toplanarak fesih kararı vereceklerdi. Fakat dün ekseriyet olmadığından kongre toplanamamış ve önümüzdeki çarşamba günü saat 15’e tehir edilmiştir.” Sabiha Zekerriya ise Kadınlar Birliği’nin dağılma sebebini kadınların siyasi hakları elde etmesinden kaynaklanmadığını belirtmektedir. Zekerriya, başarısızlığın asıl sebebini; Kadınlar Birliği’nin Ulusal Kadınlar Birliğinin çığırkanlığını yapması, kendi davasını ve müdafaasını bilmemesi, toplumsal bir davayı salon dedikodusu haline getirmesi ve ezilen kadınının salondaki kadın değil işçi olarak çalışan kadın olduğunu bilmemesi olarak aktarmaktadır. Son olarak da “Daha bazı içinler var ama, ölünün arkasından bu kadar söylenmek zebunküşlük olur. Ölümünden tasalananlara geçmiş olsun.” demektedir. (Cumhuriyet, 12 Mayıs 1935).

2.1.2.1. Kadına Siyasal Hakların Tanınması

Kadınların siyasal haklarına dair Meclis’te çıkan ilk tartışma 3 Nisan 1923’te “İntihab-ı Mebusan Kanunu” müzakereleri esnasında gerçekleşmiştir. Kanunun birinci maddesi savaştan dolayı azalan erkek nüfusundan dolayı 20.000 kişi için bir milletvekili seçilmesini öngörmektedir. Bu madde üzerine Bolu Milletvekili Abdullah Hilmi (Tunalı, 1871-1928) Bey’in nüfus sayımında kadınların da yer almasını teklif etmesi üzerine Mecliste tartışmalar başlar. Tunalı Hilmi Bey kadınlara seçme seçilme hakkının verilmesinin ötesinde nüfus sayımına dahil edilmemesini şu ifadeler ile eleştirir. “İntihab etmek ve edilmek hakkını vermiyorsunuz; fakat kadınları saymıyorsunuz da.” (TBMM Zabıt Ceridesi, D. I, C. 28, İ. IV (03.04.1923)). Bu tartışmalar üzerine Tunalı Hilmi Bey “kadınlara intihap hakkını verin demiyorum” diyerek sözlerine devam etmeye çalışmış lakin itirazlar üzerine sözlerini tamamlayamamıştır. Özellikle Eskişehir Mebusu Emin (Sazak, 1882-1960) Bey, Hilmi Bey’e itiraz etmiş ve “Hilmi Bey! Millet in hissiyatıyla oynama, millet in hissiyatıyla oynama!” diyerek şeriate hürmet edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Tunalı Hilmi Bey ise “İntihap hakkı verilsin demiyorum... Analara intihap hakkı veriniz

demiyorum. Şeriata hürmet ederim,” demiş ve tartışmaların uzaması üzerine oturuma ara verilmiştir.

Tunalı Hilmi Bey’in önerileri Mecliste dikkate alınmamış hatta kadın ve intihap kelimelerinin yan yana gelmesine dahi tahammül edilememiştir. Tunalı Hilmi Bey ikinci celsede sözlerine açıklık getirmeye çalışmış⁵, nitekim kanun teklif edildiği şekliyle kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, D. I, C. 28, İ. IV (03.04.1923)).

16 Mart 1924’te Anayasa görüşmeleri esnasında kadınların intihap hakkı meselesi Mecliste tekrar gündeme gelmiştir. Anayasanın 10. ve 11. Maddelerinin⁶ müzakereleri esnasında maddelerde geçen “Her Türk” ibaresinin kadını kapsayıp kapsamadığı konusunda tartışmalar çıkmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 7-1, İ. II (16.04.1924)). Celal Nuri (İleri, 1881-1938) Bey’in gelecekte kadınlar da bu hakkı elde etsin isteriz ancak bugün “her Türk” ifadesinde kastedilenin erkekler olduğunu söylemesi üzerine Kütahya Milletvekili Recep (Peker, 1889-1950) Bey’in “*Kadınlar Türk değil mi beyefendi?*” sorusu üzerine mecliste tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmalar üzerine madde “Otuz yaşını ikmal eden, kadın ve erkek her Türk mebus intihab edilmek salâhiyetini haizdir” şeklinde tekrar teklife sunulmuştur. Ancak madde bu haliyle de kabul alamamıştır. Maddenin kabul edilmemesi üzerine mecliste alkışlar yükselince Kütahya Milletvekili Recep Bey “*Kadına hak vermediniz. Bari alkışlamayın yahu!*” diyerek tepki göstermiştir. Son kertede maddede bulunan “her Türk” ibaresi “her erkek Türk” şeklinde değiştirilerek kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 7-1, İ. II (16.04.1924)).

1924’te Anayasa görüşmeleri esnasında tartışılan kadının intihap hakkı meselesi 1927’de Askerlik Mükellefiyeti Kanunu görüşmeleri sırasında mecliste tekrar gündeme gelmiştir. Kanun birinci maddesinin müzakereleri esnasında Giresun Milletvekili Hakkı Tarık (Us, 1889-1956) Bey askerlik mükellefiyetinin yalnızca erkekleri kapsamasını eleştirmiş, erkeklerle birlikte kurtuluş mücadelesi veren

⁵ “Saatlerce, günlerce, aylarca söylenen neticesi anlaşılmıyacak bir kanundan bahsediyorlar. Arkadaşlar! demin nasılsa sarf ettiğim kanaatime dayanamayıp da güya patlar gibi söylediğim bir söze karşı siz de gürlediniz, kiminiz (nisaiyundan) dediniz. Kiminiz (feminist) dediniz. Ne dersiniz deyiniz. Yalnız arkadaşlar, söylenecek çok sözlerim vardı. Hepsini bırakıyorum...”

⁶ 10. Madde: On sekiz yaşını ikmal eden her Türk mebusan intihabına iştirak etmek hakkını haizdir.

11. Madde: Otuz yaşını ikmal eden her Türk mebus intihabedilmek salâhiyetine haizdir.

kadının da askerlik yapabileceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine kadının siyasal hakları meselesi mecliste tekrar tartışılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 33, İ. IV (21.06.1927)). Hakkı Tarık Bey kadınların intihap meselesini bir zaman meselesi olduğunu ve ufak münakaşalar sonucunda verilecek bir hak olduğunu ifade etmiştir. Hakkı Bey'e göre kadınların intihap hakkı zaten verilmesi gereken bir haktır ve küçük bir münakaşa zemininde çözümlenebilecektir. Kadınlar intihap hakkına çoktan hazır dırlar. Fakat Askerlik Mükellefiyeti kanunun yalnızca erkekleri tanınması düşünülmesi gereken bir meseledir. Kadın-erkek eşitliği noktasında kadınlarında erkekler gibi askerlik vazifesini yerine getirebilecek meziyetleri kendisinde bulundurduğunu hatırlatan Hakkı Bey, Milletvekili olmanın vatani bir mesele olduğunu ve askerlik meselesinin de aynı zeminde bulunduğunu ifade etmiştir. Kadınların da bu vazifeyi yerine getirebilecek yetenekleri elinde bulundurduğunu hatırlatmış, kadının zaman zaman erkekle birlikte askeri mücadeleler verdiğini göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 33, İ. IV (21.06.1927))⁷.

Türk kadının siyasal haklarını elde etmesi temelde üç aşamada gerçekleşmiştir. Birinci basamak olarak 3 Nisan 1930'da Belediye Kanunu'yla kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış, ikinci aşama, 26 Ekim 1933'te 1924 tarihli Köy Kanunu'nun 20 ve 25. Maddelerinin değiştirilmesiyle kadınlara ihtiyar heyeti ve muhtar seçimlerinde oy hakkı ve seçilme hakkı tanınmıştır. Son aşama ise 4 Aralık 1934'te kadınlara genel oy hakkının tanınmasıyla gerçekleşmiştir (Caporal,

⁷ “Efendim, intihap hareketleri başladığı zaman taraf taraf kadınların da mebus olmak için, mebusluk intihabatına iştirak etmek için hareket aldıklarını görüyoruz. Mebusluk intihabatına iştirak etmek hakkını kadınlar için tabii olarak teslim ederim. Kadınlar bendim noktai nazarımdan hem intihap edebilirler hem intihap olunabilirler. Fakat ne zaman intihap etmeye başlayacaklardır yahut ne zaman intihap edilmeye başlayacaklardır, bu belki bir zaman meselesi, nihayet küçük bir münakaşa zeminidir.

Yalnız mebus olmak, mebusluk intihabatına iştirak etmek vatani bir mesele ise, memleketin müdafaasına iştirak etmek de öyle bir hak, öyle bir vazifedir. Askerlik Mükellefiyeti Kanununun birinci maddesinin yalnız erkeklere ait olarak yazılmış olduğunu görüyorum. Memleket müdafaası bu kanun lâyihasıyla erkeklere tahmil olunuyor. Esasen, tabii bir kanun ile de erkeklere tahmil edilmiş olduğunu görüyoruz ve kabul ediyoruz. Fakat zannediyorum ki, tabiat kanununun erkeklere verdiği bu vazife kadınlara da verilmiştir. Binaenaleyh, öğrenmek istiyorum. Tabiat Kanununun erkeklere verdiği ve zaman zaman muhtelif vatani hadiseler karşısında ifa edildiğini gördüğümüz bu vazife, yani kadınlara ait olan mükellefiyet noktası, Encümen nazarı dikkate alınmış mıdır ve ne dereceye kadar nazarı dikkate alınmıştır? Bu günkü neşriyat ve cereyanlar arasında bunu hatırlamak ve öğrenmek zannedirim lâzım ve zarurîdir.”

2000: 69-70). Bu anlamda kadınların siyasal hakları elde etmesi için çalışmalar nihayet 1930'da başlamıştır. Belediye Kanunu'nun görüşmeleri esnasında kadınların siyasal haklarıyla ilgili pek çok konuşma yapılmış ve Kanunla birlikte Belediye seçimlerinde kadına seçme-seçilme hakkı tanınması; Batı'yla aramızdaki medeniyet farkının ortadan kalkması olarak görülmüştür⁸. Dahiliye Vekili Mehmet Şükrü (Kaya, 1883-1959) Bey görüşülen Belediye Kanunu'nun inkılapçı hükümlerinden birinin de tarihin her sayfasında emeği olan ve erkeklerle birlikte mücadeleler veren kadının Belediyeler çatısı altında aynı meziyetleri göstermesi olanağının sağlanması olduğunu ifade etmiştir. Belediye seçimlerinde intihap hakkını elde etmesini takiben çok yakın bir gelecekte mecliste de Türk kadının görüleceğini hatırlatmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, D. III, C. 17, İ. III (20.03.1930)⁹. Meclis'te 20 Mart 1930'da Belediye Kanunu'nun görüşmelere başlamasıyla kadınların intihap haklarını elde edeceği haberleri ise Cumhuriyet gazetesinde Türk kadınına bir müjde olarak duyurulmuş ve Kanun'un en önemli noktasının Türk kadınlarına erkeklerle müsavi (eşit) hukuklarının tanınması olduğu ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 21 Mart 1930). 20 Mart 1930'da müzakeresine başlanan Belediye Kanunu 4 Nisan 1930'da Resmî Gazete 'de yayımlanmasıyla yürürlüğü girmiştir. Kanun'un 23 ve 24. Maddelerinde Belediye Seçimlerinde seçme ve seçilme hakkının "Türk olmak" şekliyle düzenlenmesi sonucu kadınlar Belediye seçimlerinde siyasal haklarını elde etmişlerdir (T.C. Resmî Gazete, 4.04.1930).

⁸ "...Binaen aleyh belediye intihaplarında müntahip ve müntahap olmak hakkı Türk kadınlarına verilmiştir.

Filhakika garpta birçok memleketler kadınlara aynı hukuku bahşetmiş olduklarından dolayı bu lâyiha şu noktadan medenî memleketlerle aramızdaki farkı kaldırmış olmakla beraber Türk kadınlığında mahrum olduğu intihap hakkına kavuşturmuş oluyor."

⁹ "Muhterem efendiler! Bu lâyihanın açık vasıflarından ve inkılâpçı hükümlerinden biri de türk kadınının Türk erkeğiyle zaten müsavi olan şerefli hakkını belediye işlerinde de tamamilen tayin etmesidir.

Türk tarihini her sahasında ve her safhasında erkeğiyle yan yana her fedakârlığı yapan millet ve vatan işlerinde büyük ferağatla her mahrumiyete, her cefaya ve her acıya katlanan millet, vatanın felâket ve saadetlerine aynı hisle iştirak eden büyük kalpli ve yüksek faziletli Türk kadını müşterek eseri olan bu Cumhuriyette elbette ve elbette, kendi evinin işlerinde olduğu gibi belediye işlerinde de temiz ve ciddi mevkiini alacaktır. (Bravo sesleri, Alkışlar) İstipdat ve cehalet devirlerinden arta kalan kötü ve sakat zihniyetlerin sakil ve sakim mülâhazaların Cumhuriyet ve inkılâbın temiz ve faziletli muhitinde yeri yoktur (Alkışlar). Kadınlarımızın yakın senelerde teşriî meclislerde de faziletkâr mevkilerini ihraz edeceklerine şüphe yoktur (Alkışlar)."

1930'da Belediye Kanunu'yla seçme-seçilme haklarını elde eden kadınlar, 3 sene sonra 1933'te 1924 tarihli Köy Kanunu'nun 20. ve 30. Maddelerinin değiştirilmesiyle köy ihtiyar heyeti ve muhtar seçme ve seçilme haklarını da elde etmişlerdir (TBMM Zabıt Ceridesi, D. IV, C. 17, İ. II (26.10.1933)). 1934'te ise bir grup kadın siyasal hakları tamamıyla elde etmek adına Türkiye Büyük Millet Meclisine kadar yürüyüş düzenlemiştir. Kadınlar Meclis'in önüne geldikleri esnada çalışma odasında bulunan Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Arkadaşlar, kadınlarımız Meclis'te görev isteğinde haklıdırlar. Hemen kanun tasarısı için çalışmalara başlayınız.*" demesi üzerine Meclis'te çalışmalar başlamıştır (Konan, 2011: 168). Afet İnan ise bir hatırasında 1934 yılında bir gece Atatürk'ün "*İnönü'nün elini öp ve teşekkür et. Kadınlara Milletvekili seçimi için oy hakkını Hükümet, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne teklif edecek*" diyerek kendisine kadınların tümüyle siyasal hakları elde edeceği müjdesini verdiğini aktarmıştır (İnan, 1982: 182). Konunun kamuoyunun da gündemine gelmesiyle 5 Aralık 1934'te kadınların Milletvekili seçimlerinde oy hakkı elde etmesinden bir gün önce Cumhuriyet gazetesinde "Kadınlar Mebus intihap edecek ve edilecekler" başlıklı bir yazıda; Milletvekili Seçim Kanunu'nda değişiklikler yapılacağı rivayetlerinin neredeyse kesinleştiğini ve kadınlarında Milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme haklarını elde edecekleri ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 4 Aralık 1934). Nihayetinde 5 Aralık 1934 yılında Meclis'te Türk kadının tümüyle siyasal haklarını elde etmesi için son adım atılmıştır. İkinci celse, 5 Aralık 1934'te "*Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair olan teklifin derhal ve müstacelen müzakeresini teklif ederiz*" ifadeleri ile açılmış ve müzakerelere başlanmıştır. Burada İsmet İnönü, kadının her zaman erkelerle beraber devletin ve milletin bekası için çalıştığını hatırlatan, Türk kadının devlet işlerinden ayrı tutulmasının Türklerin yönetim anlayışına tamamıyla zıt olduğunu ve bu hakkın kadına verilecek bir borç olduğunu anlatan bir konuşma yapmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, D. IV, C. 25, İ. IV (05.12.1934)). İsmet İnönü'nün kadının her zaman erkelerle beraber devletin ve milletin bekası için çalıştığını hatırlatan, Türk kadının devlet işlerinden ayrı tutulmasının Türklerin yönetim anlayışına tamamıyla zıt olduğunu ve bu hakkın kadına verilecek bir borç olduğunu anlatan konuşmasıyla müzakereler başlamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, D. IV, C. 25, İ. IV (05.12.1934): "*Yüce saygınlıklar, kadınların saygınlık seçmek ve saygınlık seçilmek*

hakkına sahip olmaları için yüce katınıza teklif sunuyoruz, kadınlarımızın Türk tarihindeki haklı yerleri, erkeklerle beraber, daima, memleketin ve milletin mukadderatı üzerinde söz ve tesir sahibi olmalarıdır. Türk kadını tarihte ne vakit haklı ve itibarlı yerini bulmuşsa, budun mukadderatı üzerinde kendini tesirini gösterebilmişse, erkeklerle beraber karışık ve güç yurd işlerinde el ele çalışabilmişse, işte o zaman, büyük Türk ulusu, kudreti ile, medeniyetle bütün dünyayı kaplamıştır...” İnönü'nün Türk milletinin medeniyete ulaşabilmesi için kadınların siyasal haklarını elde etmesinin ve erkeklerle beraber mücadele etmesinin önemini anlatan açılış konuşmasının devamında şu an Millet Meclisi'nde teklife sunulan yasanın Türk inkılabının en önemli basamaklardan biri olduğu ve bu inkılabın gerçekleştirilmesiyle herkesin övünmek için yeterince sebebi olacağını ifade etmiştir. İnönü, kabul edilecek olan bu kanunun Türk kadına bir lütuf olarak değil, eskiden beri gasp edilmiş bu hakların yeniden temini olarak gördüklerini söylemekte, Millî Mücadele döneminde erkeklerle birlikte her türlü zahmete katlanarak gerek silahlarıyla gerek yürekleriyle var olduklarını hatırlatarak yine Türk kadınının bu Meclis'te de benzer şekilde vatani görevlerini yerine getirmeye devam edeceğini ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, D. IV, C. 25, İ. IV (05.12.1934).

İsmet İnönü'nün konuşmalarını takiben sırasıyla Konya Milletvekili Refik (Koraltan, 1889-1974) Bey, Şebinkarahisar Milletvekili Sadri Maksudi (Arsal, 1878-1957) Bey, Sivas Milletvekili İsmail Mehmet (Uğur, 1895-1956) Bey ve Manisa Milletvekili Refik Şevket (İnce, 1885-1955) Beyler kürsüde konuşmalarını tamamlamış, akabinde teklif oylamaya sunulmuştur. Buna göre yirmi iki yaşını dolduran kadın-erkek herkesin milletvekili seçme hakkında sahip olduğu ve otuz yaşını dolduran kadın-erkek herkesin de milletvekili seçilebileceği teklifleri kabul edilmiştir. (TBMM Zabıt Ceridesi, D. IV, C. 25, İ. IV (05.12.1934).

Oylamaya iştirak eden 258 Milletvekilinin tümünün onayıyla kanun değişikliği kabul edilmiştir. Türk kadınının siyasal haklarını elde etme süreci 1930'da Belediye Kanunu ile başlamış ve nihayetinde 1934'te Milletvekili seçme ve seçilme haklarının verilmesiyle tamamlanmıştır. Meclis görüşmelerinden anlaşılacağı üzere kadınının siyasal haklarına bir yandan kadına ödenmesi gereken bir borç gözüyle

bakılırken diğer yandan modernleşme projesinin bir parçası olarak görülmüş ve muasır medeniyetlere ulaşmada aşılması gereken bir engel olarak algılanmıştır. Neticede Türk kadını birçok medeni Avrupa ülkesindeki kadınlardan daha önce siyasal haklarını elde etmiştir. Öyle ki Medeni Kanunu'nu aldığımız İsviçre'de kadınlar 1971'de, Fransa'da 1944'te, İtalya'da ise 1945'te siyasal haklarını elde etmişlerdir (Erzen, 2019: 22):

Tablo 2.1. Dünya Ülkelerinde Kadınlara Seçme ve Seçilme Haklarının Verildiği Yıllar

1893	Yeni Zelanda	1950	Hindistan
1902	Avustralya	1954	Kolombiya
1906	Finlandiya	1957	Malezya, Zimbabwe
1913	Norveç	1962	Cezayir
1915	Danimarka	1963	İran, Fas
1917	Kanada	1964	Libya
1918	Avusturya, Almanya, Polonya, Rusya	1967	Ekvator
1919	Hollanda	1971	İsviçre
1920	Amerika Birleşik Devletleri	1972	Bangladeş
1921	İsveç	1974	Ürdün
1928	İngiltere, İrlanda	1976	Portekiz
1930	Güney Afrika	1989	Namibya
1931	İspanya	1990	Batı Samoa
1934	Türkiye	1993	Kazakistan, Moldova
1944	Fransa	2005	Kuveyt
1945	İtalya	2006	Birleşik Arap Emirlikleri

1947	Arjantin, Japonya, Meksika, Pakistan	2011	Suudi Arabistan
1949	Çin		

Kaynak: ERZEN, Meltem Ünal (2019). “Siyasette Cinsiyet Eşitsizliği”, *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 21-32.

2.1.2.2. Kadınların İntihap Hakkı Elde Etmesinin Basına Yansımaları

1930 Belediye Kanunu ile kadınların belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı elde etmesi meselesi; henüz kanun görüşmeleri dahi başlamadan önce basında çeşitli söylentilere ve haberlere konu olmuştur. Milliyet gazetesinde 26 Mart 1929 tarihli haberde, 25 Mart'ta bir grup kadının Belediye seçimlerinde oy hakkı talep etmek için valiliğe müracaat ettiği söylentileri üzerine konu gündeme gelmiş, ancak Belediye Seçimleri Kanunu'nda kadınların seçme ve seçilme hakkına yönelik bir maddenin bulunmadığı ve yetkililerin bu konuyla ilgili bir açıklama yapmadığı yazılmıştır (Milliyet, 26 Mart 1929): “Kadınlara belediye intihabatında hakkı rey verilmek meselesinden dolayı tezahürat yapmak üzere dün bazı hanımların Vilâyete müracaat ettikleri şayi olmuştur. Bu meseleyi Vali Vekili Muhittin Bey'den sorduk. Muhittin bey diyor ki: *“Tezahürat veya miting için hanımlar tarafından bir müracaat vaki olmamıştır. Yeni belediyeler teskilâtı kanunu da layiha halindedir. Esasen benim bildiğim layihada kadınlara ait rey meselesi hakkında bir madde yoktu.”* açıklamasını yaptı.” Haberin devamında oy hakkı meselesinin en çok kadınlar arasında söylentilere sebep olduğu ifade edilmiş ve Kadın Birliği başkanının gelecek sene kadınların oy hakkı olacağı beklentileri olduğunu ve takiben mebusluk haklarını da elde edeceklerini ifade ettiği haberde yer almıştır (Milliyet, 26 Mart 1929). Yine haberin devamında “Faydalı mı Zararlı mı?” başlığı altında kadınların siyasi hayatta yer alabilecek meziyetleri kendilerinde bulunup bulunmadığıyla ilgili yorumlara yer verilmiştir (Milliyet, 26 Mart 1929): *“Fakat bir kısım doktorlar kadının bu gibi işlerle meşgul olacak kabiliyeti haiz bulunmadığından bahiste yalnız iyi bir anne ve zevce olmaları lâzım geldiğini söylüyorlar. Kadın Birliği reisesi Latife Bekir Hanım bunu gayri varit görerek kadınlarımızın intihap hakkına lâyık olduklarını ileri sürmüşlerdir.”* Yine aynı tarihli Cumhuriyet gazetesinde kadınların intihap hakkı ile ilgili bir yazıya yer verilmiş; Milliyet Gazetesi'nde kadınların intihap hakkıyla ilgili

belediye kanununda bir maddenin olmadığı yazılırken Cumhuriyet gazetesinde Yeni Belediye Kanunu'nda 18 yaşını doldurmuş kadınlara seçme-seçilme hakkı verileceğine yönelik teşebbüslerin olduğu ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 26 Mart 1929): *“Yeni belediye kanununda 18 yaşına giren kadınlarımıza intihab hakkı verilmesi hakkındaki hükümetin teşebbüsü İstanbul kadınları arasında büyük bir tesir bırakmıştır. Kadınlarımız bunu meb’us intihabatı için bir mukaddeme addetmektedirler.”* İkdam Gazetesi’nde ise konuyla ilgili Türk kadının nabzı tutmak adına bir anket yapılmıştır (İkdam, 25 Mart 1929): *“Dün muharrirlerimizden biri bu mesele etrafında küçük bir anket yapmıştır. Muharririmizin anlattığına göre kendileri konuştuğu bütün kadınlar, Cumhuriyet hükümetinin Türk kadınına gösterdiği hürmet ve itibardan şükranla bahsetmişlerdir.”* Haberin devamında ise Nezihe Muhittin’in kadınların intihap hakkı hakkındaki sözlerine yer verilmiştir (İkdam, 25 Mart 1929). Türk kadının intihap hakkını alması için senelerce mücadele eden Nezihe Muhittin Hanım da *“Cumhuriyet hükümetinin Türk kadınına gösterdiği bu son nezaketi Türk kadını hiçbir zaman unutmayacaktır. Lâyihanın meclis tarafından kabul edileceğine şüphe etmiyorum. Bugün meclisten kadınların belediye intihabatına iştiraklerini isteyen hükümetin yarın kadınlardan meb’us intihap edilmesini de talep edeceğine eminim.”* demiştir. Kadınları Birliği başkanı da bu haberin kadınlar tarafından sevinçle karşılandığını ve devamında Meclisin en kısa sürede kabul edeceğinden şüphe duymadığını ilave etmiştir (İkdam, 25 Mart 1929).

1929’da matbuat ve neşriyat alanlarında kadınların intihap hakkı meselesi Belediye Kanunu’nu görüşmelerinden bir yıl öncesinde etkilerini göstermeye başlamıştır. 4 Nisan 1930’da Belediye Kanunu’nun kabulüyle Türk kadının intihap hakkını elde etmesi dönemin basınında büyük yankı uyandırmış, bir bayram havası yaratmıştır. 20 Mart 1930’da kanun görüşmelerine başlanmasıyla basın yönünü kadınların intihap hakkı meselesine çevirmiştir. Milliyet gazetesi Mecliste görüşmelerine başlanan kanunun müjdesini *“Kadınlarımız İntihap Edecekler”* manşetiyle vermiş, haberin devamında *“Gelecek sene bu zamanlarda belediye meclislerinde yalnız erkek değil, kadın aza da göreceğiz”* ifadeleriyle meclis görüşmelerinden bazı kesitlere yer vermiştir (Milliyet, 21 Mart 1930). Yarın Gazetesi’nde ise kanunun görüşmeleri Arif Oruç’un *“Ekmek Derdi!”* başlıklı

yazısında ele alınmıştır. Arif Oruç kadınların intihap hakkını elde etmelerinin sevincini paylaştığını ifade etmekle birlikte mevcut hükümetin intihap hakkından önce halkın ekonomik sıkıntılarına çare bulması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir (Yarın, 29 Mart 1930): “...Bütün şu iyi kanunları en samimî ve demokrat bir hassasiyetle karşılayan muhterem Millet meclisine karşı minnet duymamak elden gelmez. Bunlar zaten vatandaşların esas olan sarîh, medenî ve insanî haklarını teşkil ediyordu. Aynı zamanda, bir dereceli mebus intihabına da teşmil edilmesi düşünüldüğü şimdiden teyit edilmekte olan, daha yüksek hakların, millet meclisimizden geçirileceği haberleri karşısında sevinçle tevakkuf etmek icab ediyor...İsmet Paşa'nın ve kabinesi erkânının en haklı zaruretlerinden birini kabul etmeğe meyletmeleri isabetli teşebbüslerden biri olacaktır. Neye yarar ki, gelecek seneler için tasavvur edilen bu iyi teşebbüslerden daha çok evelle, birinci safa gelen pek hayatî ihtiyaçlar temin edilmekten uzak kalınmıştır; gelecek devre intihabatından evvel, bize lâzım olan şeylerden birincisi (ekmek), ikincisi para, üçüncüsü iş, dördüncüsü bunları temin edecek iyi tedbirler almak idi. Onları olmuş bitmiş görseydik, bu daha ileri şeyleri hararetle temennî etmek isteyecektik! İsmet Paşa kabinesi, kadınlara belediye intihabına iştirak hakkı vermeği düşünmüş, meclise teklif yapmış olabilir. Millet meclisi haddi zatında kendi varlığında toplanan teklifi, takdirle karşılayacaktı. Nitekim öyle de yapmıştır. Halbuki millet bu sıkı günlerde hükümetin (sayısız güzel işlerinin) arasında yukarıda sayıp döktüğümüz esaslardan hiç olmazsa bir ikisini görebilmek için çırpınıyor. Aç adama bir avuç un verecek yerde, değirmen taşlarını göstermek neye yarar, kimin karnını doyurur? Çok samimî, çok muhabbetle söylemekten çekinmiyoruz ki: İsmet Paşanın siyasî ve askerî muvaffakiyetleri şüphesiz milletin, hepimizin hafızasında menkuştur. Kendilerini zatları itibarile çok ziyade tebcil ederiz, hatta tekside, ta'zize kadar gideriz, yalnız; bu minnetin memleketin son vaziyetinde ayrıldığı ilave edebilmek şartı ile.”

4 Nisan 1930'da kadınların Belediye seçimlerinde intihap hakkı elde etmesini takiben 6 Nisan'da Halk Fırkası bir toplantı düzenlemiş, kadınlarında fırkaya üye olabileceklerini duyurmuşlardır. Bu duyuru üzerine fırkaya üye olan ilk kadın Hakkı Şinasi Paşa'nın eşi Resmiye Hanım olmuştur. Vakit gazetesinde firkanın toplantı detayları paylaşılmıştır (Vakit, 7 Nisan 1930): “*Halk fırkası kaza, nahiye ocak*

*reisleri dün firka merkezinde toplanmışlardır. İçtimada firka müfettişi Hakkı Şinasi Paşa kendilerine ocaklara müracaat edecek kadınların usulü dairesinde aza kaydedilebileceklerini ve bugünden itibaren derhal kayıt muamelesine başlayacaklarını tebliğ etmiştir. Aldığımız malûmata nazaran Hakkı Şinasi Paşanın refikaları Resmîye H. dün akşam ikamet ettikleri Moda'da nahiye reisliğine müracaat etmiş, kayıt muamelesi yapılmıştır.” Aynı tarihli Yarın gazetesi “Kadınlar fırkaya girmeğe başladılar, İlk aza Hakkı Şinasi Paşanın karısıdır” başlığı altında Kadınları Birliğinin kadınlara Belediye seçimlerine katılma haklarının verilmesi dolayısıyla Sultan Ahmet'te toplanmalarının akabinde Halk Fırkası merkezinde beş dakika durarak minnettarlıklarını ifade edeceklerini duyurmuştur (Yarın, 7 Nisan 1930). Kadınlar Birliği yayımladığı beyanname ile Türk kadının kazandığı zaferi kutlamış ve bir kutlama mitingi tertip edileceğini belirterek bu hakka hürmetlerini göstermeyi bilen tüm kadınları mitinge davet etmiştir. Kadınlar Birliği'nin yayımlanan beyannamesinde, Cumhuriyet'in kurucu rejimi sayesinde Türk kadının büyük bir zafer elde ettiğini “*Türk kadını; bu hak senin, bu şeref senin, bu zafer senindir*” sözleriyle Türk kadın birliği olarak bu dava için uzun süredir mücadele ettiklerini ve nihayetinde bunun haklı gururunu yaşadıklarını anlatmışlardır (Vakit Gazetesi, 7 Nisan 1930).*

20 Mart 1930'da görüşmelerine başlanan Belediye Kanunu'yla kadınların belediye seçimlerinde intihap hakkı elde etmeleri meselesi daha kanun kabul edilmeden, kadınların Milletvekili seçimlerine ne zaman katılacağı sorusunu beraberinde getirmiştir. 22 Mart 1930 tarihli Milliyet gazetesinde “Kadınlarımızın 1932'de yapılacak mebus intihabatında rey sahibi olmaları temin edilecektir” manşeti altında kadınların önümüzdeki sene milletvekili seçimlerinde oy hakkına sahip olacakları haberi verilmiştir (Milliyet, 22 Mart 1930).

Dönemin gazetelerinden Vakit gazetesi ise kadınların belediye seçimlerinde intihap hakkı elde etmesiyle birlikte toplumun nabzının tutmak adına “Her erkeğe nazaran kadın nedir?” sorusuna bir cevap bulmak için mülakat düzenlemiştir. Soruya cevap olarak ise Eski Millet Meclisi komisyonu müşaviri Fuat Bey'in “Kadın erkeğin

tereddi etmişidir” cevabını manşet olarak kullanmıştır¹⁰ (Vakit, 22 Mart 1930). Kadınların Belediye Seçimlerinde intihap hakkı elde etmesi basında bir yandan bayram havası yaratırken öte yandan çeşitli karikatür ve yazılarla da hicvedilmiştir. 22 Mart 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şöyle bir karikatür yer almıştır (Cumhuriyet, 22 Mart 1930):

“-Karın belediye meclisine aza olmuş, tebrik ederim

-Tebrik değil taziyet et birader... Evdeki gibi orada da başıma belâ kesilecek, Mâlum ya ben şehremanetinde memnunum.”

Bir başka karikatürde ise “Kadınlar meb’us olunca” başlığı altında kadınların siyasi hayatta muhtemel davranışları hicvedilmiştir (Cumhuriyet, 31 Mart 1930):

¹⁰ Fuat Bey’in soru karşısında verdiği cevabın tamamı: “Vaktile, on bin, yüz bin, üç bin sene evvel, beşer erkek olarak dünyaya gelmiştir. Sonra git gide bunların tereddi eden kısmı kadın olmuş. Bence kadın erkeğin tereddi etmişidir.”

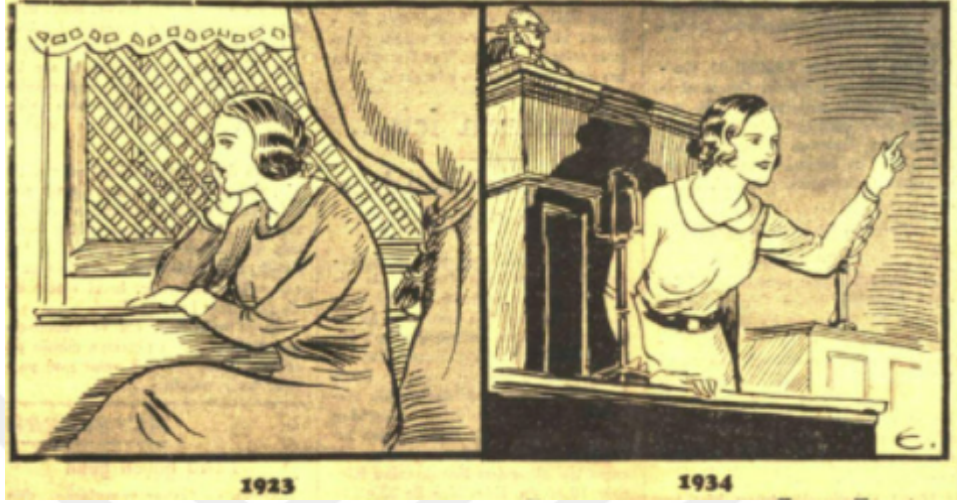

“Meb’uslar: Söz isteriz, söz isteriz!”

Reis Vekili Hanım: Müsaade buyurun, şu dudaklarımın rujunu süreyim!”

Kadınların siyasi hayattaki yerlerini hicveden karikatürlere karşın kadınların belediye seçimlerinden sonra Milletvekili seçimlerinde de intihap hakkı elde edeceği haberleri büyük bir sevinç gösteri haline gelmiştir. Öyle ki basında 1930’da belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı elde eden kadınların 1932 Milletvekili Seçimlerinde de aynı hakları elde edeceği haberleri çıkmıştır. Milliyet gazetesi *“Önümüzdeki sene hem kadınlar mebus olacak hem de intihap bir dereceli yapılacak”* manşeti altında Teşkilat-ı Esasiye Kanununda yapılacak değişikliklerle 1932’de kadınların mebus olarak mecliste yerlerini alacağı haberine yer vermiştir. Haberin detaylarında 1931 yılı içerisinde kadınların milletvekili seçimlerinde oy kullanabilmeleri için kanuni düzenlemenin geleceği ve 1932 Milletvekili seçimlerinde oylarını kullanabilecekler, Teşkilatı-ı Esasiye Kanunu’nun 10 ve 11 inci maddelerinin bu doğrultuda düzenleneceği aktarılmıştır. Öte yandan kadınların hakim olabilmeleri için gerekli tetkiklerin de başlatıldığı ifade edilmiştir (Milliyet, 26 Mart 1930). Bu habere göre kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkının 1932’de elde etmeleri beklenmektedir. Ancak beklendiği gibi olmamış, kadınlar bu hakkı 5 Aralık 1934’te elde etmişlerdir. Cumhuriyet gazetesi *“Türk Kadını Hakların En Büyüğünü Aldı”* manşeti altında tarihi inkılabın haberini vermiştir: *“Büyük Millet Meclisi, dün yaptığı tarihî toplantıda kadınların meb’us seçme ve seçilmelerini*

alkışlar arasında ittifakla kabul etti” başlığıyla kadınların 1923’ten bu yana beklediği bu haberin nihayete erdiğini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 6 Birincikânun 1934):

Kurun Gazetesi “Türk kadını büyük sevinç içinde...Dünün süs kadını bugün ulus saylavı, Atatürk’ün yoldaşı...” (Kurun, 7 Birincikânun 1934); Milliyet gazetesi “Meclis İntihabı Yenileme Kararı Verdi. Başbakan General İsmet İnönü’nün güzel sözleri: Türk kadınlığına verilen intihab hakkı inkılâbımızın en yüksek eseridir.” (Milliyet, 6 Kanunuevvel 1934); Ulus gazetesi ise “Türk Kadınlığının Bayram Günü” başlığı altında kadınların artık Belediyeler de olduğu gibi Meclis’te de yerlerini alacağı haberini vermiştir (Ulus, 7 İlkânun 1934). Kadınların siyasal haklarını bütünüyle elde etmelerini takiben başta İstanbul ve Ankara olmak üzere çeşitli şehirlerde toplantılar düzenlenmiştir. Türk Kadın Birliği bu kutlu hakkın sevincini paylaşmak adına tüm kadınları Beyazıt Meydanı’na davet etmiştir. Türk Kadın Birliği’nin Beyazıt Meydanı’nda okuduğu bildiri aşağıdadır: (Cumhuriyet, 7 Birincikânun 1934):

“Türk kadını!

Büyük Atatürk Yüce Önder Türk kadının hakkını verdi. Saylav seçmek ve seçilmek Büyük Ulus Kurultayınca kabul edildi.

Türk kadını unutma ki Türk içtimaî hayatının temelisin. Buna İstiklâl savaşının kara günlerinde sırtında cephane taşıyarak, kara sapanla toprak kazıyarak eriştin.

Hız alan inkılâbda aldığın yerle kendi mevkiini kendin kurdun. Lâyık olduğun siyasî hak sana verilmiştir. Bu mes'us günü bugün her beraber kutlayacağız. Saat 10 da Beyazıd Cumhuriyet meydanına gel!

Türk Kadın Birliği”

Ankara’da ise kadınlar başta Atatürk olmak üzere kendilerine bu hakkı veren Büyük Millet Meclisine teşekkür etmek amacıyla Halkevinde bir toplantı düzenlemişlerdir. Toplantı sonrasında TBMM’ye giden kadınlar teşekkürlerini iletmışlerdir. Toplantıya başta Afet İnan olmak çeşitli okullardan kadın öğretmenler, aydın ve okumuş kadınlar katılmış; sevinç ve şükranlarını dile getirmişlerdir (Cumhuriyet, 7 Birincikânun 1934). Toplantıda ilk konuşmayı yapan Kız Lisesi Tarih bölümü stajyerlerinden Sıdika Hanım şu sözleri sarf etmiştir (Kurun, 7 Birincikânun 1934):

“Kadınlar; Türk kadınları!

Türk tarihi, Türk kadınlığının yüksek yerini belirten büyük bir eserdir. Son yüzyıllar bu hakikati bizden gizlemek ister. Fakat hakikat gizlenir mi? Arkadaşlar, kadının lâyıık olmadığı derecede haklarından mahrum oluşu, cemiyet için geriliğin başlıca âmillerî arasındadır. Osmanlı devrinin son çağları buna örnektir. Cumhurluk devri bu kötü hatıraların hepsini birden sildi. Biz, alnımız açık, Türk ırkının yüksek kabiliyetleri içinde, artık yerimizdeyiz. Dün, Türkiye Büyük Millet Meclisi bize Türk kadınının saylav seçmek-seçilmek hakkını da verdi. Bize olan güvenini siyasal için bu safhasında da gösterdi. Ulus Önderi Ata Türk’ün büyük inkılâplarından biri daha tahakkuk etti. Sana minnettarlığımız ebedidir.”

Sıdika Hanım’ın konuşmalarını takiben sırasıyla Lise muallimlerinden Süheylâ Hanım, Perihan Hanım, General Naci’nin eşi Makbule Hanım, Kız Lisesi muallimlerinden Azime Hanım, General İsmet İnönü Enstitüsü muallimlerinde

Mürvet Avni Hanım ve son olarak da Afet Hanım Büyük Millet Meclisi'ne ve Atatürk'e şükranlarını sunmuşlardır (Kurun, 7 Birincikânun 1934). Kadınların bütünüyle siyasal haklarını elde ettikleri günü Atatürk günü olarak kabul edilmiş ve her yıl kutlanmasına karar verilmiştir (Akşam, 6 Kanunuevvel 1934).

Kadınların siyasal haklarını bütünüyle elde etmesi akabinde başka bir konunun da gündeme gelmesine sebep olmuştur. Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberde "Türk kadınına asker olmak hakkı da verilmeli" başlığı altında Meclis'te kadınların intihap hakkı elde etmelerini takiben bazı ülkelerde olduğu gibi Türk kadınına da bu hakkın verilmesi konusunun gündeme geldiği haberleri yer almıştır (Cumhuriyet, 6 Birincikânun 1934). Kadınların askere alınmaları meselesi 1927'de Askerlik Mükellefiyeti Kanun'u görüşmeleri sırasında Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Bey'in açıklamalarıyla meclis gündemine gelmiş; 1933'te ise İstanbul Kız Lisesi muallimlerinden Mehpare Hanım benzer bir görüş dile getirerek kadınların Cumhuriyet'in ilanından bu yana kazandıkları hakları ve İstiklal Harbinde gösterdikleri hizmetleri göze alarak Harbiye Mektebine yazılabilmeleri tavsiyesinde bulunmuşlardır (Cumhuriyet, 26 Ekim 1933). Mehpare Nihal Hanıma göre vatan müdafaasında kadın ve erkeğin bir olduğu görüşü 8 Kasım 1933'te Cumhuriyet gazetesinde tekrardan yer almış, gazete muharrirlerinden Selçuk Bey Mehpare Hanım'la konu üzerine bir görüşme yapmıştır¹¹. Mehpare hanım bu görüşmede

¹¹Selçuk Bey'in "Kadınlar asker olabilir mi?" başlıklı yazısının tamamı (Cumhuriyet Gazetesi, 8 Kasım 1933): "Cumhuriyet Bayramının ikinci günü İstanbul kız lisesinin verdiği müsamere gitmişim. Kızlarımızın hazırladığı canlı tabloları, piyesleri seyrederken sayısı 8 milyonu geçen kadınlarımızın, ne mühim varlıklar olduklarını düşündüm. Bu ara hatıramda lisenin içtimaiyat ve yurt bilgisi hocası Mehpare Nihal Hanımın verdiği son konferans canlandı. Mehpare Nihal H. Konferansında memleket müdafaasında kadın ve erkek diye bir ayrılışın doğru olmadığını iddia ediyordu. Müsamerenin beş on dakikalık fasılasından istifade ederek kız lisesinin kıymetli müdürü Sabri Beyden beni Mehpare Hanımla görüşürmesini rica ettim. Müdür ricamı memnuniyetle kabul ederek Mehpare Hanı bana takdim etti. Çok okumanın verdiği alâyişsiz bir vekarla yanıma gelen nahif vücutlu hocanın yüzünde zekâ dolu gözler parlıyordu.

Kendisine birkaç gün evvel gazetemizde yazdığımız "Cumhuriyet devrinde aile ve kadın" unvanlı konferansından ve talebesine zabıt olmağa teşvik etmesinden bahsederek bu taze fikirler üzerinde küçük bir anket yapmak istediğimizi, bunun için de evvelâ kendi fikirlerini alacağımızı söyledim.

Bir an için durdu ve:

-Rica ederim. Dedi. Bu fikirler şimdiye kadar daime salon musahabeleri arasında kalmıştır. Halbuki ben bunu bir fantezi olarak değil bir fikir olarak kabul ediyorum.

-Mükemmel, dedim. O halde fikirlerinizi öğrenebilir miyim?

-Fikirlerimi esasen konferansında söylemişim. Ondan harice ekleyecek değilim. Fakat gazete sahifelerine düşmeği istemiyorum. Bilinmeden ve tanınmadan atsız olarak çalışmağı tercih ederim.

Cumhuriyet kadının hemen her hakka sahip olduğunu ifade ederek askerî hayatta da varlığını göstermesi gerekliliğine vurgu yaparak “vatan mücadelesinde kadın ve erkeğin bir olduğuna” işaret etmiştir (Cumhuriyet, 8 Kasım 1933). Öyle ki kadınların siyasal hakları gösterdikleri bir çabanın sonucu olarak görülmekte ve kurtuluş

Bu mukavemet karşısında ricat etmedim. Fikrin yayılması ve münakaşa edilmesi için gazetenin ne büyük bir kuvvet olduğunu söyleyerek bu genç hocayı ikna ettim.

Kapısının üzerinde “Muavinlik” levhası asılı bir odada karşı karşıya oturarak sorularımı sormağa başladım:

-Talebeye verdiğiniz konferansın esası, kadın ve erkeğin mutlak müsavati midir?

-Bu mevzu, kadınla erkek arasında fizyolojik farklar mevcut iken, “kadın erkekle bir olabilir mi?” gibi bir türlü bayatlamak bilmeyen bir münakaşa sahasına sokmamasını rica ederim. Kadınların asker olmak istemeleri onların erkekleşmek istemeleri demek değildir. Böyle birşeyi düşünmeyiz bile... Ümit ederim ki, siz de bu meseleyi millî bir mesele olarak kabul edersiniz. Kadın erkekler bir olabilir mi münakaşalarını da boş vakitleri olan insanlara bir eğlence olarak bırakırsınız. Talebeye verdiğim konferansın esasına gelince: Cumhuriyet Bayramı münasebetile verilecek konferans mevzuları arasında bana “Cumhuriyet devrin aile, bilhassa kadın” düşmüştü. Ben bu mevzuu, iyice canlandırmak için, tarihin en eski zamanlarından başlayarak bugüne kadar getirmiştım. Konferansımı da şu devrelere ayırmıştım:

1. Türk mitolojisinde kadın
2. Uzak şark medeniyetinde aile ve kadın
3. İslâm medeniyetinde aile ve kadın
4. Cumhuriyet kadını

Eski zamanlardaki aile hayatına ait olan bu malûmatı geçen yıl çıkmış olan “Atsız Mecmua”nın 6,7,8,11 ve 15 inci sayfalarında yazmıştım. Cumhuriyet kadını için de şunları söylemişim:

Türklerin maşerî vicdanlarının yaratmış olduğu en esaslı efsanelerde bile kadını bir ilham membai olarak gösterdiklerini bilirsiniz. Hatta, dünyanın yaratılmasına bile kadın sebebiyet vermiştir. Kadınlar her itibarla bu kadar yer vermiş olan Türklerde kadının Cumhuriyetten evvelki vaziyetini de çok iyi hatırlarsınız. O zamanlardaki kadın sadece bir esir ve bir zevk ve eğlence aletinden başka bir şey değildi. Halbuki bugünkü Türk kadınına gelince; Cumhuriyetin yapmış olduğu en büyük inkılaplardan biri de kadının hayatında gözükmektedir.

-Kadınların asker ve zabıt olmalarındaki âmil nedir?

-İki kelime ile söyleyeyim, millî bir vazifeyi ifa etmek. Biliyorsunuz ki Cumhuriyet bugün Türk kadınına her hakkını vermiştir: Kadın doktordur, kadın avukattır, kadın hâkimdir, kadın mühendistir, kadın belediyede çalışır. Kadın her şeydir. Yalnız kadınlar askeri hayata atılamazlar ve askeri mekteplere gidemezler. Bugün artık Gazi Türkiye’si kadınının, hukuk ve vazifede erkekle tam müsavatını temin ettiği için ne yaygaralara ne de kadın birliklerine lüzum vardır. Bunun için Türk kadınlarında millî şuurun uyanması ve millî an’anelere dönülmesi kâfidir. Çünkü Türk kadını bu hakkını isterken ecnebi kadınları gibi bugüne kadar asla malik olmadığı bir hakkı istiyecek değil, eskiden malik olup da sonradan kaybolan hakkını dava edecektir.

-Şu halde davanızın esası hangi fikirlere istinat ediyor?

-Kadınların bugün bazı siyasi haklara malik olabilmek için (meselâ meb’us intihab etmeleri ve edilebilmeleri için) askerlik vazifelerini yapmaları kâfidir. Davanın esası deminden beri söylediğim gibi millî duygulara dayanmaktadır. Hem artık, bundan sonra ideal Türkiye için başarılabacak olan millî meselelerde ve vatan müdafaasında kadın ve erkek diye bir şey yoktur. Yalnız Türk vatandaşı vardır.

-Kadınlar cepheye vazife alabilirler mi?

-Ateş hattını şimdilik erkeklere bırakmak daha muvafiktir. Aradaki fizyolojik fark, vazife verilirken göz önünde tutulmalıdır. Kadınlar cephe gerisi işlerde, bilhassa nakliyatta kendilerine düşen işleri pek iyi yapabilirler. Askeri doktorlukta kadınların deruhte edebileceği vazifeler arasındadır. Vatan için icap ederse casusluk hizmetinde de muvaffak olacaklarına şüphe yoktur.

Kadınlar için askerlik mecburî olmamalı ancak gönüllülere iş verilmelidir. Çünkü kadının en mühim vazifesi ana olmaktır.

Mehpare Hanıma teşekkür ederek ayrıldım.”

mücadelesinde de erkeğiyle omuz omuza veren Türk kadının askeri sıfatlara erişebilmesine de hakları olduğu düşünülmektedir.

2.1.2.3. Türk Kadının İlk Siyasi Deneyimi

4 Nisan 1930'da kadınların belediye seçimlerinde seçme-seçilme hakkı elde etmelerini takiben aynı yıl gerçekleşen yerel seçimler bir yandan iki parti ile seçime girilmesi öte yandan kadınların hem oy haklarını kullanmaları hem de her iki partiden de aday olmaları bakımından Cumhuriyet tarihinde önemli bir yere sahiptir. Vakıf gazetesinde "Hanımlar! Belediye intihabatına iştirak ediniz" başlıklı haberde Yedi maddede Fırkanın kadın hakları bağlamındaki düzenlemelerine yer verilmiş ve kadınlar seçimlere katılma ve Cumhuriyet Halk Fırkasına oy vermeye davet edilmişlerdir. Ayrıca, Cumhuriyet Halk Fırkasının kadınlara hürriyet ve insan gibi yaşama hakkını verdiği ve mirasta eşitliği sağladığı vurgulanmıştır. Kadının vatandaş mevkiine yükselmesi, avukat olabilmesinin önünün açılması, aile bireylerinin eşitliği gibi hususların da Halk Fırkasının eseri olduğu ifade edilmiştir. Son olarak "Sulh demek kadın demektir. Sulhu seven Halk fırkası senin fırkandır" denilmiştir. (Vakıf Gazetesi, 5 Teşrinievvel 1930).

Cumhuriyet Halk Fırkasında İstanbul'da aday gösterilen yedi kadın; Serbest Cumhuriyet Fırka'sında ise üç kadın vardır. CHF'da Seniye İsmail, Nakiye, Ayşe Remzi, Rana Sani Yaver, Refika Hulûsi Behçet, Latife Bekir ve Safiye Hüseyin Hanımlar aday gösterilirken SCF'da ise Mahbule, Nezihe Muhittin ve Suat Derviş Hanımlar aday gösterilmiştir (Son Posta, 6 Teşrinievvel 1930). CHF'ı İstanbul'da toplam 48.746 oydan 35.934'ünü almıştır. Neticede Nakiye Hanım, Refika Hulûsi Hanım, Lâtife Bekir Hanım, Safiye Hüseyin Hanım ve Rana Hanım olmak üzere 5 kadın Belediye Meclisi'nde yerlerini almıştır (Vakit, 5 Kasım 1930). Yine ilk kadın Belediye Başkanı ile ilgili çeşitli yorumlar mevcut olmakla birlikte dönemin gazetelerinde konuyla ilgili bir habere rastlanmamıştır. Kimi kaynaklara göre ilk kadın belediye başkanı 1950 yılında Mersin'den seçilen Müfide İlhan olarak gösterilirken (Ereş, 2006: 42); bazı kaynaklara göre ise 1930 Yerel Seçimlerinde Artvin ili Yusufeli ilçesine bağlı Kılıçkaya beldesinden seçilen Sadiye Hanımdır (Şengün, 2018: 149). Şengün, Sadiye Hanım'ın ilk Belediye Başkanı olarak kabul

edilmesini üç resmî belgeye dayandırmaktadır. Bu belgelerden ilki resmî nikah kıydığına ilişkindir. İkinci belgede Sadiye Hanım'ın belediye işleriyle ilgili resmi bir evrakta yetkili olarak imzası bulunmaktadır. Üçüncü belge ise Türk kadınına siyasal hakların verilmesinin 50. Yılı kutlamalarında ilk kadın belediye başkanı olarak Sadiye Hanım'ı ya da varislerinden birini plaket vermek adına TBMM'ye çağrıldığını gösteren belgedir (Şengün, 2018: 152-154). Kimi kaynaklar da ise Sadiye Hanım'ın ilk belediye başkanı, Müfide İlhan'ı da ilk il belediye başkanı olarak kabul edilmektedir (Bozkurt ve Bozkurt, 2014: 53).

1933'te kadınlara muhtarlık seçimlerinde seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle birlikte aynı tarihte Aydın vilayetine bağlı Çine kazasının Karpuzlu nahiyesi Demircidere köyünden Gül Hanım ilk kadın muhtar olarak seçilmiştir (Cumhuriyet, 15 Teşrinisanî 1933). Nihayetinde 1934'te kadınlar milletvekili seçme-seçilme haklarını elde etmesiyle 1935'te ilk defa kadınlar mecliste de yerlerini almışlardır. 1935'te 17 milletvekili aday gösterilmiştir. 17 kadın vekil adayının beşi okul müdürü, altısı belediye meclisi üyesi, ikisi çiftçi, ikisi öğretmen, biri muhtar ve biri de doktordur. 17 kadın milletvekilinin meslekleri ve kısa hayatları şu şekildedir (Kurun, 6 Şubat 1935):

“Fatma Şakir (Memir) (Edirne): Edirne Milletvekili olarak seçilen Fatma Şakir 1903'te Safranbolu'nun Akviran köyünde doğmuştur. Sekiz yaşına kadar köyde kalmış ve daha sonra babası ile İstanbul'a taşınmıştır. Şakir, Beyazıt Kız Numunesi Bezmiâlem Lisesi'nde okumuştur. Yükseköğrenimini ise 1929'da Tıp Fakültesi'nde tamamlamıştır. Milletvekili olarak seçildiği yıla kadar (toplamda altı yıldır) Gureba Hastanesi'nde doktorluk yapmıştır.

Huriye Öniz Baha (Diyarbakır): Diyarbakır'da Milletvekili adayı gösterilen Huriye Baha 1889 yılında doğmuştur. Eğitimini İngiltere'de Londra Üniversitesi'nde pedagoji üzerine tamamlamıştır. Daha sonra Türkiye'ye dönen Baha, Kız Muallim Mektebi'nde ders vermiştir. Balkan Savaşı'ndan sonra göçmenler için açılan kurslarda dersler vermiş ve Hilâliahmer'de hasta bakıcı olarak çalışmıştır. 1928-1935 yılları arasında İstanbul Mektebi'nde Türkçe öğretmenliği yapmıştır.

Esmâ Nayman (Seyhan): 1900'de doğmuştur. Bezmiâlem Kız Lisesi'nde yedi yıl Fransızca öğretmenliği yapmıştır. Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Milletvekili olarak seçilmeden önce sekiz yıl kadar Adana'da ikamet etmiştir ve Adana Belediye Üyesi olarak görev yapmıştır.

Benal Nevzat Arıman (İzmir): Benal Nevzat İzmirlidir. İlk ve Orta okulu İzmir'de tamamlamış daha sonra Paris Üniversitesi'nde edebiyat eğitimi almıştır. Fransa'dan döndükten sonra Hilâliahmer ve Himayei Etfal de çalışmış ayrıca yardım işlerinde görev almıştır. 1930-1935 yılları arasında İzmir Belediye Üyesi olarak görev yapmıştır.

Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar): Eğitimini 1919'da Arnavutköy Koleji'nde tamamlamıştır. Çamlıca Kız Lisesi'nde ve Üsküdar Amerikan Koleji'nde yabancı dil öğretmenliği yapmıştır. Adana Belediyesi'nde seçilen ilk kadın Belediye Meclisi Üyesidir. 1935 yılında Mersin Belediye Üyesi olarak görev yapmaktayken Afyonkarahisar'da milletvekili olarak seçilmiştir.

Sabiha Görkey (Sivas): 1930'da Bergama'da doğmuştur. İstanbul Kız Muallim Mektebi ile Yüksek Muallim okullarını tamamlamıştır. On iki sene İzmir Kız Muallim Mektebinde öğretmenlik yapmış ve beş sene kadar da aynı okulda müdür olarak çalışmıştır.

Türkân Örs Baştuğ (Antalya): 1901 yılında doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümünden mezun olmuştur. Mezuniyeti sonrası öğretmenlik yapmıştır. Boğaziçi Lisesi kız bölümünde müdürlük yapmıştır.

Bediz Aydilek (Konya): Eğitimini Bolu Orta Okulu'nda tamamlamıştır. Daha sonra Bolu Kız Sanat Mektebinde resim öğretmenliği yapmıştır. Ayrıca beş sene Bolu Belediye Üyesi olarak görev yapmıştır.

Fakihe Öymen (İstanbul): Darülfünun Edebiyat Fakültesi tarih ve coğrafya bölümlerini tamamlamıştır. Mezuniyetinden sonra on iki sene Bursa'da öğretmenlik yapmasının yanı sıra Bursa Kız Lisesi'nin müdürlüğünü de yapmıştır.

Meliha Ulaş (Samsun): Darülfünun Edebiyat Fakültesinden mezundur. Kandilli Kız Lisesinde, beş yılda Erzurum'da Kız Muallim Mektebinde edebiyat öğretmenliği ile baş muavinlik yapmıştır. 1935'te Milletvekili olarak seçildiği sene Samsun Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak görev yapmaktaydı.

Mihri Bektaş (Malatya): 1895'te doğmuştur. Kız Koleji'nde eğitimini tamamlamıştır. On yıl kadar öğretmenlik yapmıştır. Kadıköy Fukaraperver Cemiyeti'nde, Hilâliahmer'de hasta bakıcılık yapmış ve Himaye-i Etfal'de çalışmıştır. William M. Ramsay'ın "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası" kitabını dilimize çevirmiştir. Ayrıca gazetelerde de çeşitli yazılar yazmıştır.

Sabiha Görkey (Sivas): Üsküdar Kız Sanayi Okulu'nda ilköğretim eğitimini tamamlamıştır. Daha sonra Darulmuallimat ve İnas Darulfünun okullarını başarıyla mezun olmuştur. Tokat Orta Okulu'nda matematik öğretmenliği yapmıştır. Öğretmenliğin yanı sıra müdür yardımcılığı görevinde bulunmuştur.

Sabiha Gökçül Erbay (Balıkesir): İstanbul Kız Muallim Mektebi ve Yüksek Kız Muallim Mektebi hazırlık bölümünü tamamlamıştır. İzmir Kız Muallim Mektebinde öğretmenlik ve müdürlük yapmıştır. Daha sonra Adana Lisesi ve İstanbul Erenköy Kız Lisesi'nde öğretmenlik yapmıştır.

Şekibe İnel (Bursa): Bursa'nın İnegöl ilçesinin İsaveren köyünde çiftçilik yapmıştır. Ayrıca yabancı dil bilgisi olduğu aktarılmaktadır.

Satı (Hatı) Cırpan (Ankara): Ankara'nın Bitik bucağına bağlı Kazan köyünde doğmuştur. Eşinin Kurtuluş Mücadelesinde gazi olduğu aktarılmıştır. 5 çocuk annesi olan Satı Cırpan çiftçidir. Ayrıca Kazan köyünde muhtarlık yapmıştır.

Ferruh Güpgüp (Kayseri): Ferruh Güpgürp 1891'de Kayseri'de doğmuştur. Kayseri'nin mahallî işlerinde görev almış, CHF idare heyeti ve belediye azalıklarında bulunmuştur.

Seniha Nafiz Hızal (Trabzon): 1918'de Adapazarı'nda doğan Seniha Nafiz ilk okulu Fatih Rüştüyesinde, orta okulu Kız Sanat Mektebi'nde tamamlamıştır. Yükseköğrenimini ise Darülfünun Fen Fakültesinde tamamlamıştır. Mezun olduğu

sene Muğla Darulmuallimat müdürlüğüne tayin edilmiştir. Bir yıl sonra Erenköy Kız Lisesi'ne öğretmen olarak atanmıştır. İki yıl umumî müfettiş olarak görev yapmıştır. Daha sonra sırasıyla İstanbul Kız Muallim Mektebi müdür yardımcılığı, Bursa Kız Muallim Mektebi müdürlüğü, Maarif Vekâleti umumî müfettişliği, Selçuk Kız Sanat Mektebi, Feyziye Hususî Lisesi müdürlüğü yapmıştır. Ayrıca Şişli'de kurucusu olduğu Yeni Türkiye adındaki okulda müdür olarak görev yapmıştır.”

Gazete haberinde adı geçen 17 kadın, 8 Şubat 1935'te meclis koltuğuna oturmuş, bir yıl sonra 1936'ta gerçekleşen ara seçimlerle Hatice Özgener'in milletvekili olarak seçilmesiyle Büyük Millet Meclisi'ndeki kadın milletvekili sayısı 18'e yükselmiştir.

2.1.2.4. 1935 Milletvekili Seçimlerinde Seçilen İlk Kadın Milletvekilleri

8 Şubat 1935'te kadınların ilk defa milletvekili seçilmesini takiben 1 Mart 1935'te TBMM'de kadınların da yer aldığı ilk toplantı gerçekleşmiştir. Dönemin gazeteleri meclise ilk defa vekil olarak gelen kadınların heyecanlarından bahsetmiş ve meclise gelen kadın milletvekillerinin giyimi ile ilgili bilgilere yer vermiştir; ilk defa mecliste vekil olarak bulunan kadınların hepsinin toplantıya başları açık şekilde katıldıkları (Kurun, 2 Mart 1935) ayrıca kadın vekillerin hemen hepsinin koyu renk bluz ya da beyaz gömlek giydikleri, çoğunun kravatlı ve saçlarının arkaya doğru taralı olduğu aktarmıştır (Zaman, 2 Mart 1935). Toplantıda önceki yıllara kıyasla kadın katılımcıların çok olduğu Kurun gazetesinde şu sözlerle ifade edilmiştir: *“Gerçekten bu yıl her zamankinden fazla kadın dinleyici çokluğu göze çarpıyordu. Sayıların yüzde beşini bulan kadın nisbetini dışarıdan arttırmak istiyorlardı. Hepsi de tam tecessüs halindeydiler. Ecnebi gazeteciler arasındaki kadınlarda bu tarihi toplantıyı en iyi bir gazeteci alâkasiyle takip ediyorlardı (Kurun, 2 Mart 1935).”* Meclis'in birinci celsesinin açılışıyla beraber bütün milletvekilleri teker teker yemin etmek üzere kürsüye çıkmış; meclis kürsüsünde yemin eden ilk kadın vekil ise Mevrure Gönenç olmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, D. V, C.1, İ. F (01.03.1935). Yine Satı Çırban ve diğer kadın vekillerin yemin ederken ki heyecan ve coşkuları Kurun gazetesinde büyük bir övgüyle yer almıştır. Ankara Milletvekili olarak mecliste yer alan Satı Çırban'ın yemin esnasında takındığı ciddi tavır ile meclis

salonunda şiddetle yankılanan sesinin, kendi seslerini zor duyuran, dört dönemdir milletvekili olarak mecliste bulunan pek çok erkek vekillerce kıskançlık uyandırdığı ifade edilmiştir. Ayrıca okuması/söylenmesi zor ve zahmetli olan yemin metninin kadın vekiller tarafından oldukça başarılı şekilde söylenmesi mecliste büyük heyecan ve takdir uyandırdığı aktarılmıştır (Kurun, 2 Mart 1935). Milletvekillerinin yeminlerini tamamlamalarını takiben İkinci Celsede başkan vekilleri, idare amirleri ve kâtipler seçilmiş; Kütahya Milletvekili Sabiha Gökçül ilk kadın kâtip olarak seçilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, D. V, C. 1, İ. F (01.03.1935)).

Tablo 2.2. TBMM 5. Dönem Kadın Milletvekilleri (1935-1936)

Milletvekili	İli	Milletvekili	İli
Mebrure Gönenç	Afyonkarahisar	Fakihe Öymen	İstanbul
Hatı (Satı) Cırpan	Ankara	Benal Arıman	İzmir
Türkan Örs Baştuğ	Antalya	Ferruh Güpgüp	Kayseri
Sabiha Gökçül Erbay	Balıkesir	Bahire Bediz Morova Aydılek	Konya
Şekibe İnel	Bursa	Mihri Bektaş	Malatya
Hatice Özgener	Çankırı	Meliha Ulaş	Samsun
Huriye Öniş Baha	Diyarbakır	Esmâ Nayman	Seyhan
Fatma Memik	Edirne	Sabiha Görkey	Sivas
Nakiye Elgün	Erzurum	Seniha Hızal	Trabzon

8 Şubat 1935'te milletvekili olarak seçilen kadınlar TBMM'de çeşitli komisyonlarda da yer almışlardır. Kadınların yer aldıkları komisyonlar şu şekildedir: Meliha Ulaş (Samsun) Arzuhal Encümeni, Fakiye Öymen (İstanbul) Bütçe Encümeni, Nakiye Elgün (Erzurum) ve Sabiha Görkey (Sivas) Dahiliye Encümeni, Ferruh Güpgüp (Kayseri) Divanı Muhasebat Encümeni, Bahire Bediz Aydılek (Konya) Gümrük ve İhtisarlar Encümeni, Benal Nevzad İştar (Arıman) (İzmir) ve Esmâ Nayman (Seyhan) İktisat Encümeni, Mihri Pektaş (Malatya) Kütüphane

Encümeni, Türkân Baştuğ (Antalya) ve Seniha Hızal (Trabzon) Maarif Encümeni, Huriye Baha Öniz (Diyarbakır) Maliye Encümeni, Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar) Nafia Encümeni, Fatma Memik (Edirne) Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Encümeni, Hatı Cırpan (Ankara) Ziraat Encümeni (TBMM Zabıt Ceridesi, D. V, C. 1, İ. F (07.03.1935).

2.1.3. Eğitimde Kadın Modernleşmesi

Cumhuriyet'in ilanıyla Osmanlı Devleti'nden miras kalan kurumlarda modernleşme anlayışıyla yeni cumhuriyet rejimine uygun olarak değişiklikler yapılmış, bazı kurumlar ise tamamıyla kaldırılmıştır. Bu anlamda eğitim sisteminde de köklü ve rejime uygun düzenlemelere gidilmiştir (Tombuloğlu, 2020: 193). Millî Mücadele yıllarında 15 Temmuz 1921'de Maarif Kongresi'nin düzenlenmesi yeni rejimin eğitime verdiği önemin somut göstergelerinden biri olarak görülmektedir. Kongrenin açılış konuşması bizzat Mustafa Kemal tarafından yapılmıştır. Ele alınan başlıca konular; ilk ve orta öğretim programları ile köy öğretmenlerin yetiştirilmesi meseleleri olmuştur (Akyüz, 2007: 320-321). Toplantıda kadınların erkeklerle birlikte bulunması TBMM'de birtakım tepkilere yol açmış; Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya (1882-1925) Bey dönemin Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver, 1885-1966) memleketin çeşitli sıkıntılardan geçtiği bu dönemde "On bin lira" harcanarak muallimler kongresi düzenlemesini eleştirmiştir. Ayrıca Türkiye Muallime ve Muallim Dernekleri Birliği kadınlarında toplantıya katılmalarından dolayı Atatürk'e şikâyet edilmiştir. Atatürk gelen şikâyetler üzerine Birlik başkanı Mazhar Müfit (Kansu, 1872-1948) Bey ile görüşmüş ve "*Hanımların da katıldığı birlikler toplantısında siz ne yapmışsınız?*" diye sormuştur. Mazhar Müfit Bey şaşırılmış, mebuslar ise durumdan gayet memnun şekilde konuşmaları dinlemektedirler. Atatürk devamında: "*Siz toplantıya gelen muallime hanımlarla muallim beyleri ayrı ayrı oturtmuşsunuz. Halbuki karışık oturtmalıydınız, bir daha böyle hakaret etmeyiniz*" diyerek tepki göstermiştir (Cunbur, 1992: 262). Maarif Kongresi savaş nedeniyle bir sonuca varamadan çalışmalarını durdurmuş olsa da böyle bir zamanda eğitim meselesi üzerine toplanılmış olması büyük önem arz etmektedir (Akyüz, 2007: 320-321).

Bu anlamda Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim alanında atılan ilk somut adım Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesi olmuştur. Kanunun bir memleketin irfan ve genel eğitimimin fikir ve hissi itibariyle vahdetini sağlamak için gerekli olduğu belirtilmiş ve eğitimim birleştirilmesinin pek çok faydalar ortaya koyacağı vurgulanmıştır. Böylelikle Tanzimat'tan beri yapılmak istenen ancak yapılamayan eğitim birliği gerçekleştirilmiştir. Eğitimde iki türlü terbiyenin ve iki türlü insan yetiştirmenin zararlarının önüne geçilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanununun 3 Mart 1924'te kabulü ile ülkedeki tüm eğitim müesseseleri Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 7, İ. 1 (03.03.1924))

“. Afet İnan “Tarih Boyunda Türk Kadının Hak ve Görevleri” adlı çalışmasında 1923-1924 (Cumhuriyet'in ilanı ve hemen sonrası), 1928-1929 (Harf İnkılabının kabulü) ve 1935-1936 (Kadınların seçme ve seçilme haklarını bütünüyle elde etmesi ve hemen sonrası) yıllarını baz alarak kadınların eğitim durumunu karşılaştırmalı şekilde açıklamış ve çeşitli istatistikler paylaşmıştır (İnan, 1982: 153):

Tablo 2.3. 1923-1936 Yılları Arası Öğretmen Sayısı

Yıllar	İlkokul Sayısı	Öğretmen Sayısı		
		Kadın Öğretmen Sayısı	Erkek Öğretmen Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
1923-1924	4894	1217	9021	10.238
1928-1929	6599	4505	11.153	15.718
1930-1931	6598	4814	11.504	16.318
1935-1936	6275	4953	9996	14.949

Kaynak: İNAN, Afet (1982). Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri. 4. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 153.

Yukarıdaki tabloya göre 1923-1931 yılları arasında hem ilkokul sayısı hem de kadın öğretmen sayısında bir artış görülmüş ancak 1935-1936 istatistikleri ilkokul sayısında önceki döneme göre bir azalış olduğunu göstermektedir. 1930-1931 yılları arasında bir önceki döneme göre kadın öğretmen sayısında azalma olduğu gözlemlense dahi toplam öğretmen sayısı içerisinde kadın öğretmen sayısının oranında yıllara göre sürekli bir artış görülmüştür. Öyle ki 1923-1924 yılları arasında öğretmen sayısının yaklaşık %11,8'ini oluşturan kadın öğretmenler sırasıyla yaklaşık olarak %28,6, %29,5 ve %33 olmak üzere sürekli bir artış göstermiştir.

Tablo 2.4. 1923-1936 Yılları Arası Öğrenci Sayısı

Yıllar	Öğrenci Sayısı		
	Kız Öğrenci Sayısı	Erkek Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı
1923-1924	62.954	273.107	336.061
1928-1929	154.309	323.260	477.569
1930-1931	174.227	315.072	489.299
1935-1936	233.974	454.126	688.100

Kaynak: İNAN, Afet (1982). *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*. 4. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 154.

1923-1936 tarihleri arasında öğrenci sayılarının verildiği tabloda ise kız öğrenci sayısının her dönemde arttığı görülmektedir. 1923-1924 yılları arasında toplam öğrenci sayısının yaklaşık %18'ini oluşturan kız öğrencilerin 1935-1936 yılları arasında yaklaşık olarak %34'ünü oluşturduğu görülmektedir. Harf İnkılabının gerçekleştirildiği 1928 tarihinden sonra öğrenci sayısında sürekli bir artış olduğu gözlemlenmektedir. 1 Kasım 1928'de Harf İnkılabının gerçekleştirilmesiyle ülke genelinde eğitim seferberliği başlatılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde açılan

Millet Mektepleri halka yeni harfleri öğretme amacıyla faaliyet göstermiştir (İnan, 1982: 155). Bu hususta 8 Kasım 1928’de Millet Mekteplerinin kuruluşu ile ilgili İsmet Paşa TBMM’de bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Harf İnkılabı ertesini tüm vatandaşların yeni harfleri öğrenebilmeleri için millet mekteplerini açacaklarını duyurmuş, her kesin bu mekteplere erişiminin çok kolay olacağı mahalle mahalle, kapı kapı dolaşılacağını söylemiştir. Millet mekteplerinin faaliyetleri yalnızca büyük şehirlerle sınırlı kalmayacağını, ülke geneline yayılacağından bahsetmiştir. Özellikle kasaba ve köylerde yaşayanların en uygun oldukları zamanlarda iki ya da dört aylık gezici kursların açılacağını ve kurs öğretmenlerinin de bu şekilde köy köy, kasaba kasaba dolaşacağını, ihtiyaç halinde çeşitli memurların bu mekteplerde görev alacağını ve bir sene içerisinde birkaç yüz bin kişinin okuma-yazma öğrenmesini hedeflediklerini ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, D. III, C. 5, İ. 2 (08.11.1928)).

Millet Mektepleri Yönetmeliği 24 Kasım 1928’de Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Albayrak, 1994: 473). Mekteplerin temelinde iki kurs şeklinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Okuma yazması olmayan vatandaşlar A kursuna alınırken; B kursu biraz okuma yazması olanlar ile eski yazıyı bilen vatandaşlar için açılmıştır. Dersler okul binalarında uygun sınıflarda gerçekleştirilmiş, okul binası bulunmayan yerlerde ise açık havada ya da uygun bir oda içerisinde gerçekleştirilmiştir (İnan, 1982: 155).

Milliyet gazetesinin 3 Ocak 1929 tarihli “Her Tarafta Millet Mektepleri Açılmıştır” başlıklı haberinde; Millet Mekteplerinin açılışıyla kurslara duyulan ilgi ve bazı şehirlerde açılan kursların sayılarıyla ilgili bilgiler yer almıştır. Buna göre Gelibolu’da Millet Mektepleri açılmış 900 kadar talebe derse başlamıştır. Yine Denizli, Muğla, Konya, İnegöl, İzmir ve İnebolu’da da Millet Mektepleri açılmıştır. (Milliyet, 3 Kanunusani (Ocak) 1929). Adana, Kastamonu, Konya, Kırşehir, Samsun, Bolu, Giresun, Çankırı, Muğla, İnegöl ve İnebolu’da millet mekteplerinin emsalsiz ve samimî tezahürat içinde açıldığı ve derslere başlandığı bildirilmektedir (Milliyet, 3 Kanunusani 1929). “Her Tarafta Millet Mektepleri Açılmıştır” başlıklı haberin devamında Millet Mekteplerine ayrılan altı aylık bütçenin 168.000 lira olduğu da ifade edilmiştir (Milliyet, 3 Kanunusani 1929). Kurslarda başlıca okuma-yazma,

hesap ve ölçüler, sağlık bilgisi ve yurt bilgisi vb. gündelik hayatta gerekli olan dersler verilmiştir. Verilen derslerin amacı ise 1921 Maarif Kongresi'nde belirtilen ulusun geleceğinin eğitimden geçtiği fikrine dayanmaktadır (Albayrak, 1994: 478).

Tablo 2.5. 1928-1934 Yılları Arasında Millet Mekteplerini Bitiren Vatandaş Sayısı

YIL	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1928-1929	397.576	199.544	507.020
1929-1930	180.255	82.168	262.423
1930-1931	144.446	43.865	188.311
1931-1932	85.120	23.350	108.470
1932-1933	75.753	15.142	90.935
1933-1934	35.183	5.668	40.851

Kaynak: İNAN, Afet (1982). **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**. 4. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 156.

1928-1934 yılları arasında yaklaşık 1 milyon kişi kursları bitirmiştir. 1927 yılında %10,5 olan okur-yazar oranı 1935'te %20,4'e yükselmiştir. 1927'de erkek okur yazar oranı %13 iken 1935'te %29,3'e; kadınlarda ise bu oran %4'ten %10,5'e yükselmiştir (Albayrak, 1994: 482).

2.1.3.1. Kız Enstitüleri

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında kurucu kadro, kadının modernleşmesi ya da asrileşmesi anlayışı içerisinde hem siyasal hem de toplumsal anlamda yeni bir kadın tipi oluşturmak için büyük gayret göstermiştir. Modern kadın tipi oluşturulmasında eğitimin önemini her zaman vurgulayan Cumhuriyet rejimi, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'la başlayan modernleşme anlayışı içerisinde 1869'da açılan Kız Sanayi

Mekteplerini, Kız Enstitüleri adı altında 1928’de tekrar açmıştır. Kız Enstitüleri Osmanlı Devleti’nden miras kalan önemli bir eğitim kurumu olmakla birlikte Cumhuriyet’in ilkeleri ve modern kadın tipi oluşturma anlayışı açısından Kız Sanayi Mekteplerinden ayrılmaktadır (Akşin, 2021: 17). Kız Sanayi Mektepleri hem kadınlara ideal bir ev kadını için gerekli becerileri vermeyi hem de çalışma hayatında var olabilmeleri için bir kapı açmayı amaçlarken; Kız Enstitüleri kadının çalışma hayatına katılımını sağlamanın yanı sıra özellikle giyim kuşam noktasında her anlamda “modern” bir kadın imajı yaratmayı amaçlamaktadır (Arıg, 2014: 197). Muasır medeniyetler seviyesine ulaşmada kadın profilinin önemini vurgulayan Cumhuriyet rejimi; kadının hem mesleki anlamda toplum içerisinde yer almasını sağlamak hem de yeni ve modern Türk ailesini oluşturmada kadının öneminin bilinciyle, “ideal” aile tipini oluşturmayı amaçlayarak modern bir kadın için modern bir eğitim anlayışı içerisinde Kız Enstitüleri kurulmuştur. Kadının cumhuriyet rejimi anlayışı içerisinde eğitilmesi yeni toplum yapısının meşruluğunu kazanmasında yardımcı olması ve de çalışma hayatına dahil olarak toplumun kalkınmasına katkı sağlaması bakımından büyük önem taşımaktadır (İleri, 2019: 207). Bu anlamda Kız Enstitüleri yeni rejimin öğretilerini kadınlara aktarmada ve toplum yapısının temelini oluşturan aile yapısının modernleşmesini sağlamada büyük öneme sahiptir.

Kurun gazetesinde yer alan 31 Temmuz 1938 tarihli “Çocuğunuzu Hangi Okula Vereceksiniz?” başlıklı yazıda Kız Enstitüleri’nin kuruluş amacı kız çocuklarına hem mesleki becerile edindirmeyi sağlamak hem de toplumsal yaşamda kullanılabilecek becerileri kazandırmak olarak ifade edilmiş ve okulun müfredatı ile ilgili bilgiler yer almıştır (Kurun, 31 Temmuz 1938). Kız Enstitülerinde verilen dersler Millî Eğitim Bakanlığınca belirlenen müfredata uygun olarak hazırlanmaktadır. Müfredatta belirtilen dersler dışında ise kadınların ev hayatında ve meslek hayatında yararlanabileceği bilgileri içeren dersler yer almaktadır. Kız Enstitülerinde Türkçe, Matematik, Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi, Biyoloji, Defter Tutma, Beden Eğitimi, Fransızca ve Müzik dersleri verilmektedir ve bu dersler tamamen müfredata uygun şekilde işlenmektedir. Diğer orta okullarda üç yılda okutulan dersler Kız Enstitülerinde beş yılda okutulmaktadır. Ayrıca bu okullarda biçki-dikiş ve moda olmak üzere iki bölüm mevcuttur. Öğrenciler kendi ilgi ve

isteklerine göre bölümlerini seçebilmektedirler. Bu bölümlerde öğrenciler elbise, manto, şapka, eşarp, çanta vb. yapım ve dikim işlerini öğrenmektedirler. Öğrencilerin ücret karşılığında üretim yapabilecekleri atölyeler de bulunmaktadır. Bu atölyelerde siparişler üzerine öğretmenlerle birlikte öğrenciler çeşitli kıyafet, şapka vb. ürünleri hazırlamakta ve saat başına 10 kuruş ücret almaktadırlar. Öğrencinin kazandığı bu ücretler bankaya yatırılır ve mezuniyetiyle kendisine verilir. Böylece hem öğrencilerin bir meslek elde etmeleri sağlanırken hem de iş hayatına önceden hazırlanmaları için gerekli ortam oluşturulur (Kurun, 31 Temmuz 1938).

Kız Enstitüler beş yıllık eğitim programları ile kız çocuklarının mesleki anlamda yetiştirmeyi amaçlamanın yanı sıra kültürel ve gündelik hayatta işlerine yarayabilecek bilgilerle de donatmayı hedeflemişlerdir. “Çocuğunuzu Hangi Okula Vereceksiniz?” başlıklı gazete yazısının devamında Kız Enstitülerine öğrenci kabul şartları hakkında bilgiler de yer almıştır (Kurun, 31 Temmuz 1938): “İlkokul mezunları birinci sınıfa alınır, ortaokuldan nakil yoluyla gelenler ise mesleki derslerden yapılan sınavdan başarılı oldukları takdirde kaldıkları sınıftan devam ederler. Ortaokul ve lise mezunları ise sınavsız şekilde dördüncü sınıfta öğrenim görmeye başlarlar ve başarılı oldukları takdirde iki yıl sonra mezun olurlar. Birinci sınıfa kabul edilmek için 12-16 yaşlarında olma şartı vardır ancak diğer sınıflar için herhangi bir yaş şartı aranmamaktadır. Kız Enstitüsüne gündüz grubuna yazılan öğrencilerden herhangi bir ücret alınmaz ve pansiyonu olan enstitülerde yatılı olarak kabul edilirler ve senelik ücret 200 liradır. Memur çocuklarına ise yüzde on indirim uygulanmaktadır.”

13 Kasım 1934 tarihli Yeni Asır gazetesinde yer alan “Kız Enstitüsünde Birkaç Saat” başlıklı bir başka haber ise gazete muhabirlerinden birinin Enstitü ziyareti hakkında verdiği bilgileri içermekte ve enstitüde derslerin nasıl işlendiğinden sınıfların düzenine kadar geniş bir bilgi sunmaktadır. Haberde özellikle kız çocuklarının ilkokulu bitirmelerini takiben orta okul ve lise düzeyinde eğitim aldıklarını ancak ailelerin maddi ve manevi olarak çocukları üniversiteye gönderemeyecek seviyelerde olduklarından dolayı kız çocuklarının hem ev işlerinde hem de mesleki anlamda edinebildikleri bilgiler noktasında yetersiz kaldıklarını ifade

ederek, Kız Enstitülerin beş yıl süren eğitim müfredatının bu açığı kapatmada önemli bir kurum olduğu ifade edilmektedir (Yeni Asır, 13 Kasım 1934).

“Dün bir muharririmiz enstitüyü ziyaret ederek görüşlerini bu şekilde aktarmışlardır: Enstitü müdürü Hasip Bey bu teşkilâtın Türkiye’de canlanması için yorulmak bilmeyen bir azim ve irade kuvveti göstermiş refikası ile on yıl bu maksadın gerçekleşmesi için çabalamıştır. Sepet, çiçek, şapka işleri ile mesaiye başlamışlar, bugün göğsümüzü iftiharla kabartan bir irfan yurdu kazandırmışlardır. Hasip bey mektebi gezdirirken büyük bir heyecan ile enstitülerin memleket için ne büyük bir ihtiyaç olduğunu hayattan aldığı tecrübe ve misallerle anlatıyor, Avrupa görgülerini buna ilâve ediyordu. Tertemiz olan mektep cidden hepimiz için gezilecek yakından tanıtılması icap eyleyecek bir müessesedir. Hanım kızlarımızın bir kısmı sınıfta Türkçe dersiyle meşgul idiler. Diğer bir kısmı Fizik hocalarını dinliyorlardı. Başka bir sınıf musiki muallimlerinin etrafında halkalanmış ses dersi alıyorlardı. Şapka, dikiş, nakış salonları çok mükemmeldi. Hanım kızlarımızın bir kısmı çamaşır yıkıyor, diğer bir kısmı yine muallimlerinin nezareti altında ütü işleriyle meşgul oluyordu. Temiz ve iyi tanzim edilmiş mutfakta 10-15 kız hocalarının tarifati dahilinde yemek pişiriyorlar, bir kısmı tatlı yapıyor diğer kısmı sofra hazırlıyordu. Verilen malûmata göre haftanın muayyen günlerinde üç saat devam eden ev işleri dersinde talebeler kendilerinin yetiştirdikleri yemekleri yiyorlar, sofrada sıra ile servis yapıyor yine kendileri tabakları yıkayıp yerlerine yerleştiriyorlar. Diğer taraftan da bu yemeklerin maliyet fiyatlarını, kalori derecelerini tespit ediyorlar.

Görülüyor ki bu mektep bir hanım kıza beş senede çocuk bakımını veriyor, dikiş dikmeği, nakış işlemeği, şapka, çiçek yapmağı, yemek pişirmeği, ütü ütülemeği, çamaşır yıkamağı, çiçek yetiştirmeği, aile bütçesini kurmağı öğretiyor. Beş sene bu işlere kendisini alıştırmış, bilgisi artmış aile ekonomisini öğrenmiş bir kızın kuracağı yuvada saadetten başka ne tasavvur edilebilir? Hangi baba kızına böyle bir tahsil verdirebildikten sonra onun istikbalinden endişeye düşebilir? Nihayet aile bütçesinin bozulması, herhangi bir ihtiyaçla karşılaştırılması takdirinde bu şekilde yetişmiş bilgili bir hanımın hayatı kazanmakta müşkilâta uğraması derpiş edilebilir mi? Müessesede küçük bir tetkik ve gezinti bu müesseselere gönül bağlamaya kâfi

gelebilir. Çocuk babalarına kızlarının tahsili için karar alırken behemehal enstitüleri hatırlamağı tavsiye ve Maarif Vekâletinden de bu müesseselerin adedini çoğaltmak çarelerinin teminini temenni eylemeğı bir vazife bilirim. Çünkü bize en çok lâzım olan müesseseler bunlardır. Bu ihtiyacı son bir tecrübe teyit eylemişlerdir.”

Kız Enstitüleri öncelikli olarak Ankara, İstanbul, Bursa, Manisa ve İzmir'in yanı sıra Adana, Trabzon ve Elazığ'da kurulmuştur (Akşit, 2021: 146). 1928'de açılan okullardan ilki Ankara'da İsmet Paşa Kız Enstitüsü olmuş; Üsküdar ve İstanbul Kız Sanayi Mektepleri ise Kız Enstitülerine dönüştürülmüştür (İleri, 2019: 202). Kız Enstitülerinin ders programları ve müfredatları bir yandan kız çocuklarını mesleki anlamda geliştirmek diğer yandan aile kurumunun önemli bir parçası olan annelik ve ev işleri vazifelerinde gerekli becerileri kazandırmayı sağlamak şeklinde düzenlenmiştir. Her ne kadar tüm okullarda müfredat ve ders programları benzer şekilde işlense de İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerde kız çocuklarına mesleki yeterliliğı sağlama noktasında ağırlık verilirken; Trabzon, Elâzığ gibi şehirlerde ise kız çocuklarının ev içi becerilerini geliştirilmesi noktasına önem verilmiştir. (Akşit, 2021: 147). Her iki anlamda da Kız Enstitülerinin temel amacının modern ve Avrupai kadın/anne modeli oluşturmak olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda kadının dış görünüşüne bilhassa önem verilmiş; İsmet Paşa Kız Enstitüsü moda öğretmeni Kamile Feyzi 1934'te Avrupai moda anlayışı yakından takip etmek ve inceleme yapmak amacıyla İtalya'ya gönderilmiş, (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1934: 238-163) Fransa'dan ise son dönem modasına uygun çeşitli moda malzemeleri getirtilmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1933: 144-138) (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1939: 144-252). 1933'te ise İsmet Paşa Kız Enstitüsü tarafından ilk defa enstitü öğrencilerinin ve öğretmenlerin çalışmaları sonucunda Avrupai tarzda dikilen elbiselerin gösterildiğı bir moda sergisi düzenlenmiştir. Milliyet Gazetesi'ndeki "Türk kızı böyle güzel iş yapar" başlıklı bir haberde düzenlenen sergi hakkında bilgilere yer verilmiştir: Ankara'da İsmet Paşa Enstitüsünde düzenlenen sergi, Türkiye'de düzenlenen ilk moda sergisi olması bakımından büyük önem taşımaktadır. Serginin Türk kızlarının yeteneklerine bir kanıt olduğu ve Ankara'da pek çok kadın tarafından ilgi ile karşılandığı aktarılmıştır. Kız Enstitüsü öğrencilerinin çalıştığı atölyelerde, atölye öğretmeni Muazzez Hanım

ve enstitü öğrencilerince tasarlanmış 22 elbise mankenlerce seyircilere takdim edilmiştir. Böylesi bir serginin Avrupai tarzda ve kültürde gerçekleştirilmesinin önemi vurgulanmış ayrıca Enstitü'nün genç kızlara verdiği eğitim sonucunda hem kendilerine bir meslek hem de memleketin ekonomik büyümesine bir katkı olarak görüldüğü yazılmıştır (Milliyet, 16 Nisan 1933). Enstitüler vasıtasıyla oluşturulmaya çalışılan modern kadın imajı medeniyete giden yolda bir basamak olarak algılanmıştır. Kadının ülkedeki temsili, ülkenin modern bir ülke olduğuna dair ipuçları verdiği düşüncesi ve bir toplumun değişiminin aileden geçtiğinin bilinciyle kadının fikri anlamda Cumhuriyet rejimine uygun şekilde yetiştirilmesi kurulan bu enstitülerin temelini oluşturmuştur.

2.1.4. Toplumsal Yaşamda Kadın Modernleşmesi

Cumhuriyet'in ilanı toplumsal yaşamda kadının konumuna dair köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'nde sosyal hayatta görünürlüğü çok sınırlı olan kadın Cumhuriyetle birlikte toplumsal hayatın bir parçası olarak görülmeye başlamıştır. Toplumun ve dolayısıyla ulusun ilerlemesindeki kadının temel rollerden birini üstlendiği inancıyla cumhuriyetin kuruluş ilkeleri doğrultusunda çeşitli haklarla donatılmaya çalışılmış; öte yandan asrî kadın anlayışıyla muasır medeniyetlere ulaşmada bir basamak olarak görülmüştür. Bu minvalde kadının modernleştirilmesi için çeşitli adımlar atılmıştır. Bir yandan eğitim ile Cumhuriyet'in ilke ve inançlarına sahip, eğitilmiş bir kadın ve anne oluşturulmaya çalışılmış öte yandan siyasal hayatta söz sahibi olabilmesi için reform hareketleri başlatılmıştır. Bu doğrultuda toplumsal hayat içerisinde giyim kuşamdan eğlenceye pek çok alanda Avrupai kadın portresi çizilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet'in kuruluş düşüncesiyle ortaya çıkan yeni ve modern hayata uygun kadın portresi çizilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda kadınlar asrî hayat anlayışının belki de merkezinde yer almıştır. Kadınlar hem düşünsel anlamda modern bir anlayışla eğitime çalışılmış hem de görünüşüyle asrî kadın anlayışına uygun hale getirilmeye çalışılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk zaman zaman konuşmalarında kadınların kıyafet meselesine değinmiş; kadınların giyimlerinin daha sade ve zahmete sokmayacak yaşamını güçleştirmeyecek şekilde olması gerektiğini vurgulamış ancak bu konu

hakkında bir yenilik yapılmayacağını ifade etmiştir (Karal, 1991: 82-83). Atatürk'ün bu görüşlerine paralel şekilde dönemin gazete ve dergilerinde de çeşitli yazılar yazılmış modern Türk kadının giyimi hakkında önerilere yer verilmiştir.

Kadınlar için modern giyim için tavsiyelerin yer aldığı *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin 30 Ekim 1934 tarihli ve “Bu Kış Ne Giyeceksiniz?” başlıklı yazıda kadınlara şık olmak için hangi kumaşların tercih edilmesi gerektiğinden hangi elbiselerin moda olduğuna ve hatta vücut tipine göre elbise tercihlerine çeşitli konularda bilgiler verilmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 30 Ekim 1934). Avrupai elbise modellerinin yer aldığı haberde asri ve modern kadın imgelerinin ön plana çıkartılmaya çalışıldığı görülmektedir. Akşam gazetesinde yer alan “Eski ve Yeni Kadın Kıyafetleri” başlıklı haberde ise Akşam Kız Sanat Mektebi öğrencilerinin Newyork'ta düzenledikleri defileden bahsedilmekte ve eski kadın kıyafetlerinin yeni moda için uygun olarak değiştirildiği elbiseler hakkında bilgilere yer verilmektedir. Ayrıca haberin devamında dönemin İstanbul Valisi Lütüfî Kırdar: “Evlenecek gençler, eşlerini Kız Sanat Mekteplerinden seçsinler; kârlı çıkarlar” diyerek; Akşam Sanat Okuluna giden kızların hem eğitimli olması hem de moda ve dikiş meziyetlerine sahip olmaları dolayısıyla genç erkekler için en uygun eş adayı olduğundan bahsetmiştir (Akşam, 22 Mayıs 1939). Son Posta gazetesinde ise kadınlar için moda tavsiyelerinin yer aldığı “Kadın” başlıklı sayfalarda makyaj, giyim, dönemin moda olan kumaşları, şapka ve eldivenler vb. hakkında çeşitli bilgilere yer verilmektedir. Gazetenin 4 Kasım 1936 tarihli “Kadın” ekinde kadınların vücut tiplerine uygun olarak giyim önerilerine ve kadınların moda için giyinmesi için çeşitli tüyolarla yer verilmiştir (Son Posta, 4 Kasım 1936).

Hem görünümüyle hem de fikirleriyle asrî kadın yaratma çabaları neticesinde özellikle çarşaf ve peçenin kullanımı noktasında genel yasal düzenlemelere gidilmemiş olsa dahi belediyelerce çeşitli yasaklar getirilmiştir. Birçok şehirde çarşaf ve peçe kullanımı yasaklanmıştır. Akşam gazetesinde yer alan habere göre Mersin'de 10 Haziran 1934'te peçe yasağının başladığı, 1 Temmuz'dan itibaren ise çarşaf yasağının da aynı şekilde uygulanacağı ve yasağa uymayanlara “iki lira” para cezası uygulanacağı ifade edilmiştir (Akşam, 15 Haziran 1934). Mersin'den sonra Adana'da

da çarşaf ve peçe yasağı uygulamaya konulmuştur. 12 Şubat 1935 tarihli görüşmelerde Adana Belediye Meclisi'nde üyelerin hepsi çarşaf ve peçe yasağının çok yerinde bir karar olduğunu ve dönemin koşullarına uygun bir düzenlemenin gerekliliğinde hemfikir olduklarını ifade etmişlerdir¹² (Kurun, 16 Şubat 1935). Kurun gazetesinin 22 Şubat tarihli “Adana Kadınları Çarşaf Yasağından Memnun!” başlıklı haberde Belediye Meclisince alınan bu kararın Adana kadınlarınca memnuniyetle karşılandığı şu sözlerle dile getirilmiştir (Kurun, 22 Şubat 1935): “Son toplantısını yapan Belediye Meclisi çarşaf ve peçenin kaldırılmasına Belediye yasakları arasına girmesine ittifakla karar verdi. Kötü ve manasız bir alışkanlığın neticesi olarak bugüne kadar devam eden bu kılık artık tarihe kavuşmuştur. Adana’da çarşaf ve peçe ile sokağa çıkanlar daha ziyade yerli ve yaşlı kadınlardı. Genç kızlar da babalarının

¹² “Adana şehir meclisinin 12 Şubat Salı günü toplantısı çok ateşli olmuştur. Konuşulacakların dördüncü maddesini çarşaf ve peçe yasağı için kanun encümeninden gelen mazbata teşkil ediyordu. Bu mazbata okununca hemen bütün aza düşüncelerini ortaya atmak ve söz söylemek istemişlerdir. Bu bahis üzerinde konuşulanları yazıyoruz:

İlk sözü Leman Dincel Aldı: Bu işte biz çok geriye kaldık. Bugünkü duruma uymaya bu çarşaf ve peçenin hemen kaldırılmasını onaylamak ve işe başlamak gerekir.

Namık: Çarşafı birdenbire atmak isterken ekonomik durumu göz önünde tutalım.

Ziya Akverdi: Ekonomik zorluk yoktur. Türk durumunda Türk kadınları erkekle birdir. Çarşaf yerine alacağımız manto behemehal çok değerli ve ağır kumaştan yapılmaz, bezden ve ucuz kumaşlarla da yapılabilir.

Coşkun: Bayan Dincel’in dediği gibi bu işte biz çok geri kaldık. Arkadaşlar! Peçe altında ve çarşaf içindeki bu biçim çok kötü ve kadınlarımıza çok ağır gelen bir örtünmedir. Türk kadını harplerde çalışmış, cephelerde tüfek atmış, hastanelerde çalışmış ve bugün erkek gibi her yerde iş görüyor. Eskiden örtünmek belki de bir sarkıntılık korkusu ve kıskançlıktandı. Şimdi böyle bir şey yoktur. Ekonomik noktaya gelince: Bu da yanlıştır. Çarşaf 10 liraya çıkarsa manto 7-8 liraya çıkar. Biz burada bu yasağa hemen başlamak kararını verirsek herkes bizi alkışlayacaktır. Bu işi komşu vilayetlerin çoğu yaptı. İşte Mersin...

Kasab İsmail: Coşkun doğru söylüyor. Ben dün Mersindeydim. Sokaklarda çarşafly tek bir Türk kadını görmedim. Biz de bu çarşaflarımızı bir an önce kaldıralım.

Rasim Yurdman: Çarşaf Türklerde yoktur. Cumhuriyet devrinde kadınlarımız da erkekler gibi seçmek ve seçilmek ve daha birçok haklara kavuştular, sayılabildiler. Gün gelecek ki bugünkü çarşaf kılıkları yarın müzelerle konacaktır.

Doktor Bahri: Bu çarşaf kılığı bizde yoktu. Ancak bu üçüncü Osman gününde çıktı. O da kıskançlıktan. Sultan Osman sevgilisini kıskandığı için emretmiş, kadınlar sokağa çıkmasın demiş. Bir Cuma bakmış ki sokaklarda tek bir kadın yok. Sonra şu emri vermiş; peçe ve çarşafly çıkabilirler. İşte bu kötü çarşaf kılığı o günden kalmış, günümüze kadar gelmiş!

Baki Tonguç (Mazbata Yazgani): Mazbatamızda aleyhte fikir yürütmedik. Yalnız kanunu müeyyide aradık. İsterseniz bu yasağın tatbikini nisan devresinde yapalım.

Ziya Akverdi: Çarşaf birçok bakımdan kötü ve çirkindir. Bu kılık kötü şeylere de alet ve yarayışlıdır. Hemen yasak işine başlayalım. Et kaçakçılığı en çok çarşafly yapıyor. Şimdi kararımızı verelim, bunu komisyona havale etmek tereddüt ifade eder.

Rasim Yurdman: Ziya iyi söyledi. Çarşaf birçok şeyleri gizliyor. Ben Antakya’dayken oranın müftüsünü böyle bir çarşafly bürünmüş kaçarken tutturmuştur...

Bu toplantıda çarşaf ve peçe yasağı hakkında encümenin yeniden hazırladığı mazbata okunmuş ve söz birliğiyle kabul edilmiştir. Yasak 16 Mart 1935 gününde başlayacaktır.”

ve analarının ısrarı ile bunu giymekte idiler. Belediyenin yasağı denebilir ki, bütün kadınları sevindirmiştir. Kocasından korkup manto giyemeyenler, çarşaf ve peçe ile çıkmak mecburiyetinde kalanları Belediyenin yasağı hızır gibi yetişmiş ve bunları sonsuz sevinçler içinde bırakmıştır.” Adana ve Mersin’den sonra Türkiye’nin birçok başka ilinde de çarşaf ve peçe yasağı getirilmiştir. Afyon, Senirkent, Biga (Son Posta, 24 Ağustos 1935), Karaman (Akşam, 25 Ağustos 1935), Ergani, Sivas, Samsun, Yozgat (Son Posta, 10 Eylül 1935), Bayburt’ta da yasağın uygulamaya konulduğu gazete haberlerinde görülmektedir (Akşam, 29 Kasım 1935). Konya’da ise 2 Ağustos 1935’te yürürlüğü giren çarşaf ve peçe yasağı Yeni Ses gazetesinde “Urayın Yerinde Bir Kararı: Çarşaf, Peçe, Selme Yasak Edildi” başlıklı haberde yer almıştır. Yasağın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kadınların yeni giyeceklerini hazırlayabilmeleri için kırk gün mühlet verilmiş, 15 Eylül tarihinden sonra sokaklarda çarşaf ve peçe ile gezenlere para cezası uygulanacağı ifade edilmiştir (Yeni Ses, 3 Ağustos 1935).

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte modern Türkiye’nin modern kadınına oluşturmada kıyafet meselesi Belediyelerce getirilen yasaklarla ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Kadının toplumsal hayattaki konumunu arttırma çabaları kadının mesleki hayatta görünürlüğünü arttırma yoluyla devam etmiştir. Öyle ki dönemin gazetelerinde “erkek mesleği” olarak nitelendirilen kimi mesleklerde Türk kadınında görmeye başladığıyla ilgili çeşitli haberler yer almıştır. 6 Ocak 1930 tarihli Akşam gazetesinin “Bir Hanım Şoför Olacak” başlıklı haberde Kasımpaşa’da 18-19 yaşlarında olan Muammer Hanım’ın taksici olarak çalışmak için müracaat ettiği yazılmıştır. Haberin devamında şu ana kadar takside çalışan hiçbir kadın şoför olmadığı ve kendi özel araçlarını kullanan kadın şoför sayısının çok az olduğu ifade edilmiş ancak Avrupa’da hem hususi araçlarını kullanan hem de taksicilik yapan kadınların olduğu ve Türkiye’de de olmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Akşam, 6 Ocak 1930). Yine bir başka haberde iki kadının polis olmak için müracaat ettiği ve gerekli koşullar sağlandığı takdirde kadınların polis olarak teşkilata alınacakları ifade edilmiştir (Akşam, 28 Temmuz 1932). Kadınların toplumsal hayattaki hareketliliğinin Cumhuriyet ile birlikte önemli ölçüde arttığı görünmekte hem mesleki anlamda “erkek mesleği” olarak tabir edilen mesleklerde kendilerini

gösterebilmekte hem de eğitim düzeylerinde önemli bir artış yaşanmaktadır. Akşam gazetesinin 22 Haziran 1934 tarihli “Kadın Müteahhit: Hanımlar resmî dairelerde taahhüt işine giriyorlar” başlıklı haberde Türk kadının erkekten bir farkının kalmadığı ve erkek mesleği olarak anılan mesleklerde de kendilerini göstermeye başladığı ifade edilmiş, hayatın hemen her alanında kadınların var olduğu vurgulanmıştır (Akşam, 22 Haziran 1934):

“İçtimaî hayatımızdaki inkılâp, hayat sahasında kadın, erkek farkını kaldırdı. Birçok hanımlarımız, şimdiye kadar yalnız erkeklere münhasır olan sanatlara girdiler. Hekim, avukat, mühendis, eczacı oldular. Hatta zabıta meslekine giren hanımlar da vardır. Hanımlar içinde kendi başlarına dükkân, mağaza açarak ticaret edenler de vardır. Şimdi hanımlar arasında resmî dairelerin açtıkları müzayede ve münakasalara iştirak ile müteahhitlik etmek isteyenlere de tesadüf ediliyor. Bu arada Saadet Hanım isminde bir kadın ilk defa Belediye müteahhitliğine girmiştir. Birkaç sene evvel zevcini kaybeden Saadet Hanım, kendisiyle iki çocuğunun hayatını kurtarmak için ticaret hayatına atılmağa karar vermiş ve müteahhitlikle işe başlamıştır. Doktor Halil Bey isminde bir zatın kızı olan Saadet Hanım, su fiçularına konulan kurşun mühür ve damgaların müteahhitliğini deruhte ettiği gibi Belediye’ye ait bir nal işi taahhüdünü üzerine almıştır.”

Cumhuriyet’in kuruluş ilkeleri doğrultusunda modern kadın figürü önemli bir yere sahip olmuş, Türk kadınının hem görünümü itibari ile hem de toplumsal hayatta “Muasır Devletler” deki hemcinslerine ayak uydurabilecek nitelikte olması için önemli çabalar harcanmıştır. Bu minvalde Cumhuriyet’in ilanı kadına toplumsal hayatta çok daha aktif bir yaşam alanı sunmuştur. Ancak siyasal hayattan toplumsal hayata kadına sunulan hak ve özgürlük ortamı bir ölçüde modernleşme ve muasır medeniyetler seviyesine çıkmada bir basamak olarak görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1923-1938 YILARI ARASINDA KONYA YEREL BASININDA KADIN MODERNİZMİNİN GÖRÜNÜRLÜĞÜ

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde modernleşme hareketleri siyasi ve sosyo-kültürel alanlarda önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bu anlamda kadının toplumsal konumunun “modern” ve “batılı” hale getirilmesi kurucu rejimin ana hedefleri arasında yer almıştır. Bu anlamda eğitim alanında gerçekleştirilen reformların yanı sıra sosyo-kültürel hayatın değişim ve dönüşümü de eklenmiştir. Özellikle kadınların seçme ve seçilebilme haklarına sahip olmasının ertesinde meclise girmeye hak kazanan ilk kadın milletvekillerinin birinin de Konya'dan çıkması büyük önem arz etmektedir. Hem siyasi alanda hem de toplumsal alanda kadın modernleşmesi Konya basınında da önemli yere sahip olmuştur. Konya özelinde kadının toplumsal hayattaki konumu ile ilgili Atatürk'ün Konya'da kadınlara seslendiği konuşması hem Millî Mücadele döneminde gösterdiği fedakarlıklar hem de her anlamda öz verili ve çalışkan olduğu için teşekkürlerini iletmesi bakımında büyük öneme sahip olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk 21 Mart 1923 tarihinde gerçekleştirdiği konuşmasına şu sözlerle başlamıştır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1997: 151):

“Muhterem Hanım ve Beyefendiler;

Bu dakikada Konya'nın çok güzide kıymetli hanımlarıyla, çok muhterem münevver hemşirelerimizle ve kendilerine refakat eden arkadaşlarıyla her bir arada bulunmaktan çok memnun ve müteessirim. Bize böyle samimi, memnuniyetşinas, kıymetli dakikalar ihzar eden Konya Hilâliahmer Kadınlar Şubelerini teşkil eden Hanımefendilere sureti mahsusada teşekküratımı arz ederim. Bilhassa Hemşiremiz Hanımefendinin, cemiyetlerinin tercüman-ı hissiyatı olarak hakkımda beyan buyurdıkları fevkalade temeddühata karşı münkadirim. Hanımefendi hemşiremiz irade ettikleri nutukla memleketimizin kırk senedir yaşadığı hayatı, geçirdiği edvarı çok kıymetli ve çok veciz surette hülâsa buyurdular. Bunu tevzi için bir kelime bile hatıra ve ilâve etmek istemiyorum. Sözlerini bu suretle tesviyeyle tezekkür ettikten

sonra şunu ilâve edeyim ki, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ve bilhassa bu ulvi cemiyette pek büyük faaliyet ve dirayetle ibrazi fedakârî ile muhterem hanımlarımızın hareket-i askeriyede, Millî Mücadelenin muvaffakiyete isalinde gösterdikleri himmet ve muavenet, orduya yapılan hizmetlerin kıymetlilerinden birini teşekkül ettirmektedir. Ordunun Başkumandanı sıfatıyla heyet-i aliyelerine takdim-i teşekkür ederim..."

Mustafa Kemal Atatürk'ün Konya'da kadınlara seslendiği bu konuşması hem Konya içinde hem de kadınlar için büyük önem taşımaktadır. Atatürk, 1919-1938 yılları arasında Konya'ya toplamda 13 ziyaret gerçekleştirmiştir. İstanbul ve İzmir'den sonra en çok ziyaret gerçekleştirdiği ve en uzun süre kaldığı kentlerden biri Konya olmuştur. Atatürk Konya'da toplam 33 gün geçirmiştir. Atatürk'ün kadınlara seslendiği bu konuşmasının Konya'da gerçekleşmesinin ise önemli iki nedeni vardır: Öncelikle Konya'nın Kurtuluş Savaşında en çok şehit veren şehirlerden biri olmasının yanı sıra özellikle Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyet'inin 8 Ocak 1920 tarihinde Konya'da düzenlediği miting ve bu miting neticesinde on beş bin Türk Kadının Wilson Prensiplerinden hareketle vatanın müdafaasına yönelik yayınladıkları bildirge büyük öneme sahip olmuştur (Tekin, 2019: 455).

3.1. Siyasal Hayatta Kadın Modernleşmesinin Konya Yerel Basınına Yansımaları

Cumhuriyet'in ilanı ertesini kadının toplumsal ve siyasal hayattaki konumunu yükseltmek adına pek çok adım atılmıştır. Kadının modernleşmesi için gösterilen çabalar özellikle basın yoluyla topluma aktarılmaya çalışılmıştır. Özellikle kadınların intihap haklarını (seçme ve seçilme) elde etmesi basında önemli yer kaplamıştır. Kadınların siyasal hayatta var olup, olmamaları gerekliliği üzerine yazılar, Avrupa ile karşılaştırmalı olarak kadının toplumsal ve siyasal hayattaki rolleri üzerine değerlendirmeler, kadının ödev ve yükümlülükleri üzerine yazılan köşe yazıları ve kadın ile alakalı birçok konu dönemin gazete ve dergilerinde yer almıştır. Bu anlamda Konya yerel gazeteleri de çeşitli değerlendirmelere yer vermiş, cumhuriyet rejimi ideolojileri doğrultusunda halka yeni ve reformist bir bakış açısı sunmuştur. Kadınların eski Türk toplumunda erkeklerle eşit konuma sahip olduğu, beraber

savaşıkları, kurultaylarda yer aldıkları kısacası hayatın her alanında erkeklerle beraber görüldükleri anlatılmıştır¹³ (Ekekon, 9 Ağustos 1939). Bu anlamda Türk kadınının aslında kendinde var olan, daha sonraları yitirmiş olduğu hakları tekrar elde ettiği düşüncesi ağır basmıştır. Kadının siyasal hayattaki varlığı Türk toplumunun özünde yer aldığı ifade edilmiştir.

Kadınların seçme ve seçilme haklarının elde edilmesi üzerine pek çok yazı kaleme alınmış, tüm ülkede olduğu gibi Konya’da da kadınların bu haber karşısındaki memnuniyetleri defaten ifade edilmiştir. Yeni Ses gazetesinde yer alan “Kadınlarımızın Bayramı” başlıklı yazıda Türk kadınının seçme-seçilme hakkını elde etmesiyle birlikte Konya Kadınlar Birliği’nce bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıda Türk kadını için sonsuz önemi olan bu kanunun kabulünden dolayı sevinç duyduklarını, Atatürk’e ve yeni rejime ise şükranlarını dile getirmişlerdir (Yeni Ses, 16 Ocak 1934).

Türk kadınının intihap hakkını elde etmesi ertesini bir başka haber ise Fransız kadınların bu sevinci paylaştıkları ile ilgilidir. Siyasal hakları için uzun yıllardır mücadele eden Fransız kadınının Türk kadınına adeta gıpta ile baktıkları ve bu haberi büyük bir sevinçle karşılayarak Fransa Büyük Elçimizi tebrik ettikleri aktarılmaktadır. Fransa Elçimiz ise Türk kadınlarının bayramından ötürü Fransız kadınlarını bir çay toplantısına çağırmıştır. Türk kadınının medeni Avrupa ülkelerinde kadınlar tarafından hasretle beklenen siyasal haklara onlardan daha önce kavuşmuş olma sevinci de açıkça görülmektedir (Babalık, 26 Aralık 1934). “Türk Kadınının Zaferi” başlıklı bir başka haber Fransız basınında Matin gazetesinde yer almıştır. Türk kadınının bu başarıdan ötürü kutladıklarını ve Fransız kadını içinde benzer bir mücadeleyi sürdürdükleri ifadeleri aktarılmıştır (Yeni Ses, 18 Şubat 1935). Haberde Fransız kadınlarına seçim haklarının gündeme geldiği şu günlerde Türk kadınının

¹³ “Dünya’ya ilk medeniyet tohumu saçan Türk Milletini yetiştiren Türk analardır. Türk ana yaradılışındaki yüksek kıymetini hiçbir zaman kaybetmiş değildir. O, bir zamanlar eriyile beraber savaşmış, büyük vakialarda ve kararlarda rey sahibi olmuş, Kurultaylarda fermanı dinlemiş ve cinsiyet farkı asla gözetilmeyerek kadın-erkek bir bütün diye sayılmıştır. Eski Türk kadınının kıymetini teharüz ettirecek birçok tarih vesikaları toprakların altında asırlarca kalmak suretiyle bugün ellerimize geçmiştir. Fakat ne yazık ki kendi temiz varlığını ihmal edip başka harsların mürakabe ve esaretine giren kadınlık taassup zinciriyle çevrenmiş, at sırtında cenkleşen kadın, suçlular gibi kafesler ve duvarlar arasına aldırılmıştır.”

seçme-seçilme hakkını bütünüyle elde etmesini derin duygularla karşıladıkları ifade edilmiştir. Türk kadının sadece siyasal hayatta değil toplumsal hayatta da var olması esasen çok kısa bir sürecin ürünü olduğu hatırlatılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyet'inin kadın politikalarını oluşturan Cemal Paşa'nın değerli katkıları ile başlayan bu süreç Cumhuriyet'in ilanı ile hızlanarak devam etmiştir. Önceki asırlarda Türk kadının toplumda ikincil plana atılmış talihsiz kaderi artık tamamen değişmiştir. Yazıda Türk kadının sadece güzelliğini peçe altında saklamadığını varlığını peçe altına gizlediğini ve Meşrutiyet Dönemi'yle artık kendilerini göstermeye başladıklarından bahsedilmektedir. Önceleri toplumsal rolleri bir anne ve bir eş olmaktan öteye geçemeyen, çarşafın içerisinde kendini gizleyen Türk kadının hak ettiği mertebeye erişmesinden dolayı tebriklerini sunduklarını dile getirmişler ve Fransız kadını içinde benzer duyguların yaşanmasını temenni etmişlerdir (Yeni Ses, 18 Şubat 1935).

Babalık Gazetesi'nde yine benzer övgülerin yer aldığı bir şiire de yer verilmiştir (Babalık, 18 Aralık 1934):

Türk Kadını Saylav Olurken

Savaşta erinden geri kalmadı.
Dağlardan taşıdı sırtında gülle
Barıştan sonra da soluk almadı
Çalıştı, didindi açık gönülle.

*

Çünkü Türk kadını demişler ona
Varsa kendisidir acunda eşi
İnciden çiçekler serbib yoluna
Ona yürü demiş çintan güneşi.

*

Kimi yün dokuyan değercesine
Kimi tarlasına koşuyor her gün
Kimi daldı geniş bilgi içine
Yüzünü ağarttı yüce Türklüğün

*

İste barışta da böyle uğraşır
 Bu gönlü ışıklı kadınlar, kızlar
 Bunlara gerdanlık olsa yaraşır,
 Gökte dizi dizi yanan yıldızlar.

*

Hepsi güvenerek yürür mutuna
 Hepsi bu güvenle pınar akışlı
 Hepsi Türk kadını, gözen ve tuna
 Hepsi ay benizli, saylav bakışlı

Halid Fahri

Kadınların seçme ve seçilme haklarını elde etmesi akabinde ilk seçimde Konya'nın 15 mebus çıkaracağı ifade edilmiştir ve Konya kadınlarının saylav seçme ve seçilme haklarını elde etmesiyle bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda özellikle Konya'da muallim olarak görev yapan kadınlar konuşmalarda bulunmuşlardır. Muallim Hayrünisa Hanımın konuşması¹⁴ ise bilhassa yankı uyandırmıştır. Hayrünisa Hanım konuşmasında Türk kadınının toplumun hemen her yerinde kendini göstermesinden büyük bir sevinç duyduğunu ve Millî Mücadelede var gücüyle mücadele eden kadınların Mecliste de benzer işlerde bulunacağını ifade

¹⁴ “Muallim Hayrünisa: Saygı değer bayanlar! Bu hafta Büyük Millet Meclisi Türk kadının da Türk erkeği gibi sayılabılığa seçilmesi ve seçebilmesi hakkında bir kanun yaptı. Bunun için Türk kadını 5 kânunuevvel (aralık) gününü bayram günü olarak kabul etti. Bu bayram günü, ana yurdun dört bucağında yer yer kutlandı ve kutlanmaktadır. İnkılâp tarihimiz, demokrat Türk Cumhuriyeti'nin bu işini Türk kadınlığının tekâmülünde atılan mühim bir dönüm noktası olarak kaydedecektir. Bayanlar! Türk kadınına verilen bu hakkın manâsı çok mühim ve geniştir. Pekâlâ bilirsiniz ki, bir cemiyet ferdlerinden onlara verdiği vazife ve mesuliyet nisbetinde randıman alınır. Türkçe de güzel ve manidar bir darbı mesel vardır: “İşleyen demir ışıldar” derler, fakat başınızı arkaya çeviriniz, Türk kadının yüzlerce senelik hayatında cemiyetin bir tek işinde şuurlu bir iştirak hissesi yoktur. Yüzlerce sene bir kafes arkasında vazifesiz ve mes'uliyetsiz geçen bir hayatın ne derin bir ölüm ifadesi olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Buna rağmen onun siyasal ve sosyal ehliyetsizliğinden mi bahsediliyor? İşte İstiklâl harbi! Bu harpte onu, bazen sırtındaki mermiyi cebheye taşıırken gördük; bazen göğsünü vatanın müdafaasında bir siper gibi kullandı. Türk kadınının enerjisini gösteren daha bin bir misal sayabilirim. Fakat onun asıl şuurlu tekâmülü cumhuriyetin ilânıyla başlamıştır. Türk kadını, Cumhuriyetin kendine verdiği imkânlar için de kendi tekâmülünü on bir senelik istihaleden sonra yaptı. Türk kadını bugün hükümet işlerine iştirakini temin eden bir tekâmül noktasında buluyoruz. Bugünden sonra kadın, içinde bulunduğu cemiyetin manâlı ve mes'ul bir parçasıdır. Bugünden sonra, memleket işlerinde kadın erkek değil, ferd vardır. Bugünden sonra kadının da kendi kabiliyetleri nisbetinde cemiyette iştirak hissesi vardır. Ve bugünden sonra kadına, erkeğe ayrı işler veren ve ona fizyolojisile hitap eden manasız telâkkinin yeri yoktur! Sözüme nihayet verirken siyasal yolunda da Türk kadınına muvaffakiyet dilerim.”

etmiştir. (Babalık, 16 Aralık 1934) Hayrünsa Hanım'ın ardından sırasıyla Muallim İsmet Perra, Muallim Vesile, Memur Müfide ve Muallim Seher hanımlar konuşmalar yapmışlardır. Her biri konuşmalarında Atatürk'e şükranlarını sunmuş ve Türk kadınının tarih boyunca fedakarlıklarda bulduklarından bahsederek siyasal hayatta da aynı başarıyı göstereceklerini ifade etmişlerdir (Babalık, 16 Aralık 1934). Yine bir başka gazete haberinde kadınların intihap etme ve edebilme hakkının mecliste kabulü ile ilgili *“Bu onaylama, şüphe yok ki büyük Türk inkılabının belli başlı icablarındandı. Haremi kaldıran ve Türk kadınına yaşayıştan çekip ve kapayan orta kurumlardan arta kalan düzme ve saçma inanışı kökünden yıkan inkılabımız ona yakışan sosyal payları vermekle acun ileriliğine doğru bir adım daha atmış oluyor”¹⁵* ifadeleriyle Cumhuriyet rejiminin kadına ve kadın haklarına yönelik “eski” ve “düzme” olarak nitelendirdiği hayattan çekip çıkarıldığı yazılmıştır (Yeni Ses, 12 Şubat 1935). Dönemin gazeteleri üzerinden bakıldığında hemen bütün basın kadının seçme ve seçilme hakkını elde etmesinde özellikle Cumhuriyet rejimine şükranlarını iletmiş daha sonra kadının Türk toplumundaki yeri ve erkekle hayatın her alanında başa baş mücadele verdiğini ifade etmiştir. Bu anlamda basın kadınının modernleşmesi ve konumunun iyileştirilerek toplum üzerinde farkındalık yaratması için önemli ölçüde kullanılmıştır.

3.1.1.1935 Milletvekili Seçimlerinde Seçilen İlk Kadın Milletvekilleri

8 Şubat 1935 tarihli Milletvekili Seçimlerinde Konya'nın nüfusuna göre 15 milletvekili meclise girmiştir. Seçilen vekiller ise 10 Şubat 1935 tarihli Yeni Ses gazetesinde yer alan “Saylavlar” başlıklı haberde şu şekilde verilmiştir (Yeni Ses, 10

¹⁵ Yeni Ses Gazetesi, 12 Şubat 1935 tarihli “Kadınlarımız ve Ulusal Kurultay” başlıklı yazının devam: “Türk kadınının bu soysal paylara kavuşması kadar yerinde bir kıymıdayış olamazdı. Onun yetişenliği, olgunluğu acun kadınlığa örnek olarak kadar yüksek ve eşsizdir. O kadar uzaklara gitmek istemez; kafalarımızda yaşayan ulusal savaşımızın şerefli tarihi bunu çok güzel gösterir. Netekim kucagında yavrusu ile sırtında cebane sandığı taşıyan ve böylece savaşa küci ile karışan kadın Türk kadını değil mi idi? Öyleyse yurd kuruluşunda erkeklerle yanyana çalışan Türk kadınının yaşayışında onlarla bir olmamasında hiçbir sebep yoktur. İşte memleketin her köşesinde yapılan saylav seçiminde, seçmen kadınların ve namzedlerin yüksek ve candan alâkası onun soysal paya kavuşacak kadar yetişken olduğunu pek iyi olarak anlatmıştır. En gencinden en yaşlısına kadar sandık başlarına yarış edencesine kollanmağa koşan kadınlarımızla ne kadar sevinsek azdır. Yakında toplanacak olan büyük ulus kurultayına giren kadın saylavlarımız bu memleket içinde de yüksek ehliyet ve liyakatlerini çarçabuk göstereceklerdir. Bundan ötürü ki, ulus önderimiz Atatürk'ün gösterdiği yolda yürümeği canla başla iş edinen Türk ulusunun erkekli kadınlı büyük inkılabımızın feyizleri içinde özele kadar evrensel bir varlık olmağa and etmesi kadar tabii bir şey olamaz.”

Şubat 1935): Ahmet Hamdi Dikmen (Eski Konya Saylavı), Kâzım Gürel (Eski Konya Saylavı), Muzaffer Göker (Eski Konya Saylavı), Mustafa Ulusan (Eski Konya Saylavı), Mustafa Lütfi Eken (Eski Konya Saylavı), Naim Hazım Onat (Eski Konya Saylavı) Tevfik Fikret Silay (Eski Konya Saylavı), Kâzım Okay (Eski Giresun Saylavı), Bediz Aydilek-Kadın (Bolu Belediye Üyesi), Mustafa Halid (Uşak Şeker Fabrikası Tesviyeci ve Kaynakçı Ustası), Dr. Osman Şevki (İstanbul Bayazıtta Hekim), Şevket (Ressam), Ali Rıza (İzmir C. Müddeimmumî Muavini), Cemal Tekin (İstanbul Lokantacılar Cemiyeti Başkanı), General Ali Fuad (Müstakil Saylav).

1935 Milletvekili seçimlerinde on yedi kadın milletvekili, 1936'da gerçekleşen ara seçimlerle Çankırı Milletvekili Hatice Özgener'in de meclise kabulüyle toplamda on sekiz kadın milletvekili TBMM'de yerlerini almıştır.

Bediz Aydilek'in Konya Milletvekili olarak seçilmesinin akabinde Ekekon gazetesinden bir muhabir Ankara'ya giderek kendileri ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bolu'da ikamet eden Bediz Aydilek daha önce Konya'ya hiç gelmediğini ifade etmiş ve hatta ilk defa görüştüğü Konyalı kimsenin mülakata gelen muhabir olduğunu ifade etmiştir (Ekekon, 14 Mart 1935).

Bediz Aydilek'in milletvekili seçilmesi üzerine 17 Şubat 1935'te Bolu Halkevi'nde ve 18 Şubat 1935'te ise Parti bünyesinde Aydilek şerefine bir davet verilmiştir (Yeni Ses, 19 Şubat 1935). Aydilek'in Konya'ya geleceği müjdesi ise 1935 yılının nisan ayında verilmiş ve mayıs ayında kendilerinin Konya'ya teşrif etmesinin beklendiği ifade edilmiştir (Yeni Ses, 7 Nisan 1935): *“Bu kere intihapta Konya saylavı olan Bayan Bediz Aydilek, haber alabildiğimize göre Konya'ya müteveccih Ankara'dan ayrılacak ve intihap mıntıkasında tedkikler yapacaktır.”* Yine haberin devamında Aydilek'in kısa özgeçmişi ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Aydilek, 1897'de Bolu'da doğmuştur. Eşi yine Bolu'da eczacıdır. 21 yaşında bir oğlu vardır. Beş yıl önce CHF'na girmiş ve aynı yıl Belediye üyesi olarak seçilmiştir. Bolu Orta Okulunda resim öğretmeni olarak görev yapmıştır (Yeni Ses, 7 Nisan 1935).

Aydilek Konya Milletvekili seçildikten sonra ilk defa 24 Eylül 1935'te Konya'ya gelerek üç gün kaldıktan sonra şehirden ayrılmıştır (Yeni Ses, 25 Eylül 1935). Ziyareti kapsamında Beyşehir'e de giderek çeşitli incelemelerde bulunmuştur (Yeni Ses, 26 Eylül 1935): "Saylavlarımızdan Bayan Bediz, dün sabah trenle şehrimize gelmiş ve İstasyonda, parti başkanı, saylavlar ve gazeteciler tarafından karşılanmıştır. Sayın saylavımız, kısa bir müddet istirahati müteakip geziye başlamış ve resmi ve hususî birçok müesseseleri gezmiştir. Saylavımız bu arada, yanlarında saylavlarımızdan Kâzım ve partimizin sayın başkanı Şevki Ergun olduğu halde, basımevimize de onur vermişlerdir. Sayın saylavımız bazı önemli sebeplerden ötürü şehrimizde fazla kalamayacak ve yarın ayrılacaktır (Yeni Ses, 25 Eylül 1935)." Bediz Aydilek ziyaretinde Yeni Ses gazetesi basımevini ziyaretlerinin yanı sıra Babalık gazetesi (Babalık, 25 Eylül 1935) ve Ekekon gazetesi basımevlerini de ziyaret etmiştir. Ekekon gazetesi "Saylavımız Bayan Bedia Bediz Şehrimizde" başlığı altında Konya Milletvekili Aydilek'in Konya'ya gelişini müjdelemiştir (Ekekon, 25 Eylül 1935). Aydilek Konya Milletvekillerinden Ali Rıza Türel ve Ahmet Hamdi Dikmen ile birlikte 6 Ekim 1936'da Konya'ya bir başka ziyaret daha gerçekleştirmiştir¹⁶ (Yeni Ses, 7 Birinciteşrin 1936).

Aydilek'in Konya milletvekili olarak seçilmesi asıl olarak tek parti rejiminin toplumda modern kadın algısı oluşturmada gösterdiği çabanın bir örneği olarak yorumlanabilir. Görülmektedir ki Konyalı olmayan hatta önce Konya'ya gelmemiş olan Aydilek'in Konya milletvekili olarak seçilmesi bir yandan bölgede asrî kadın simgesi oluşturma çabası şeklinde değerlendirilebilirken öte yandan demokrasiden öte tek parti rejiminin bir sonucu olarak görülebilmektedir.

3.2. Eğitim Alanında Kadının Modernleşmesi: Konya Yerel Basınına Yansımaları

3.2.1. Konya Halkevi

¹⁶ Yeni Ses gazetesi bu ziyareti "Saylavlarımız Dün Şehrimize Geldiler" başlığıyla vermiştir (Yeni Ses, 7 Birinciteşrin 1936): "Saylavlarımızdan bayan Bediz'le bay Ali Rıza Türel ve Ahmet Hamdi Dikmen dün şehrimize gelmişlerdir. Saylavlarımız kısa bir istirahati müteakip Partiye giderek Vali ve Parti Başkanımızı ziyaret etmişlerdir. Şehrimizde birkaç gün kalacak olan sayın saylavlarımız yersel incelemeler yapacaklardır. Kendilerine hoş geldiniz deriz."

Cumhuriyet'in ilanı ertesini "eğitim" konusu cumhuriyetin kurucu kadrosu için büyük öneme sahip olmuştur. Halkın modern ve ağdaş temellerle eğitilmesi, eğitim kurumlarının çağın gereği özelliklerle donatılması gibi amaçlar doğrultusunda hareket edilmiştir. Bu anlamda halkevleri halkı eğitmek ve rejimin ideolojilerini halka benimsetmek adına önemli görev üstlenmiştir. Bir yandan eğitici ve bilinçlendirici konferanslar düzenlenirken öte yandan balolar, çay partileri vb. etkinliklerle sosyo-kültürel bir altyapı oluşturulmaya çalışılmıştır. 19 şubat 1932 tarihinde Ankara, Afyon, Samsun, Eskişehir, Diyarbakır, İzmir, Konya, Denizli, Van, Aydın, Çanakkale, Bursa, İstanbul ve Adana'da olmak üzere 14 halkevi açılmıştır (Yılmaz ve Akhan, 2011: 60). 24 Haziran 1932'de ise Antalya, Bilecik, Edirne, Gaziantep, Giresun, Silifke, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Kütahya, Ordu, Rize, Sinop, şebinkarahisar, Tekirdağ, Trabzon, Van, Yozgat ve Zonguldak'ta olmak üzere 20 tane daha halkevinin açılmasıyla halkevlerinin sayısı 34'e yükselmiştir (zdemir ve Aktaş, 2011: 247).

Konya Halkevi ilk açılan halkevleri arasında yer alırken, açılışla ilgili tüm halkın büyük sevinç içerisinde olduğu Terbiye Postası gazetesinde şu şekilde ifade edilmiştir (Terbiye Postası, 1 Mart 1923): *"19.2.1932 tarihinde Konya'da Halkevi'nin açılma merasimi yapıldı. İçtimaî inkılâba doğru atılan bu feyizli adımı bütün halk sevinçli ve coşkun heyecanla karşıladı. Muallimler, bu inkılâb yuvasının tabii azasıdır. Halkevleri bize imkân ve ideallerle dolu yerli, yeni faaliyet sahaları açmaktadır. Meslektaşların bu hayırlı inkılâp adımlarında, harsılık ve halkçılık sahalarında hisselerine düşen müsbet rolün büyük ve ehemmiyetli olduğuna kaniiz."* Halkevlerinin gerçekleştirdikleri konferanslar, konserler, musiki geceleri ve İngilizce ve Fransızca vb. kurslarla bu evler Cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda halkı bir yandan eğiterek öte yandan sosyal hayatta daha modern bir hale getirmeyi hedeflemişlerdir. 1932'de açılan Konya Halkevi, Neşriyat bölümü ile Konya'nın tarihi ve düşünürleri hakkında araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmalar sonucunda beş adet eser yayımlamıştır. Güzel Sanatlar bölümü ise yeni Türk musikisi üzerine çalışmalarda bulunmuş, çeşitli konserler düzenlemiş ve müzik kursları açmıştır. Halkevinde bulunan temsil bölümü ise üç yıl içerisinde otuzdan fazla gösteri düzenlemiş ve bu gösterileri otuz bine yakın kişi seyretmiştir. Yine Konya

Halkevlerinde yabancı dil kursları açılmıştır. İngilizce, Fransızca ve Hesaplama kurslarından yüz elli kişi istifade etmiştir. 1932-1935 yılları arasında Halkevinin çabaları neticesinde kütüphane genişletilerek mevcut kitap sayısı 1500'e çıkarılmıştır. Konya Halkevi, faaliyetlerini köylere de taşıyarak Köycüler bölümüyle belirlenen köylerde iki adet resim sergisi ile bir adet yerli mallar sergisi açmıştır. 1935 tarihinde Konya Halkevi 36 halk toplantısı düzenlemiştir. Bu toplantılara 150 binden fazla vatandaş katılmıştır. Yine Halkevinde 120'den fazla konferans ve 34 konser düzenlenmiştir (Yeni Ses, 29 Haziran 1935).

Ekekon gazetesinde Ziya Çalık tarafından kaleme alınan "Halkevleri Ulusal Topluluk, Birlik Yaratan Kutsal Birer Kaynaktır" başlıklı yazıda ise Halkevlerinin çok yüce ve değerli bir görev üstlendiği, ulusal birliğin oluşturulması, toplumsal ortak bir bilinçle hareket eden vatandaşların daha iyiye daha doğruya doğru yönlendirilmesinde hayati önem taşıdığından bahsetmiştir. "*Yurdun yetiştirdiği kıymetler, yurttaşı geliştirmek için saatlerinden birazını vatandaşları için harcamalıdır*" sözleriyle Çalık halkevinin yurttaşı yetiştirmede iyi ve doğruya yönlendirmede atılması zorunlu kültürel bir devrim olarak nitelendirmiştir¹⁷ (Ekekon, 25 Şubat 1936).

¹⁷ "Halkevlerinin yıl dönümü kutlaması münasebetiyle yapılan toplantıya gelenlerle her taraf tamamen kaplanmıştı. Böyle toplulukların yaratıcılığı birlik manasının büyüklüğünü düşünmekle beraber genç kapasitelerin yaratıcılığı da büyük devrim davamızın nasıl feyizli bir kaynaktan oluşup geldiğinin en canlı örneğiydi. C.H. Partisi Genel Sekreteri Sayın Recep Peker'in radyoyla dinlenen söylevi de Halkevlerinin gençlik mefhumunu ne büyük kudretle ne canlı olarak anlattı. Bu büyük idealistin her sözü, birlik mefhumunu canlandıran ruhun gücünü belirtiyordu. Bugün de biz o birliğin timsali değil miyiz? Sosyal kaynaşmanın her zaman daha üstün verimli olabilmesi için yapılan bu toplantılar, kaynaşma ve anlaşmanın sosyal kültürünün süreli gelişmesini temin eden elemanlardır. Bu toplantıların temadisi, her gün biraz daha aşkın bitlenin toplanması, ideal birliğin gücünü koruyacağı çok tabiidir. Bunu bir taraftan yüksek bir ülkünün ruhlara sunduğu duygularla hak ederken, diğer taraftan da toplantılarımızda değerli zengin programların verimile her zaman toplantı mefhumumuzu bir parça daha üstünleştiririz. Bunun temini için ev başkanımızın da söyledikleri gibi bu Halkevimizin özel sahne meselesidir. Evimizin de sahnesinin 936 yılı içinde başarılacağı tebşirini büyük bir hassasiyetle karşılamak kabil midir? Böyle bir sahne, her zaman için birçok gençlerin kabiliyetlerinin inkişafına yardım edeceği gibi, güzel temsillerde gelişmeyi korur. Halkevleri ile, genel kültürümüz fazlaşsın ve her iyi, her özlü şeyi orada buluyoruz.

Halkevlerinin çekiciliği ne kadar fazla evrime ulaşırsa, onun feyyaz diyarlarının o kadar daha genişlemesi gereği olacağı da tabiidir. Öteki gün gördüğümüz kesif insan kitlesi, Halkevi mefhumunun ne kadar geniş mânevi bir hüviyeti olduğunu, ne kadar çok ve özden kavranmış bir ideal sevgisinin varlığını gösterdi. İyiye ve doğruya olduğu kadar, yeni ve yükseği de yine bu nur ve irfan kaynağında buluyoruz.

Yenilik, modern ruh, yükseliş, her orada hep bu kutsal kaynaktır. Halkevleri, yükseliş ve birlik sembolüdür. Sayın Peker ne güzel ne yüksek bir fikri dün bizi soysalık sesile radyo ile anlattı.

Dönemin yazılı basımında sıklıkla halkevlerinin üstlendiği misyon hakkında övgüyle bahsedilmiş, ideolojik ve kültürel devrimin bir sembolü olduğu görüşüne yer verilmiştir. Bu anlamda halkevlerinde konferans ve gösterilerin yanı sıra çeşitli kurslar da açılmıştır. Bu kurslardan bazıları yabancı dil olarak Fransızca ve İngilizce eğitimi ve Musiki üzerinedir. Konya’da ise bu kurslardan Ekekon Gazetesi’nde “*Büyük Önderimizin son söylevlerinde işaret buyurdıkları müzik devrimimizin halkın kuramına işlettirilmesi işi, müzik öğretmenlerimizin büyük bir ödevidir (Ekekon, 8 İkinciteşrin 1936).*” şeklinde bahsedilmiştir. Halkevlerine atfedilen bir başka görev ise halkın sıklıkla vakit geçirdikleri kahvehanelere bir alternatif olarak kültürel bir ortam oluşturma düşüncesi olmuştur. Bu anlamda halkevleri halkın sosyal hayatta insanların kaynaştığı, vakit geçirdikleri bir ortamın sunulması için ayrı bir öneme sahip olmuştur. Yeni Ses gazetesinde yer alan “Kahvehanelerden Halkevine¹⁸” başlıklı yazıda kahvehanelere alternatif olarak halkevlerine yönelmenin

YURDUN YETİŞTİRDİĞİ KIYMETLER, YURTTAŞI GELİŞTİRMEK İÇİN SAATLERİNDEN BİRAZINI VATANDAŞLARI İÇİN AYIRMALIDIR. Büyük sözü tutan her bilgin, her aydın yurttaş aynı ülkülü çalışma ile neler başarmaz; neler yaratmaz. Halkevleri topluluğu ve çalışması, ulusal birliği yaratır, yaşatır ve yükseltir.”

¹⁸ “Şehrin büyük caddelerinden tutunuzda dar ve karanlık sokaklara varıncaya kadar sığının kahvelerin kırık dökük pençelerinden içeriye doğru bakınız: Tönbeki ve tütün banyosu içinde birer gölge gibi seçilebilen perişan veya dönmüş simaların paçavraya dönmüş kirliliği ve pis iskambil kâğıtları etrafında, bütün kahveyi hınca hınç doldurmuş olduklarını görürsünüz... Ve bu, sabahtan akşama, akşamdan gece yarısına kadar böyledir!

Her sosyal hareket gibi, kuşkusuz ki, kahve izdihamının da bir sebebi vardır. Ve bizde bu sebep ekseriya ikidir: İşsizlik ve sosyal hayatın gelişmemiş olması. Birinci sebep, yani işsizlik, bence bugünkü duruma göre pek varidi hatır değildir. Vakıa, inkâr edemeyiz; memleketimizde henüz iş hacmi dardır. Endüstriyel hayat yeni yeni uyanmağa başlamıştır. Fakat buna mukabil yüzde doksanı Rençber olan bu bölge yurttaşını kendini toprağa vermiştir; işsiz değildir. O halde, yegâne âmil sosyal hayatın gelişmemiş olmasıdır.

Meselâ; nüfusu elli bini geçen Konya’ımızda okumak, konuşmak, gülmek veya spor yapmak gibi meşru ihtiyaçlara cevap verecek tek bir toplantı yerimiz yoktur. Makul bir dinlenme ve eğlenme isteyen birisi kendisini âdeta boş bir sahada zanneder. Nereye gitsin ve nerede arasın böyle bir dinlenmeyi?

Şehirde umuma açık olan yerler pek azdır; bir tek sinema ve kahveler.

İşte bunun içindir ki, ara sıra verilen konferans ve danslı çaylar büyük alâka görüyor. Fakat bunlarda o kadar enderdir ki, zikre bile değmezler. Esasen bu konferans ve danslı eğlentilerin mahdut çağrılar bulduğundan, asıl istediğimiz ekseriyeti kahve müşterilerini burada görmek imkansızdır.

Kitleyi kahvelerden kurtarabilmek için şu hâlde en pratik yol, sosyal hayatın gelişimine çalışmaktır. Bu işte de en başta Halkevini görmek, halkın okumak, oturup konuşmak, musiki ve oyun dinlemek gibi ihtiyaçlarını karşılamasını beklemek hakkımızdır.

Halkevimiz kurağı buna müsaittir: büyük bir salonu vardır. Bu salon mütemadi olarak açık bulundurulup, müteaddit gazete ve mecmualar konulduğu ve güzel müzik parçaları dinletildiği takdirde öyle sanıyorum ki kahve müşterileri burayı tercih edeceklerdir. Ucuz fiatle servis yapan bir çay-kahve ocağı da gelenlerin bu çeşit ihtiyacını temin etmiş olacaktır. Sonra ben çok iyi bilirim ki, kahvede oyun oynayanların ekserisi, artık konuşacak ve okuyacak bir şey bulamadıklarında vakit geçirmek için bu çareye tevessül ederler, oyun oynamak niyetile kahveye gelenler pek mahduttur.

önemi ifade edilmiş, toplumu kahvehanelerden kurtarmanın en sağlıklı yolu kültürel ve sosyal faaliyetlerin yer aldığı halkevleri olarak görülmüştür (Yeni Ses, 15 İkincikanun 1936).

Halkevleri yalnızca kültürel ve sanatsal faaliyetleri üstlenmemiş aynı zamanda yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu anlamda Konya halkevinin yardıma muhtaç çocuklar için ekseriyetle kıyafet yardımında bulunduğu Babalık gazetesinde şu şekilde haber yapılmıştır (Babalık, 29 Teşrinievvel 1934):

“Küçük fakir mektepli yavruları halkevimizin içtimaî yardım şubesi sevindirdi. Bilhassa Konya'nın fakir mahallelerinde bulunan mektepler talebesine yapılan bu yardım pek yerinde hayırlı bir iştir. Ulurmak, Sedirler, Topraklık mektepleriyle kışla civarında bulunan İnönü, Araplardaki Şehit Sadık ve Musalla civarındaki Cumhuriyet mekteplerinin en fakir talebeleri yardım görmüşlerdir. Başmuallimlerden istenilen listeye göre Topraklık'ta 15, Ulurmak'ta 8, Sedirler ve Şehit Sandık'ta 10, İnönü'de 9 ve Cumhuriyet'te 13 ki cem'an 65 talebeye elbise, çorap ve ayakkabı verilmiştir. Her talebe için 3,5 lira tutan bu malzeme ile halkevi 227,5 lira kadar bir yardım yapmış oluyor demektir. Bu yardım başmuallimlerin himmetile mezkûr 65 talebeden daha ziyadesinin giydirilmesini mümkün kılmıştır. Bu yavrular Cumhuriyet Bayramı'na yeni elbiselerle iştirak edeceklerdir.”

Bir başka gazete haberi ise Halkevi'nin Yardım ve İçtimaî Mukavemet Kolu'nun kimsesiz ve muhtaç kimselere ücretsiz muayene yardımında bulunduğu ile ilgilidir (Ekekon, 20 İkinciteşrin 1935). Konya halkevi çeşitli eğitsel ve gündelik faaliyetlerin yanı sıra yardım faaliyetlerinde de bulunmuştur. Ancak halkevlerinde verilen konferanslarla toplumu eğitmek şeklinde bir hedefle hareket edilmiştir. Bu anlamda verilen konferanslarda kimi zaman kadınlarında yer aldığı gazete haberlerinde görülmüştür. Ekekon gazetesinde yer alan bir haberde Müfide Çankaya'nın halkevinde verdiği konferanstan¹⁹ bahsedilmiştir. Bu konferans

Halkevimiz salonunda fazla miktarda gazete ve mecmuada bulunacağından hemen hiçbir kimse bu ihtiyacı hissetmeyecek ve “kumar” dediğimiz itiyattan da kurtulmuş olacaktır.

Halkevini, halkın daimî toplantı yeri olarak belirtmek ulusal ödevimiz olmalıdır. Bu konu üzerine çok değerli Halkevi Başkanımızın dikkat gözünü çekerim.”

¹⁹ 27 Haziran 1935 tarihli “Bayan Müfide Çankaya'nın Konferansı” başlıklı yazı:

“Baylar, bayanlar;

kadınların sınırlı da olsa halkevlerinde görünür olduğunu göstermektedir (Ekekon, 27 Haziran 1935).

Konya Halkevlerinin faaliyetleri hakkında övgüyle bahislere rağmen 1935 yılında “halkevi talihsiz yetimlere döndü” sözleriyle, faaliyetlerinde büyük

Yurdu tamamlanmış, yurdu tam güvene kavuşmuş insanlar değiliz. Özken bir ulusun, özken çocukları olmak güzel, sevgili bir ilde yaşamak... Öğünülecek bir şey olamıyor. Bunun için size “yurttaşlarım” diyemiyorum. Çünkü yurt, içinde güvenle, her türlü tehlikelerden uzak olarak bulunan yer demektir. Yabancı varlıklara, yabancı zorluklara karşı dört yanını değil altı yanını sımsıkı kapamamış olan yerler artık yurt sayılmıyor. Bizim beş yanımız, beş yönümüz sımsıkıdır. Altıncı yönümüz olan gökler, meğer tam bir kesimle bizim değilmiş, bizden değilmiş...

Başkan General İsmet İnönü'nün tuttuğu aynada, bir uçurum kenarında olduğumuzu gördük. Bir uçurum ki göklerde açılmış... Bir uçurum ki göklerimizde derinleşiyor.

Yurdumuzu tamamlamak için bu uçurumu dolduracağız...

Çok ışıklı, çok verimli, çok güvenli olan yarınımızı kurtarmak için havamızı da kendi avuçlarımızın içine almalıyız. Havasız yarın, göksüz gelecek... Ne olursa olsun bizim yüzümüzü güldürmeyecektir.

Çağ o kadar değişti ki toprak ve su vatan olamıyor. Vatani tamamlıyan göklerdir. Gökleri, ancak hava tehlikesine karşı davranışmış bulunmak kazandırıyor.

Bize topraktan ve sudan gelecek her ölüm; toprağa ve suya gömülür. Biz yalnız bir felâketten, uçan felâketten, kanatlı acundan korkuyoruz. Eskiden savaş zamanında bir cebe gerisi bulunurdu. Orada gelecek felâketleri karşılamak için hazırlanabilirdik. Şimdi cebe gerisi de yoktur. Nerede ve nasıl hazırlanacağız?

Sımsıkı kurduğumuz kutsal yurdun gök kapıları bekçisiz ve açıktır. Sonra göksüz bir vatan içinde havasızlıktan bunalırız, aklımızdan geçirmedığımız bir dakikada en korkunç felâketleri başımızın üstünde bulacağız.

Köyler, kentler, şarlar bir anda yok olacak. Yaralarımızı taşıyacak gürültüsüz bir köşe bulamayacağız. Paramparça olmuş başlar, kanlı gövdeler, kopmuş kollar, havasızlıktan kısalmış dudaklar gözlerimizin önüne yığacak. Elini öpmeğe kıymadığımız çocuklar beşiğinde parçalanacak... Bu kopan eller, bu parçalanmış vücutlar sizin değilse, çocuklarınızdır anneler... Yeni emekleyen yavrunuzda kim bilir ne büyük umudunuz vardı, babalar...

Felâket acıdır ve bütün hızıyla bize doğru koşuyor. Kendi partimizi, kendi vatanımızı kurtarmak için göklerimizde kurtaralım. Gökler, yalnız tayyare ile kurtarılabilir. Uçaklarla kurtarılmış göklerin altında korku yoktur, tehlike yoktur.

Savaş yerine koşarak göğsünü germeği bilen Türk, tayyareleri olmazsa göklere nasıl ulaşacak?

Tayyare para istiyor: Para bizden çıkacak. Onu bekliyeceğimiz başka bir yol yoktur.

Divarlarını sapasağlam örmüş bir ulusun çocuklarını, yurtlarının çatısını kurmağa başladılar. Memlekette bir yarış, havayı koruma ve kurtarma yarışı var. Her gün yeni bir ad, havamızdan yeni bir parça kaplıyor.

Konyalının adı nerede yazılıdır diye aradım, bulamadım. Konya bu işe başladı, fakat doğruyu söyleyelim: Başlamamış gibidir.

Biliyoruz, Konya ekonomik bir düzensizlik içindedir. Konyalılar eskisi kadar kazanamıyorlar. Kuraklık bel kemiklerimizi kıran bir afet olmuş. Fakat köklerimizde kurtaracak olan parayı kazancımızdan değil kanımızdan vereceğiz... Canımızdan vereceğiz!

Yaşıyoruz ve sağlamız. Damarlarımızda özgül bir kan dolaşiyor. İçimizden taşan yurt sevgisi ölmedi, ölmeyecek.

Yurdunu canından üstün tutan Türk, malından da üstün tutmalıdır. Kazancımızı vermek canımızı vermekten, canımızı vermek yurdumuzu vermekten zor değildir.

Gökler sizi bekliyor Konyalılar...

Konya'nın adı göklerde yazılacak bir çocuğu yok mu?

Konya'dan göklerde dolaşacak bir bekçi çıkmayacak mı?"

Bu hakimiyet yarışı değildir. Vatansızlık yarışı değildir. Bu yarışa her giren kazanır. O bir uçak vermiyorsa bir kanat versin. Öbürü bir kanat takamıyorsa bir pervane eklesin...

aksamaların meydana geldiği eski heyecan ve tutkusunun artık kalmadığıyla ilgilidir. “Halkevinin Durumu²⁰” başlıklı haberde halkevinin ismine yakışır teşekkürlerde bulunmadığı ve Konya Halkevi'nin idari kadrosundan hesap sorulması gerektiği yazılmıştır (Yeni Ses, 7 İkinciteşrin 1935).

Ayrıca dönemin gazetelerinden Ekekon ve Yeni Ses gazeteleri arasında Halkevlerinin durumu ile ilgili karşılıklı yazılar yazılmıştır. Ekekon gazetesi başyazarı Ziya Çalık tarafından kaleme alınan “Yeni Ses Arkadaşımıza” başlıklı yazıda Yeni Ses gazetesine ithafen Halkevinin bir ev olduğu ve bu eve herkesin dahil olmamasının en doğrusu olduğu şu sözlerle hatırlatılmıştır (Ekekon, 16 İkinciteşrin 1935): *“Halkevleri tenkitleriniz var, onu sizin kadar ben de yapıyorum, yaptım da. Fakat, ev, bizzat şahlanıp, kollarını kaldırarak gelip geçeni içine çekmez şüphesiz. Oraya gidecek siz ve ben, idarede çalışacak yine siz ve benim. Siz ve ben, enerjile işe başlamazsak istediğiniz kadar kuvvetli organizasyon olsun, ne verim verir sorarım. Evi değil, eve ol ilgiyi göstermiyen bizi tahtik ediniz. Eğer biz gelirsek, ev şenlenir ve istediğimiz erkeğe ulaşır. Acaba sizin yaptığımız söylediğini işler hakkında EKEKON yazı yazmadı mı, elinizde koleksiyonumuz vardır. Bu size karşılık verecek basılmış belgelerdir. Beğendiğimiz için ayıp yaptığınız maddelerin ne olduğunu, hangi işleri beğendiğimizi ve beğenerek efkârı umumiyeysi teşviş ettiğimizi madde tarih ederek*

²⁰ Yeni Ses gazetesi, 7 İkinciteşrin 1935 tarihli “Halkevinin Durumu” başlıklı yazının tamamı: “Halkevi talihsiz yetimlere döndü... Evvelce, çalışmalara ön safta yer alan Halkevi, aylarca başkansız kala kala bütün canlılığını bir okuma odasına soktu.

Gençlik hakkında yapılan bir ankete verilen cevapları basan bir arkadaşımızda okumuştum. Orada birçokları, gençlik var, onları toplayacak eleman yok diyorlardı...

Bir teşekkür var ki, orada gençliğin çalışmak için istediği yolların hepsini içine alan bir programı var; bu Halkevidir. Fakat ne yazık ki bugün o çatı altında bir işe el atan kimseye rastlayamıyoruz. Çünkü orada idare mekanizmasına geçmeği isteyenler, bunu bir onur telakki etmişler, oraya gelmişlerdir. Geldikten sonra da çalışsalar ve bu yerde faydalarını gösterecekler ne kadar iyi olacaktır...

Dokuz kolu olan bu kurulun bugün işleyen bir kolunu göstermek imkânsızdır. Tanınırlara verilen yer, onların müstağni hareketleri Halkevinin bugünkü durumunu ortaya çıkarmıştır. Böyle yerlere çok bilgili, yorgun idareciler değil; bilgisi az da olsa ateşli elemanlar lâzımdır. Kararla iş yürümediğini anlamak zamanı gelmiş ve hayli de geçmiştir. Bol bol karar vermek ve onu kendi kendine yapmağa bırakmak bugünün atılış siyasasında yer alamaz. Her verilen karar, parafe edildiği dakikadan itibaren yapılmazsa değerini kaybeder...

Lâfla iş yürümiyeceğini öğrendik sanıyorum. Ve diyorum ki, çalışmağa vücutleri ve vakitleri olmıyanlar bu işi biz yapacağız diyenlere versinler. Ve yaptıkları görülenlere yerlerini bırakırken sevinirler.

Kuru isim ne teşekkürle ve ne de başta bulunana bir şey vermez... İsmi değeri o ismi yükseltmektedir. Bir buçuk senedir idare mekanizması başında bulunanlara hesap soruyoruz, ne yaptılar, biz yokluk içinde neler yapılacağını görüyoruz...

Yurt işinde ilgisizlik az suç değildir...”

yazmazsanız asıl siz ayıp yapmış olursunuz. Biz her zaman açık öz, açık yürekle çalışıyoruz. Ne kimsenin kulu ne kimsenin şaklabanıyız. Alnımızın teri, masamızdaki kâğıda damlaya damlaya çalışan adamlara, devrim davasını özüne maleden ülkünü ve inançlı adam... Yine tekrar ediyorum, Konya gücünün yettiği kadar çalışıyor, özle çalışıyor, siz beğenmiyor ve görmüyorsanız bu beni ilgilendirmez.” Ekekon gazetesinde yer alan bu yazıya karşılık olarak Yeni Ses gazetesinde Cemal M. Kaynak tarafından kaleme alınan, “Ekekon’a Cevaplar: Halkevi Çekici Değilse...” başlıklı bir yazı yayımlamıştır. Bu yazıda Kaynak, Ziya Çalık’ı halkı sosyete övgüleriyle bir kenara itmesini hayretle karşıladıklarını ifade etmiş ve halkevinin ilk günkü gibi faaliyetlerde bulunmadığı için eleştirmiştir (Yeni Ses, 21 İkinciteşrin 1935):

“Sayın Başyazar,

Yeni Ses’e cevaplarınız arasında bir de Halkevi için yazılmış bekteniz gözüme ilişti. Yıllarca bu şehrin havasını ciğerlerine doldurmuş, hayatına karışmış adamları bu sözlerinizle kandırabileceğinizi düşünmedim; düşünemedim... Çünkü onlar yaşadılar, bilirler. Temiz duygulu halka, sosyete kaçkınlığı izafenize gelince bu beni evvelâ hayrete düşürdü; sonra da hırslandırdı, sinirlendirdi...

Geçen gün Yeni Ses sütunlarında Halkevi için yazılmış yazıyı bilmem hangi düşünce ile gizli iğneler kullanarak tenkidiniz; bence iyi görünürlük değil, karşınızdakileri boş buluş yere çarpmak yönelik yapılmış bir kıpırdamadır. Halkevi kurağının el veya kol açup halkı çekemiyeğini sizin kadar ben de biliyorum; her düşünen kafada bilir...

Halkevi de bugün bu noksanlar içinde çırpınıyor... Başta bir başkan olmadığı gibi, elde memurlara verilen maaştan başka para yok. Onlarda nihayet tasfiyeye uğramakta. Halkevinde bir kütüphane faaliyeti vardı. Son günlerde o da durdu. Kitaplar dolapta süs olarak kalıyor. Bir iş yapılmak istenince sarfedilecek para bulunamıyor. Ve bu paralar, Sayın başyazar, Ekekon’un masraflarını kapatmağa uğraşılıyor. İşte sizin için müdafaa sebebi... Ben sözünü çekinmeyen bir adamım. Konya ve Konya halkı ülküye bağlıdır. Yalnız onu bu yolda yürütecek aydınlatacak

onunla el ele verecek elemanlar bekliyor. Bir sene evveline gelinceye kadar çalışan Halkevi bugün suyu çekilmiş bir değirmen gibidir... Ona yeni bir makine yeni bir motor lâzım. O zaman motor volandının rüzgârı çekici olur. Bir taş yığını hiçbir zaman çekme kuvveti gösteremez... Oraya çekici hareket kuvvetleri gerekir...”

Dönemin yazılı basınından ve özellikle gazetelerden görüleceği gibi Halkevleri pek çok kültürel faaliyete ev sahipliği yapmanın yanı sıra yardım faaliyetleri de üstlenmiştir. Temelde Halkevleri modern toplum yapısı oluşturmada bir eğitim kurumu görevi gördüğü söylenebilmektedir. Halkın bir yandan temel bilgi ve becerileri edinmesi amaçlanmış öte yandan kültürel bir ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. Konya Halkevleri de aynı misyon ile hareket etmiş, cumhuriyet rejiminin ideolojilerini halka benimsetmek için çaba göstermiştir. 1932’de açılan Konya halkevleri faaliyetleri hakkında gazetelerde övgüyle bahsedilmesine karşın özellikle 1935’te faaliyetlerinin sekteye uğradığı ile ilgili yazılarda yer almaya başlamıştır.

3.2.2. Eğitim Alanında Kadın Modernleşmesi

Cumhuriyet’in ilanı ertesi yeni rejimin kurucu kadrosu eğitim alanında reformist adımlar atarak eğitim sistemini modern ve çağdaş bir hale getirmeyi amaçlamışlardır. Tanzimat’la başlayan eğitim reformları Cumhuriyet’le birlikte var olan eğitim kurumlarının müfredatında ve yapısında gerçekleştirilen değişikliklerle devam etmiştir. Bu anlamda Cumhuriyet rejimi modern ve çağdaş Türk kadını profilini oluşturmak adına kadını eğitim sistemi içinde daha görünür hale getirmeyi amaçlamıştır. Bu hedefler doğrultusunda öncelikle kadının erkekle eşit eğitim imkânı sunan Tevhid-i Tedrisat Kanunu 3 Mart 1924’te kabul edilmiştir. 3 Nisan 1926’da ise Cumhuriyet öncesinde var olan ilk ve orta okulların müfredat ve esaslarında değişikliğe gidilerek Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Bu doğrultuda açılan Kız Sanat Okulları, Kız Öğretmen Okulları ve Kız Enstitüleri kadının hem sosyo-ekonomik hayata hazırlaması hem de Cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda eğitilmesi amaçlanmıştır (Yellice, 2018: 332).

Özellikle Sanat Okulları modern Türkiye'nin doğuşunda büyük öneme sahip olmuştur. 21 Nisan 1935 tarihli Babalık gazetesinde açılan Sanat Mekteplerinin memleket açısında önemini vurgulayan köşe yazısında bu okulların ülkenin ekonomik geleceği için çok faydalı olduklarını ve hayati önem taşıdıkları belirtilmiştir. Ülkenin kendi kaynaklarını temin etmesi ve yine bu kaynakların kullanımıyla üretim yapması Yeni Cumhuriyet'in iktisadi gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Bu doğrultuda teknik eğitimin verildiği bu okulların önemi de aynı derecede artmaktadır. Batı'da da benzer okulların varlığını hatırlatan yazıda Sanat Okullarının ülke ekonomisinin gelişimde oynadığı rolün bilincinde olunmasının gerekliliği ve bu okulların önünün açılmasının ne derece önemli olduğu vurgusu yapılmıştır (Babalık, 21 Nisan 1935).

Cumhuriyet öncesi Konya'da var olan iptidai, rüşdiye ve idadiler Cumhuriyet'le birlikte çeşitli değişim ve dönüşümler yaşamış (Öner, 2016: 43) ve Konya'da kadınlara yönelik Akşam Kız Sanat Mektebi ise 1936'da açılmıştır (Yeni Ses, 01.04.1936): "Haber aldığımızı göre, 936-937 ders yılı başında, Konyamızda bir Akşam Kız San'at Mektebi açılması hakkında Maarif Vekâletinden Vilâyete bir emir gelmiştir. İstanbul, Bursa, Ankara gibi büyük şehirlerimizde mevcut olan ve güzel, müspet sonuçlar veren bu okullardan birinin de şehrimizde açılması haberi derhal etrafa yayılmış ve büyük memnuniyet uyandırmıştır."

22 Eylül 1937 tarihli Ekekon gazetesinde, 1936'da açılan Konya Akşam Kız Sanat Okulunun Enstitüye çevrilme projesinin başlandığına dair bir müjde verilmiştir: "Konya'da geçen yıl açılan Akşam Kız Sanat Okulunun Enstitüye çevrileceğini, şehrimizde modern bir enstitü binası yapılacağını yazmıştık. Bu iş için Vilâyet tarafından hazırlanan projeler geçenlerde Vekâlete gönderilmişti. Memnuniyetle aldığımız bir habere göre bu projeler vekâletçe beğenilmiş ve tasdik edilerek iade edilmiştir. Enstitünün bir an evvel inşası için lâzım gelen hazırlıklara başlanmıştır. Binanın gelecek ders yılı başına kadar ikmal edileceği tahmin edilmektedir." Konya'da açılan Akşam Kız Sanat Okuluna atanan bazı muallim ve idari kadro yöneticileri hakkında da basında çeşitli haberler yer almıştır. Ankara İsmetpaşa Akşam Sanat Okulu muallimi Samiye hanımın 66 lira ücret ile Konya

Akşam Sanat Okulu biçki ve dikiş stajyeri olarak atanmış ve Ankara Bölge Sanat Okulu İdare Memuru Hikmet Yiğit 25 lira maaşla Konya Bölge Sanat Okulu İdare Memurluğuna atanmıştır (Ekekon, 24 Eylül 1937). Sanat Okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla Kültür Bakanlığı lise ve orta okul mezunlarına yönelik bir program açmıştır (Yeni Ses, 25 Temmuz 1936²¹). Akşam Kız Sanat okulları eğitimini tamamlayamamış genç kızları iyi bir ev ve aile kadını olarak yetiştirmek ve icabında kendi geçimlerini sağlayabilmeleri için açılmış okullardır. Bu okullara 12 yaşından küçük ya da 45 yaşından büyük olanlar yazılamamaktadır. Bu okullara kaydolmak için; 12-16 yaşında olanların ilkokulu, 19-45 yaşında olanların da en az bir ilkokulun üçüncü sınıfın bitirmiş olmaları ya da millet mekteplerinin A ve B kısmından mezun olmaları gerekmektedir. (Yeni Ses, 25 Haziran 1936).

30 Eylül 1937 tarihli Ekekon gazetesinde “Bu Yıl Okullara Büyük Tecahüm Var” başlıklı haberde ise Konya’da öğrenci ve okulların durumu şu şekilde aktarılmıştır: “Lise, Ortamektep, Muallim Mektebi ve Sanat Okuluna şimdiye kadar 1170 talebe kaydedildi. Bu yıl ilk okullarda olduğu gibi orta okullara da fazla tecahüm var. Şehrimiz Lise ve Orta Okullarından bu yıl 328 talebe mezun olmuş ve yine bu yıl okullara şimdiye kadar 505 talebe yeniden kaydedilmiştir. Konya Lisesi ikinci devre son sınıfından bu sene 64, orta kısmından 39, Kız Öğretmen Okulunun ikinci devresinden 46 ve birinci devresinden 39, Erkek Orta Okulundan 140 talebe mezun olmuştur. Lise orta kısmına şimdiye kadar 50, Erkek orta okuluna 319, Kız Öğretmen Okuluna da 122 neharî ve 17 leylî talebe kaydedilmiştir. Akşam Kız Sanat Okuluna şimdiye kadar 160 talebe kaydedilmiştir. Geçen sene yeni açılan bu okuldan mezun çıkmış talebe yoktur. İlk mezunlarını 1937-938 tedris yılı sonunda verecektir. Geçen sene okulun birinci sınıfına devam eden 171 dikiş talebesinden 133’e ve 95 model talebesinden de 80’i birinci sınıftan ikinci sınıfa geçmiştir.” Yine Cumhuriyet rejiminin eğitim politikaları neticesinde Lise ve Ortaokul müfredatında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Liselerde Sosyal Bilimler, Fizik, Kimya dersleri

²¹ 25 Temmuz 1936 tarihli Yeni Ses Gazetesi “Sanat Okulları Lise ve Orta Okuldan Öğretmen Alacak” Başlıklı Gazete Haberi: “Kültür Bakanlığı San’at Okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere, bazı tedbirler almağa karar vermiştir. Bu tedbirler arasında san’at mekteplerine birer hizarî sınıf açılması işi vardır: Bu sınıflara lise ve orta okul mezunları kabul edilecek, talebeler burada iki yıl tahsil gördükten sonra İsmet İnönü Kız Enstitüsüne gönderileceklerdir. Orada tahsillerini ikmal eden talebeler bir imtihan geçirerek san’at okullarına öğretmen olabileceklerdir.

Eğitim Bakanlığının yeni kitaplarından okutulacağı ve Ortaokullarda ise Fen Bilgisi dersi kaldırılarak Fizik ve Kimya dersleri müfredata konulmuş,²² (Ekekon, 30 Eylül 1937). Ortaokul ve Liselerde erkek öğrencilere verildiği gibi Kız öğrencilere de haftada iki saat olmak üzere askerlik dersi Maarif ve Milli Müdafaa Vekaletlerince hazırlanan programa dahil edilmiştir²³ (Ekekon, 08 Eylül 1937). Askerlik dersinin programında yer alan konular ise 7. Sınıflarda Ordu Teşkilatı, Askerlik Kanunu, Askeri Terbiye, Silah Bilgisi, Yaya Hareketleri; 8. Sınıflar için Ordu Teşkilatı, Askerlik Kanunu, Askeri Terbiye, Silah Bilgisi, Atış Bilgisi, Topografya, Seferberlik, Harp Tarihi ve Yaya Hareketleri şeklindedir (Ekekon, 24 Eylül 1937). Askerlik dersinin kız öğrencilere de zorunlu hale getirilmesi hakkında Ekekon gazetesi “Kızlarımız ve Askerlik” başlıklı yazıda Türk kadınının Türk tarihinde askerlik vazifesini yerine getirmede erkeği ile omuz omuza hareket ettiği ve Türk ordusuna Türk erkeği kadar Türk kadınının da aynı ölçüde dahil olduğunu ifade eden bir yazıya yer vermiştir. İlgili yazı şu şekildedir (Ekekon, 9 Eylül 1937): “Türk askerlerinin cihanı dolduran şan ve şöhret hissesi şimdiye kadar Türk erkeğine aitti. Türk kadınının buradaki payı erkeği hazırlamaktan ibaret kalıyordu. Şanlı ve şöhretli bir erkeği hazırlamak cidden büyük bahtiyarlıktır. Yetiştiren kadın için daima iftihar ve gurura değer. Fakat ne de olsa bizzat Türk askeri olarak şeref dolu bir tarih yaratmak hissesi erkeğe kalıyordu. Büyük, vakur ve hakikaten Türk erkeği kadar cesur Türk kadını hesabına bunun bir haksızlık olduğunu itiraf etmeliyiz. Türk erkeği kadar Türk kadını da mensup olduğu Ordu için şeref ve kuvvet olabilir. Vatanın

²² 16 Eylül 1937 tarihli Ekekon gazetesinde ise müfredat değişiklikleri hakkında detaylı bilgiler “Orta Tahsil Müfredat Programı Tesbit Edildi” başlıkla haberde şu şekilde verilmiştir: “Maarif Vekâleti Liselerle Orta mekteplerin yeni müfredat programlarını tesbit etmiştir. Yeni programa göre, Liselerin birinci sınıflarında Riyaziye, tabii ilimler, Fizik, Kimya Vekâlet tarafından hazırlanan yeni kitaplardan okutulacaktır. Liselerin diğer derslerinde değişiklik yoktur.

Ortaokullar üçüncü sınıfları için yeni Riyaziye kitabı hazırlanmıştır. Birinci ve ikinci sınıflardan fen bilgisi kaldırılmış, üçüncü sınıfa üç saat Kimya ilâve edilmiştir. İkinci de üç saat fizik vardır. Tabii ilimleri yeni kitaplarla e haftada üç saat birinci sınıflarda okutulacaktır.

El yazısı Türkçeden ayrılmıştır.”

²³ Kız öğrencilerin Ortaokul ve Liselerde Askerlik Dersi almalarını takiben Maarif vekaletince alınan bir başka karar doğrultusunda talebelerin derste talebelerin asker usulü selam vermeleri kararlaştırılmıştır (Ekekon, 18.02.1938): “Ortaokul ve Liselerde okuyan kız talebenin de bu yıldan itibaren askerlik dersi görmeğe başladıkları malûmdur. Son zamanlarda askerî ders öğretmenleri kız talebenin başla değil, askerler gibi elle selam almalarını istemişlerdir. Kültür Bakanlığı bu vaziyeti tetkik ederek dün bütün okullara bir tamim göndermiştir. Bu tamime göre kız talebeler okuldaki talim zamanlarında günlük okul kıyafetleriyle bulunacaklar ve selamı talim zamanlarında ordunun iç hizmet talimatnamesine göre asker usulü, sair zaman ve yerlerde de sivil selamı vereceklerdir. Bu şeklin tatbikine bugünden itibaren başlanacaktır.”

muhafaza ve müdafaası uğrunda esasen Türk kadını da silâh kullanmış ve vatan müdafaasını tam bir ehliyetle başarmıştır. Yalnız Türk erkeği, Türk kadınına böyle bir vazifeyi bırakmadığı için kadının bu kudreti yüze çıkmamış hep içte kalmıştır.

Dünkü sayımıza geçen İstanbul muhabirimizin telgrafına göre bundan sonra orta okullarla liseler ev üniversitede bulunan kızlarımız erkek arkadaşları gibi askerlik derslerine ve talimlere girecekler. Milli Müdafaa ve Kültür Bakanlıklarının hazırladığı programa göre, kızlarımıza süel terbiyeyi de verecek olan bu karar Türk kadının umumî hayatında ayrı bir inkişaf yaratacak ve Türk kadını çok müstehak olduğu şerefe kavuşturacaktır. Şüphesiz ki bu karar, Türk kadının Ordu hizmetine davet mahiyetinde değildir. Lâkin Türk kızının Ordu ödevlerine karşı fiilen hazırlanmasını temin etmekle Türk kadınına müstakbel ve fiilî vazifesini müjdeliyor. Yarının Türk kadını vatan müdafaasında, vatan hizmetlerinde Türk erkeğiyle ayrılığı olmayan teknik bir varlık haline gelecektir.

Kadınlarımızı, şimdiye kadar kendilerinden esirgenen ordu hizmeti şerefine kavuşmalarından dolayı kutlarız.”

1934 yılında ise Maarif Bakanlığınca Kız Lisesi bulunmayan yerlerde kızların Erkek Liselerinde erkeklerle birlikte okumaları yönünde bir direktif verilmiştir. Yine benzer şekilde okullarda tertip ve düzenin sağlanması adına kadın muallimlerin giyimi ile erkek muallimlerin sakal ve giyimleri yönünde kuruma uygun olmaları noktasında dikkat etmeleri gerektiği yönünde bir bilgilendirme Maarif Bakanlığınca yapılmıştır²⁴ (Babalık, 31 Aralık 1934).

Ekekon gazetesinde yayımlanan “Konya’da Cumhuriyet’in 15 Yılı İçinde Başarılan İşler” başlıklı yazıda Konya’da 1923-1938 yılları arasında faaliyet gösteren

²⁴ 16 Ocak 1934 tarihli Yeni Ses Gazetesi’nde yer alan “Muallim ve Talebeler Hep Aynı Örnek Elbise Giyecekler” başlıklı haberde, eğitim kurumlarında kılık kıyafet meselesinin detayları şu şekildedir (Yeni Ses Gazetesi, 16.01.1934): Kültür Bakanlığınca ilk, orta okullarda ve liselerde düzenin sağlanması amacıyla öğrencilerin ve öğretmenlerin hem okul içerisinde hem de dışarıda giyim-kuşamı hakkında bazı düzenlemeler getirilmiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin okul içerisinde tek tip kıyafet giymelerine karar verilmiştir. Alınan karar çerçevesinde okul kıyafetlerinin kumaşlarından şekillerine kadar hepsi detayla belirtilecek olup yine bu kıyafetlerin yerli olarak üretilmesi için gerekli çalışmaların başlatılacağı aktarılmıştır. Yine bir başka konu öğrencilerin saç kesim şekilleri ile ilgilidir. Öğrencilerin belirtilen şekillerde saçlarını kestirmemesi durumunda cezalandırılacakları ifade edilmiştir. Yine benzer bir düzenlemenin üniversiteler içinde gelmesinin beklendiği aktarılmıştır.

okul sayılarından mezun olan öğrenci sayılarına kadar oldukça kapsamlı bir bilgi verilmiştir. Bu tarihler arasında Konya’da 1 lise, 1 kız öğretmen okulu, 3 ortaokul, 1 Askeri ortaokul, 1 erbaş okulu, 1 bölge sanat okulu, 1 akşam kız sanat okulu, 21 ilkokul ve 12 yatılı köy okulu olmak üzere toplam 42 adet okul, üç adet kütüphane ve 26 adet halk okuma odası açılmıştır. Yine bu tarihler arasında yeniden yapılan veya taşınan ilkokul bina sayısı 149’dur. Bunların 136’sı köylerde bulunmaktadır. 1923-1938 yılları arasında bu okullardan mezun olan öğrenci sayıları ise şu şekildedir: İlkokullardan on beş yıl içinde mezun olan öğrenci sayısı; 14.763’ü erkek ve 3.802’si kız olmak üzere toplam 18.565’tir. Köy Yatılı Okuluna toplamda 467 öğrenci devam etmiştir. 1928-1938 yılları arasında Ulus Okullarına 11.103 kişi devam etmiş bunlardan 10.262’si başarılı olmuştur. Konya Erkek Sanat Okulundan 259, Akşam Kız Sanat Okulundan ise 936 öğrenci mezun olmuştur. Toplamda 805 öğrenci ortaokuldan mezun olmuştur. Bunların 545’i Konya Erkek Orta Okulundan, 73’ü Karaman Orta Okulundan ve 187’si Akşehir Orta Okulundan mezun olmuştur. 1923-1938 yılları arasında Konya Lisesi toplam 389, Konya Kız Öğretmen Okulu ise 441 mezun vermiştir (Ekekon, 29 Birinciteşrin 1938).

3.3. Sosyo-Kültürel Alanda Kadının Modernleşmesi ve Konya Yerel Basımına Yansımaları

Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketleri başta siyasi olmak üzere eğitim, sağlık, kültürel vb. birçok alana yayılmıştır. Kadının toplum ve devlet yapısında belirleyici konumu kurucu rejimin bilhassa kadın özelinde reformist bir anlayışla hareket etmesine sebep olmuştur. Özellikle kadının giyiminden, toplumsal hayattaki konumuna değin önemli ve radikal değişimler yaşanmıştır. Kurucu rejimin ideolojileri doğrultusunda kadının toplumsal hayattaki görünürlüğü ve kadının imajı büyük önem taşımıştır. Bu anlamda halkevleri hem toplumu eğitmek hem de rejimin görüşlerini benimsetmek için önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Halkevlerinde düzenlenen konferanslarla toplum cumhuriyet ideolojileri doğrultusunda eğitime çalışılmıştır. Toplumun temelini oluşturan aile içerisinde kadının rolünün farkındalığıyla kadına verilen eğitim ve konferanslarla modern toplum yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Düşünsel anlamda gerçekleştirilen modernleşme

çabaları, dış görünüş ve kılık kıyafet noktasında da kendini göstermiştir. Atatürk'ün 23-31 Ağustos 1925 tarihlerinde gerçekleştirdiği Kastamonu-İnebolu gezileri “modern” ve “medeni” görünümün en az düşünsel alanda uygar ve medeni olmak kadar önemli olduğunu anlatması bakımından büyük önem arz etmektedir (Özcan, 2003: 1278). Atatürk dokuz gün süren Kastamonu ve İnebolu seyahatleri kapsamında, 28 Ağustos 1925'te İnebolu'da gerçekleştirdiği bir konuşmada Şapka ve Kıyafet İnkılabının gerekliliğini halka şu sözlerle anlatmıştır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 220):

“Efendiler! Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkı medenidir. Tarihte medenidir, gerçekte medenidir. Fakat ben sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız, babanız gibi medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı; düşüncesiyle, anlayışıyla medeni olduğunu ispat etmek ve göstermek zorunluluğundadır. Uygarım diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile hayatıyla, yaşayış şekliyle uygar olduğunu göstermek mecburiyetindedir. Kısacası medeniyim diyen, Türkiye’nin, gerçekten medeni olan halkı başından aşağıya dışarıya koyduğuyla bile medeni ve olgun insanlar olduğunu fiilen göstermek zorundadır. Bu son sözlerimi açık anlatmalıyım ki, bütün memleket ve dünya ne demek istediğimi kolaylıkla anlasın. Bu açıklamalarımı yüce heyetinize, genel heyete bir soruyla yöneltmek istiyorum, soruyorum:

Bizim kıyafetimiz millî midir? (hayır sesleri)

Bizim kıyafetimiz medeni ve milletlerarası mıdır? (hayır, hayır sesleri).”

Atatürk konuşmasının devamında kadınların peçe takarak, yüzlerini gizleyerek başı önde yürümelerinin medeniyete hiç uygun olmadığını da şu sözlerle ifade etmiştir²⁵ (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 221):

“... Esna-yı seyahatimde köylerde değil, bilhassa kasaba ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif ve itinalı kapamakta olduklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu tarzın kendileri için mutlaka mucib-i azab

²⁵ 30 Ağustos 1925 tarihli Kastamonu konuşmasında Atatürk kadınların peçe takmaları hakkında benzer açıklamalarda bulunmuş ve kadınların hiç de uygar olmayan giyim ve tavırlarının milleti gülünç bir duruma düşürdüğünü ifade etmiştir.

ve ızdırap olduğunu tahmin ediyorum. Erkek arkadaşlar, bu biraz bizim hodbinliğimiz eseridir. Çok afif ve çok dikkatli olduğumuzun icabıdır. Fakat muhterem arkadaşlar, refika-i nisvanımız da bizim gibi müdrük ve mütefekkir insanlardır. Onlara mukaddesat-ı ahlakıyyeyi kuvvetle telkin etmek, millî ahlakımızı anlatmak ve onların dimağını nur ile nezahet ile teşhiz etmek arzusunda bulunduktan sonra fazla hodbinliğe lüzum kalmaz. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilirler. Bunda korkulacak bir şey yoktur. Arkadaşlar, doğruluğu meydanda olarak söylüyorum. Korkmayınız, bu gidiş mecburidir. Bu mecburiyet bizi yüksek ve önemli bir sonuca ulaştırıyor. İsterseniz bildireyim ki, bu kadar yüksek ve önemli bir sonuca ulaştırıyor. İsterseniz bildireyim ki, bu kadar yüksek ve önemli bir sonuca varmak için gerekirse, bazı kurbanlar da verelim. Bunun önemi yoktur. Önemli olarak şunu uyarırım ki, bu durumun korunmasında inat ve taraftarlık, hepimizi her an kurban koyun olmak alışkanlığından kurtaramaz."

Özellikle dini kıyafetlerin giyimi noktasında önemli sorunların ortaya çıktığını ifade eden Atatürk, dinle ilgisi olmayan kimselerin dini kıyafetlere bürünerek halk arasında hak etmedikleri ve sahip olmadıkları bir irade ile karşılanmalarına sebebiyet verdiğini ifade etmiş ve konu ile ilgili gerekli çalışmaların yapılması için hükümete direktiflerini ileteceğini de aktarmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Diyanet İşleri Bakanlığı bünyesinde çalışan müftü, imam vb. memurların bulunduğu ve bu memurların dini kıyafetleri ilmi vasıflarını kendilerinde barındırarak giydiklerini hatırlatarak sivil halkta da benzer giyim kuşamdaki kimselerin yine benzer görevleri üstlenmelerinin büyük bir hata olduğunu söylemiştir. Bu anlamda bazı "cahil" olarak nitelendirebileceğimiz kimselerin üzerlerindeki dini kıyafetlerle hak etmedikleri bir dini anlam taşıdıklarını ve bunun önüne geçilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 226).

Atatürk kılık kıyafet ve bilhassa şapka devrimi ile ilgili görüşlerini ilk olarak Kastamonu'da açıklamasının sebebini ise CHF Genel Sekreteri Saffet Arıkan'a açıklamıştır. Atatürk açıklamasında daha önceleri ülkenin pek çok yerine ziyaretlerde bulunduğunu ve bu ziyaretler sırasında bazen üniformalı, bazen fesli bazen de sivil

kıyafetleri ile halkla bir araya geldiğini söylemiştir. Ancak Kastamonu'ya ilk defa gideceğini hatırlatarak daha önce kendisini herhangi bir kıyafetle görmemiş Kastamonu halkının kendilerini ilk defa nasıl görürlerse o şekilde görmeye alışacaklarını ifade etmiştir. Ayrıca Kastamonu halkının askeri terbiyeye son derece yakın olmasından kaynaklı olarak itaatkâr olacaklarını ve bu sebeplerden ötürü ilk olarak şapkayı Kastamonu ziyaretleri esnasında giyeceğini söylemiştir. (Yılmaz, 2005: 226). Atatürk'ün Kastamonu seyahatini tamamlamasını takiben, Konya Milletvekili Refik Bey tarafından teklife sunulan Şapka Kanunu 25 Kasım 1925'te mecliste kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 19, İ. III (25.11.1925). Şapka Kanununun mecliste kabul edilmesinin akabinde Erzurum, Kayseri, Rize, Kahramanmaraş ve Giresun'da çeşitli olaylar çıkmış ve 1925-1926 yılları arasında İstiklal Mahkemelerinde 808 kişi yargılanmış ve 57 kişi hakkında idam kararı verilmiştir (Aysal, 2011: 19-20). Şapka İnkılabından sonra 3 Aralık 1934 tarihinde "Bazı Kisvelerin giyilemeyeceğine Dair Kanun" kabul edilmiştir. Kanunun görüşmeleri esnasında Muş Milletvekili Hakkı Kılıç bu kanunun 1925'te Şapka Kanunu ile birlikte kabul edilmesini arzu ettiğini ancak zamanın henüz geldiğini ifade etmiş, Muğla Milletvekili Şükrü Kaya ise laikliğin gereklerinden birinin daha yerine getirildiğini söylemiştir. Kanunun ilk maddesi din ve mezhep fark etmeksizin mabed ve ayinler haricinde dini kıyafetlerin kullanımının yasaklanmasıyla ilgilidir. Burada dini grupların liderlerinin mabed ve ayin dışında dini kıyafetlerini kullanabilecekleri ayrıcalığına sahip oldukları da ifade edilmiştir. İkinci madde de ise, izcilik sporculuk vb. topluluklarda ve okullarda kanunla düzenlenmiş kıyafetlerin kullanılacağı açıklanmıştır. Diğer bir madde de ise yabancı uyruklu kimselerinde kendi dini, askeri vb. kıyafetleri Türkiye Cumhuriyeti'nde giymelerinin yasaklanmasıyla ilgilidir. Yalnız bu kimselerin özel izinle bu kıyafetleri giyebilmelerinin mümkün olduğu dördüncü maddede açıklanmıştır. Son madde ise devlet memurları için kıyafet düzenlemesi ile ilgilidir. Yine bu maddede diğer ülkelerden gelen askeri personelin kendi üniformalarını taşımaları için resmi izine tabii oldukları ifade edilmiştir Kanun Maddeleri ise şu şekildedir (TBMM Zabıt Ceridesi, D. VI, C. 25, İ. IV (03.12.1934). Şapka ve Bazı Kisvelerin giyilemeyeceğine Dair Kanun'un kabulünü takiben yine Konya Milletvekili Refik Bey'in teklifleriyle 30 Kasım 1935 tarihinde "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin

Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların İlgasına Dair Kanun” kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 19, İ. III (30.11.1925).

3.3.1. Kılık Kıyafet Alanında Modernleşme Hareketleri

Cumhuriyet’in ilanı ertesini siyasi ve hukuki alanlardan eğitim, sağlık ve hatta toplumsal alanlara değin önemli ve oldukça kapsamlı değışim ve dönüşümler yaşanmıştır. Toplumsal hayatta bireyi yakından ilgilendiren reform hareketlerinden bir diğeri de şapka ve kılık kıyafet üzerine gerçekleştirilen dönüşüm olmuştur. Şapka Kanunu ve kılık kıyafet hakkında düzenlemeler Atatürk’ün Kastamonu gezisinde halka anlatılmıştır (Özcan, 2003: 1278). Şapka İnkılabını takiben dini nitelikler taşıyan kıyafetlerin yasaklanması ise özellikle halkın dini duygularını manipüle edecek kimselerin önüne geçilmesi noktasında önem arz ettiği düşüncesinden hareket edildiği ifade edilmektedir. 23 Aralık 1934 tarihli Babalık gazetesinde yer alan haberde bir Belçika gazetesinde kanunun çok yerinde bir adım olduğu ve Belçika’da da benzer şekilde üniformaların yasaklandığını ancak Türkiye’deki yasağın daha yerinde bir karar olduğu, özellikle Pazar sabahlarında keder duygusunu kamçıl原因an papazların kıyafetlerinin yerini daha ahenkli ve renkli kıyafetlere bırakmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Babalık, 23 Kanunuevvel 1934): Belçika’nın Liège şehrinde çıkan La Wellonie gazetesinde yer alan yazıda Türkiye’de gerçekleştirilen kıyafet kanunundan övgü ile bahsedildiği aktarılmıştır. Belçika’da çıkan üniformaların kaldırılmasını öngören kanun ile bir benzerlik olduğunu vurgulayan yazı da özellikle sokaklarda siyah örtülü elbiseleriyle dolaşan papazların insana keder duygusu aşıladığını ve bu gibi görüntüler yerine rengarenk, ruhu neşelendiren kılık ve kıyafetlerin görülmesinin daha doğru olduğu söylenmiştir. Belçika İçişleri Bakanına eleştiriler getirilerek Türkiye’nin kendinden emin ve zevk sahibi davranışlarını örnek alınması temennisinde bulunmuşlardır (Babalık, 23 Kanunuevvel 1934). Yeni Ses gazetesinde ise dinin ve imanın kılık kıyafetle alakalı olmadığı gönülle ilgili olduğunu anlatan bir yazı yer almıştır (Yeni Ses, 27 Birincikanun 1934): *“Kılık kıyafet yasası çıkınca uzun bağı saçlarını kesip kara cübbelerini çıkarmağa katlanan keşişler tasalandı, şimdi iş yavaş yavaş mayna oldu. Onlar da anladılar ki din, iman kara külâh, kara cübbe altında değış,*

gönüldedir, yürekdedir. (İncil) kitabında da uzun saç bırakan erkekler namussuzdur diye yazılı imiş, zaten dünyada imanla kıyafetin münasebeti yoktur, insan tanrıya inanıyorsa bunu kıyafetiyle değil yüreğinin inanışıyla yapar. Fakat bu din adamları o kadar gözleri kapalı cahillerle bunu çok geç anlıyorlar, amma iş orada değil, iş o kıyafetten çıkarlarsa herkesin onları kendi gibi görmeğe alışmasına, alışınca da onların din bezirgânlığına aldanmamasındadır.”

Şapka İnkılabı, Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması ve Medeni Kanun'un kabulü ile yaşanan radikal dönüşüm, kadın kıyafetinde bilhassa çarşaf ve peçe kullanımı noktasında düzenleme beklentilerini doğurmuştur. Bu anlamda kamuoyu oluşturmak adına özellikle dönemin gazetelerinde “batılı” ve “modern” kadının giyim kuşamı ile ilgili bilgiler sunulmuş, batılı ülkelerde kadınların giyim-kuşamları örnek gösterilmiştir. Erkeklerin kullanımındaki fesin rejim ve rejimin temsil ettiği devlet biçimi için bir tehdit ve hatta tehlike oluşturduğu düşüncesi aynı şekilde çarşaf ve peçe için de benzer düşünceleri doğurmuştur. Asri bir milletin düşünceleri kadar dış görünüşünün de asri olması fikri ön plana çıkmıştır. Ancak Babalık gazetesinde “Çok Açılıyorsun Kadınım” başlıklı bir yazıda; kadının modern olmak adına girdiği çabaların Parisli bir gazetecinin gözünden “abartı” olarak algılandığı anlatılmıştır (Babalık, 19 Kânunuevvel 1934):

“...Parisli gazeteci ile konuşmağa başladık. Adamcağız bir parça afallamışa benziyordu. Salonun dört bucağını dolduran sırtları kuyruk sokumlarına, göğüsleri göbeklerine dek açık dekolte, şık bayanlara bön bön bakıyordu. Moda kaynağı, şıklık ülkesi Paris'ten gelen bir gazetecinin, bizim suvarelik bayanlarımızın giyimi kuşamı önünde böylece şaşma kalması beni de şaşırtmağa başladı. Şunun bir ağzını arıyayım diye düşünüyordum ki, adamcağız birdenbire, bu düğüne ne de çok kadın artist çağırılmış, dedi. Yoksa, bu aksoylu familyanın tiyatro, sinema, bar, kafeşantan işleriyle sıkı bağları mı vardır?

Parisli Mösyönün ne demek istediğini kavrayamadım. Ne buyurdunuz? Anlamadım doğrusu, dedim.

Fransalı gazeteci, ortalıkta kırta kırta dolaşan, hamam kaçkını yarı çıplak hatunları göstererek: Bu madamlar, sinema, tiyatro, yüksek bar artisti değil midirler? Dedi. Bakın şu sarışına! Sizin Marlene Dietrichiniz olacak. Tıpkı onun gibi giyiniyor.

Adamcağızın “Sarışın Venüs”ü benzettiği hatun, iki çocuklu, ağır başlı bir kocanın karısı, aksoylu hatunlarımızdan biriydi... Parisli gazeteci kadın konukları birer birer, şu artiste bu bar şarkıcısına benzetip duruyordu boyuna. Ben düşünüyordum. Artistliği hor görenlerden değilim. Yalnız artistlikle bile ar ile kasaplığın ayrı ayrı nesnelere olduğunu sanırım. Rolü isterse en ağır bir kadın artist bir et satıcısı kılığına girebilir. Ancak rolü istesin istemedin etini salt bizi gıcıklamak için göstermekliğin artistlikle de alışverişi yoktur düşüncesindeyim. Çok açılıyorsun kadınımm...”

Yeni Ses gazetesi, “Kadınlarımızda Lüks ve Fantazi İptilâsı!” başlıkla yazıda ise Amerika’da ve Avrupa ülkelerinde kadınların sade, şık giyimleri ile kibar davranışlarının Türk kadınına örnek olması ve özellikle lüks tüketimden kaçınarak şıklığı sadelikte bulmaları tavsiye edilmiştir (Yeni Ses, 17 Birinciteşrin 1936):

“Amerika’da kadınlar muktesittir. İngiliz kadınları sade giyimleriyle meşhurdur. Alman kadınlarını daha yakından görüyoruz: yüzde doksan beşi alayışı sevmezler. Hemen hepsi de ev kadınıdır.

Biz neden her şeyin lüksüne en pahalısına el ve göz atarız?

Bir el çantası alacağız. Birkaç vitrin dolaştıktan sonra cebimizi ve bütçemizi yoklamadan derhal çantaların en pahalısını seçer ve almak isteriz?

Meselâ ipekli bir kumaş almak için girdiğimiz herhangi bir dükkânda, gözümüz oradaki kumaşların en pahalısına takılıp kalır. Aynı işi üç, dört liralık bir kumaş almakla yapmak mümkün iken, metrosu sekiz lira olan kumaşı almağa kalkışırsınız... niçin?

Beş liraya aldığımız bir iskarpinle nasıl bu yıkık ve bozuk yollardan yürümeğe mecbursak, on beş liralık bir iskarpine de aynı sokakta ve aynı yollarda yürüyecek değil miyiz?

Bu iptilâ neden?

Türk kadını, Türk inkılâbından iktisadî rolü olan bir şahsiyet olmaktan kendini neden uzak bulunduruyor?

Memlekette bu arzularını hastalık halin getirerek tatmin etmek isteyen kaç kadının mali ve ailevi vaziyeti bu israfte müsaittir?

Öyle sanıyoruz ki, aile müesseseleri içinde erkekleri en çok sarsan ve evlilikten nefret ettiren en mühim sebeplerden biri de budur.

Hangi evli erkekler görüşürseniz, size aile derdlerinin başında karısının veya kızının bu çılgınca iptilâsından bahsettiğini görürsünüz!

Niçin böyle olsun?

Niçin aile rabitalarını için için gevşelten ve ölçen bu iptilâyı kadınlarımız bu derece düşkünlük gösterebilirler?

Yabancı memleketlere gitmiyen, yabancı memleketlerden memleketimize gelen seyyahların kadınlarını, kızlarını ve onların giyim tarzlarını görmüyorlar mı?

Onlardan olsun örnek alalım ve birazda kibarlığı sadelikte arayalım...”

Türk kadınının seçme ve seçilme hakkını henüz elde ettiği bu ortamda Babalık gazetesinde yer alan bir yazıda Konya kadının Harf İnkılabı ertesinde büyük azim ve çalışkanlıkla millet mekteplerine devam ettiğini ve Cumhuriyet’in kadına sağladığı intihap haklarını da aynı şekilde büyük bir sevinç ve özveri ile kabul ettikleri, Konya kadının tüm bu haklara layık olmak için çalışmaya devam edeceği ifade edilmiştir (Babalık, 23 Kanunuevvel 1934): “Kadınlığımı genel hukukuna sahib olmuş bulunuyor. Kadın kişilerimizi büyük Ulus kurultayında da göreceğiz. Onların saylav seçmek ve seçilmek hakları da tanındığı şu sırada, yeni dönemler içinde

Konyamızda öz kadınlığın son yıllarda tehâmülünü de gözden geçirmek faydasız olmayacaktır. Harf İnkılâbını tehalükle benimseyen Konya kadınları da millet mekteplerine devamdan geri kalmamışlar, okuyup yazmak, bilmek ve öğrenmek yangısıyla çalışmışlardır. Kadınlarımız bilhassa içtimaî hareketlerin işçilik safında didinme ve çalışmaya kendilerini vererek bugünün yaşayış ve telâki ve tarzlarına uygun vasıfları iktisab etmişlerdir.”

Yazının devamında Türk kadının Cumhuriyet’in ona sağladığı hak ve özgürlükler için minnettar olduğunu ve asrileşmenin bir diğer adımı olan kılık-kıyafet noktasında da yeniliğe açık olduğu ifade edilmiştir. Bu anlamda Türk Kadının çarşaf ve peçeyi bir kenara bırakmaya başladığını, Konya’dan ise herhangi bir adım gelmediğini ancak halihazırda Konya’da çarşaf ve peçe kullanımının çok yaygın olmadığı aktarılmıştır (Babalık, 23 Kanunuevvel 1934): “Şurada, burada Türk kadını peçeyi atar, çarşafı bırakırken niçin Konya’dan bir ses yükselmemiştir? Bu duruşu başka türlü göstermek isteyen istismarcılar da bulunabileceğinden bu noktaya da parmak basmak yerinde olacaktır. Konya’da bugün peçe koyan kadın hemen hemen yok gibidir. Çarşafı ise sayılacak kadar azdı. Diğer yanda bir de kendi dokudukları ve “selme” dedikleri kıvratmayı, boy örtüsünü kullananlar vardır. Onların selmeyi taşımalarındaki sebep ise, geri görüşlülükleri değil, yoksulluk içinde bulunmalarındır. Kadınlık camiasının bir bölümünü teşkil eden öz Konyalı kadınlarımız inkılâplarımızın kamusunu benimsemiş, hassasiyetle gütmüş ve tartmışlardır.”

Kamuoyu gündemini bir süredir meşgul eden çarşaf ve peçe kullanımı ve bunların çağdaşıktan uzak kılıklar olduğu yönündeki görüşlerin sıklığı çeşitli il ve ilçelerde peş peşe yasakların gelmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Konya’da da 6 Ağustos 1935’te peçe, çarşaf ve selme kullanımına yasak getirilmiş kadınların gerekli hazırlıkları yapmaları için ise 15 Eylül’e kadar mühlet verilmiştir. Yeni Ses gazetesi “Urayın Yerinde Bir Kararı: Çarşaf, Peçe, Selme Yasak Edildi” başlığıyla yasağı şu şekilde kamuoyuna duyurmuştur (Yeni Ses, 7 Ağustos 1935): “Uray Encümeni ötey gün Şarbay Şevki Ergun’un başkanlığında toplanmış ve şehrin çok önemli birçok işlerini görüşmüşlerdir. Çok yerinde olarak şehrimiz içinde pek az

olarak göze çarpan çarşaf, peçe, selmeyi dünden itibaren yasak etmiştir. Ancak kadınların yeni giyeceklerini hazırlamak ve yaptırabilmek için 15 Eylül 1935'e kadar kırk gün bir mühlet bırakmıştır. Bu müddet zarfında her kadın kendi giyeceğini hazırlayacaktır. Müddetin sonunda bu yasağı dinlemeyenler, çarşaf, peçe giyenler belediye buyruğunu tutmamışlar gibi cezaya çarpılacaklardır. Bu yasak kararı bütün ilçelere ve köy kurumlarına kadar ilan edilecektir. Şehre girecek bu yön halklarının da aynı kisveye riayet etmeleri ve köylü dahi olsa peçe, çarşaf, selme ile şehir dahilinde gezemeyecekleri bildirilmiştir. Kendini ve yaşamasını bilen Konya kadınlarının bu yasağı seve seve karşılayacakları şüphesizdir." Ekekon gazetesi ise yasağı çağdaş olmayan bu kıyafetlerden kurtuluş olarak görmüştür (Ekekon, 15 Eylül 1935): "Bugün Urayın peçe, çarşaf ve selme için verdiği mühlet bitmiştir. Türk kadının sosyal-medeni kılıkta dolaşması kanunsal bir vazifedir. Bizi eski devirlere bağlayan bu kılığın topluluğumuzda hiçbir yeri yoktur." Yeni Ses gazetesinde Cemal Kaynak tarafından kaleme alınan bir başka yazıda ise kararın medeniyete giden yolda önemli bir adım olduğu, geçmişten kalma ve kadının altında ezildiği, temelde erkeklerin kıskançlıkları sonucunda kadınlara dayattığı bir yaşam tarzının kaldırılarak kadınlara özgürlüğün bahşedildiği ifade etmiştir. Ve bu yerinde kararın yurdun her karışında aynı şekilde uygulanmasını temenni etmiştir (Yeni Ses, 15 Ağustos 1935):

"Fesi, külahı tarihe veren yasanın yanında bir çarşaf, peçe ilişiği yoktu... Fakat bu yasanın açık anlamında kılığın düzgünlüğü yazılıdır. İnsan yaratılışında bizimle beraber yaşayan bir huyumuz var onu körletmediğimiz için gözümüzün önünde canlanacak hakikatları görmemize engel oluyor... Bu kıskançlıktır.

İnsan deye topladığımız bir varlığı kadın, erkek deye ayırışımızda gene bunun bir sonucudur. Erkekler, kendileri için ayırdıkları özgenliklerin kadınlara da verilmesini istemezler... Ve biz isteriz ki onlar isteklerimizin dışında bir şey yapmasınlar... Gene isteriz ki onların gönül okşayan güzelliklerini yalnız biz görelim... Saray yaşayışının sosyal gidiş üzerindeki bu izidir ki bugün kadınları çarşaf içinde peçe altında görüyoruz... Günah deyerek eski yaşayış gelenekleri kökünden olmasa bile yarı yarıya bozulan köy ve köylü sosyetesinin uymağa

uğraştığı bu görenek şehir sokak ve pazarlarında bir peştamal altında bize tek gözle bakanları ortaya attı...

Fes, abanî sarık, külâh, entari tarihe dönerken eski çağların kadına yüklettiği ağır yükün de kalkması gerekiyordu... Her işte onayarak arıyan kimseler böyle birkaç alışkanlıkta baskılı emir beklerler. Urayın verdiği söz kesimi bunu da kökünden kotarmış oluyor... Bunun böyle olması gerekti; oldu... Yurtta soysal olan, olmıyan deye iki kadın örneği görmek devrim çocukları için acı bir düğüm; büyükler içinde gülünç bir durum oluyordu. Yurttaşın kılığı da inancı ve yolu gibi bir olmalıdır.

Bu adım atılmıştır; ilerleyecektir... Adımı atanlar bu deprenişten ötürü değerlenirler... Yalnız ne var ki geç kalmıştır... Gönül umar ki yurdun birçok köşelerinde henüz başlamıyan bu kimıldanış bu ileri atılış oralarını da çevresi içine alsın...

Devrim yer yer değil; her beraber, el birliğile yapılır!..”

3.2.2. Konya Eğlence Kültürü ve Kızlı/Çalgılı Kahveler

Konya’da geleneksel olarak süregelen ozanlık geleneği ve Mevlâna ve Mevlevilik kültürüne buna bağlı olarak gelişmiş olan müzik, şiir ve edebiyat yoğunluğunda oluşan eğlence kültürünün yanı sıra muhafazakâr niteliklerden uzak geleneksel kültüre taban tabana zıt bir eğlence anlayışı da var olmuştur (Çakır, 2005: 357). Konya’da gelişmiş olan ve muhafazakâr niteliklerden çok uzak olan müzikli eğlence kültürü tarihsel olarak oturak, oturak alemi, kızlı kahveler ve barana sohbetleri olarak sıralanmaktadır (Der ve Mak, 2022: 675). Kimileri oturak alemlerinin öteden beri ahlak dışı bir eğlence anlayışına sahip olduğunu söylerken; kimisi daha sonra yozlaşmaya uğramış bir eğlence anlayışı olduğunu söylemektedir (Çakır, 2005: 360). Cumhuriyet öncesinde var olan oturak aleminin devamı niteliğindeki kızlı kahveler ise oturak aleminden farklı olarak devlet kontrolünde faaliyet göstermiş daha sonra kızlı kahvelerin de kapanmasıyla barana sohbetleri adı altındaki toplantılara dönüşmüştür (Der ve Mak, 2022: 657).

Yeni Ses gazetesi “Kontrol Edilemeyen Eğlence Yerleri” başlıklı yazıda kızılı kahveleri diğer adıyla çalgılı kahveleri akortsuz sazlardan duyulan şarkıların çalındığı eğlenmeye aç kimselerin uğradığı mekanlar olarak tanımlamıştır (Yeni Ses, 6 İkciteşrin 1935): “Konya’da ara sıra önünden geçtikçe sıkılara gördüğümüz çalgılı kahve taslakları var ki; buralarda akortsuz sazların; ahlak düşkünü şarkılarını işiyoruz... Nasılsa bir arkadaş ısrarına dayanamadım; bir tetkik ve germe merakile bir gece bu kahvelerden içeri ben de girdim. Düşünün ayırdığı sınıf farkları; zevk değişiklikleri bir ruhiyatçı için yıllarda inceleme mevzuu olacak kadar çeşitli... Fakat bunları bir arada kaynaştıran tek istek var: Eğlenmek... Eğlencenin bir fantezi; bir lüks olduğunu iddia edecek kanaatlar çoktan değişir. Yorgun vücutlar için dinlendirici; iç kuvvetlerini artırıcı bir ihtiyaç olduğu gün gibi ortaya çıktı. Eğer böyle olmasaydı; ruhî hastalıklarda bu bir tedavi usulü olarak kullanılır mıydı? Bu uğurda evinden tencere, tava satanlar; dışardan iç çekenleri görmek biraz acı... Ayrılırken ödediğim para bana anlattı ki buraları halk için bir eğlence yeri değil kazancı son gayretine rağmen yirmi beş kuruşu geçmeyenler için bir felâket kaynağıdır. Bugün üç kuruşa içilebilen kahveyi iki parça şarkı hatırı için 15 kuruşa yutmak az bir fedakârlık değildir... Uray bu işe el koymalı halkı kurtarmalıdır...”

Yazıda çalgılı kahveler hakkındaki en büyük şikayet ise ücretlerin fazlalığı ve halkın buralara gücünün yetmemesi ile buralardan ve dolayısıyla eğlenmek ihtiyacından uzak kalmasına duyulan bir şikayet olarak görülmekteyken yine Yeni Ses gazetesinde yer alan bir başka yazı da ise buraların derhal kapanmasının halkın ve özellikle gençlerin ahlaki değerleri açısından hayati olduğu yazılmıştır (Yeni Ses, 13 Eylül 1935): “...Geçenlerde bir haber aldık çalgılı kahveler kapanmış diye... Hemen kaleme sarıldık. Çok güzel bir karar diye alkışladık. Kuşkusuz ki bu sevincimiz memleket gençliği, memleket ahlâkı namına idi. Fakat bu sevincimiz çok sürmedi. Aradan iki gün ya geçti ya geçmedi, hükümet kurağının tam karşısında bir kahve (!) daha açıldı. Baktık aynı kalite... “Göbekten anam, koynuma kız girdi, kız çıktı” ve daha bu kabilden ağza alınmayacak şarkılar devam ediyor. Dün bir arkadaşımız anlattı, çocuğu ile hükümet meydanından geçiyormuş. Kahvede icrayı ahenk (!) ediliyormuş. Çocuk oradan işittiği bir şarkının manasını sormuş. Babası

çok müşkül bir mevkide kalarak kızını kucağına alıp hızlı hızlı yürümekten başka bir şey yapamamış...”

Yeni Ses gazetesinin bu kahvelerin kapanmasının gerekliliği hakkındaki yazısına karşılık olarak Ekekon gazetesinde ise Ziya Çalık tarafından kaleme alınan “Yeni Ses Arkadaşımıza” başlıklı yazıda bu kahvelerin belirli bir ihtiyaca hizmet ettiği ve kapanmasının mümkün olmadığını, benzer işletmelerin Paris’te de var olduğu ifade edilmiştir (Ekekon, 16 İkinciteşri 1935):

“Sizin beğenmediğiniz işlere geleyim, bunlardan birincisi çalgılı kahvelerdir değil mi? Kapanmadı, kapanamazdı çünkü bunlar halkın bir zümresinin ihtiyacına karşılık veriyor da ondan, eğer kötünün yerine iyisini koyarsanız iş değişir, o yerler kendi kendilerini kaparlar. Fakat şunu iyi biliniz ki dünyanın böyle kurumları en iyi olan yerlerde, meselâ Paris’te bir Mullen ruj yanında öyle Buatlar bulunur ki bu apaşlar ocaklarının kapısından bakamazsınız. Bir tarafta parmaklarında pırlanta yüzükler dolu zarif bayanlar fraklı simokenli erkeklerle otururlar ve yüzlerce revü gırl’leri balesinin danslarını yaparlarken biraz ötedeki parisli külhan beği saldırmak için kanlı gözleriyle arkadaşına bakmaktadır. Paris muazzam bir şehirdir diye buvatı kapatmak hiç doğru olmaz. Çünkü herkesin bir zevk kaynağı vardır. Ben orada bir okuyucu bayanın sesine vurulur, karşısında sifenks gibi oturur, leblebimi yiyüp, kahvemi içer saatlerimi hay hay geçiririm. Siz, radyonuzun başında Roma’daki senfonik müziği dinler, Moskova’nın keskin baritonunun sesine bağlanır, Bükreş’in kıvrak cazile mest olursunuz. Siz cazı seviyorsunuz, falan Prima Donna’nın şakrak sesine bağlandınız diye benim zavallı Bayan Fatma’nın nezleli sesile okuduğu ince çayır biçilir mi şarkısını beğendiğime kızamazsınız ya. Ahlak polisi bu toplantının ulusal bir kötülük yapıp yapmadığını görürü. Bugün haftalar geçiyor ki elli iki bin kişi içinde polis bir tek vak’a kaydetmiyor. Güven durumumuz bu kadar iyidir. Öyle ise çalgılı kahve kalsın.”

Ekekon gazetesinin bu yazısına karşılık Yeni Ses gazetesi ise tekrar çalgılı kahvelerin kapanmasının gerekliliği hakkında bir yazıya yer vermiş ve Ziya Çalığı “Sayın bay Çalık, yine tekrar ediyoruz; müdafaalarınız mâkul olsun. Biz -sizin gibi- ne Paris’in Apaş yataklarına ne de Monte Karlo’nun kumarhanelerine benzer yerleri

Konya’da görmek isteğinde değiliz!” diyerek tenkit etmişlerdir. Yazının devamında ise çalgılı kahvelerin kapanmasının gerekliliğinin nedenlerini altı madde de açıklamışlardır (Yeni Ses, 29 İkinciteşrin 1935):

“Siz Paris’te bayanın sesine vurulup, karşısında sifenks gibi oturarak leblebinizi yiyip, saatlerinizi hay hay geçire durun. Biz gelelim Konya’ya:

1. Bugünkü çalgılı kahveler, sıhhiğ şeraiti haiz değildir. (Altıları taştır. Tavanları çok basıktır, takım taklavatları çok pistir.)

2. Bu kahvelerde uygunsuz, yasak edilmiş şarkılar söylenir (ve maalesef bunlar böyle sürer.)

3. Bu kahvelerde içki yasaksa da yine maalesef içilir. Kavga, gürültü noksan olmaz.

4. Ahlâk bozucu şarkılar, yalnız içere kalmaz dışarı yayılır çocuk ağızlarına düşer. (Hatta böyle bir şarkı için yazı yazdığımızı her halde hatırlarsınız.)

5. İşin bir de müzik yönü vardır. Bu yönden ise çalınan çalgılar devrimin isteğine aykırıdır. (Ve böyle bir durumu da Ekekon gazetesinin övüşü hayli gariptir. Ona Büyük Önder’in son direktiflerini kavramasını tavsiye ederim.)

6. Sonra, Paris’te apaş kahvelerinin bulunması bu kahvelerde Parisli külhanbeyin arkadaşına saldırması bizi enterese etmez. Ve Paris’te apaş kahveleri var diye burada da böyle bir şey yapmak, Monte Karlo’da kumarhaneler işliyor diye kumarhane açmak aklımızdan geçmez.”

Dönemin önemli yerel gazetelerinden Yeni Ses ve Ekekon gazetelerinde yer alan çalgılı kahveler hakkındaki yazılara bakıldığı vakit; bir kesimin bu kahvelerin belirli bir zümreye hitap ettiğini ve eğlenmek için gerekli olduğunu savunduğu görülmekteyken diğer bir kesim de ise bu kahvelerin özellikle yapılan müzik ve şarkı sözlerindeki ahlaksızlıklar sebebiyle gençler ve çocuklar için tehlikeli yerler olduğu inancı yer almaktadır. Bu kahveler, bar ve pavyonların açıldığı tarihlere kadar

faaliyetlerine devam etmiş daha sonra ise kendiliğinden kapanmışlardır (Çakır, 2005: 362).

3.2.3. Kültürel Alanda Modernleşme Hareketi

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde özellikle sosyal hayatın dönüşümünde halkevleri önemli ve etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Halkevleri tarafından düzenlenen konferanslar, balolar ve konserlerle toplumun yeni ve modern hayata uyum sağlayabilmesi ve bu hayatı benimsemesi hedeflenmiştir. Bilhassa sinema, tiyatro vb. faaliyetler toplumun sosyal hayatını renklendiren, kültürel unsurlar olmalarının yanı sıra yeni rejimin ideolojilerini halka anlatan birer propaganda aracı olarak da görev yapmışlardır.

Bu anlamda modern ve çağdaş bir ulusun doğuşu, yeni Türkiye'nin hem teknik hem de kültürel anlamda yönünü doğudan batıya çevirmesiyle mümkün olacağı görüşü önem kazanmıştır (Ekekon, 12 İkinciteşrin 1935): "Ulus ve teknik, modern Türkiye'nin meşgul olduğu başlıca mevzulardandır. Bu meselelerden hiçbirisi, eski Osmanlı İmparatorluğundan kalan platform üzerinde yetiştirilmezdi. Her ikisi Avrupa'nın, İslamiyet'e yapancı olan mahsulleridir. Türk Ulusu, batının kültür hayatına ağır bir zaruret yükünün zoruyla girmiştir. Bu eski Asya kültürünün mütecanis bir medeniyet hamurunun içinde erimesi değil, Asya'nın ulusal hususiyetlerinin yeni cereyanlara karşı kapılarını açması demektir." Bu minvalde ise yeni cumhuriyeti ve ideolojisini temsil eden başkent Ankara'nın²⁶ önemi ve Avrupa ile ortak bir kültür oluşturmadaki zorunluluk Ekekon gazetesinde şu şekilde anlatılmıştır (Ekekon, 12 İkinciteşrin 1935): "Türkiye, Dünya kültüründen tamamiyle istifadelenmek istediği için yeni yapılan binalar, Avrupa kadar şark stili addedilen mağrebi (mauresdue) üslubunu taşıyorlar. Türkler aynı sebepten fes ve sarığı çıkardılar, aynı sebepten Lâtin harflerini kabul ettiler, aynı sebepten kanunlarını

²⁶ (Ekekon Gazetesi, 12 İkinciteşrin 1935): "Böylelikle ilk defa olarak bir Türk sosyetesini kuruldu ve eski göçebe Türk ilk defa olarak yerleşti. Eski Türkler asker olarak padişaha vilâyetler fethetmiş, buraların yine padişah adına idare etmiş fakat hiçbir zaman toprağa bağlanamamıştı. Şimdiki Türk ise toprağa bağlandı, yerleşti. Yeni Ankara, bu hadiselerin bir sembolüdür..."

Belki modern bir büyük şehir vücuda getirmek için Ankara'nın susuz ve sıtmal topraklarından daha elverişsiz bir yer tasavvur olunmazdı. Türkler aynı feragat, aynı enerji ve aynı para ile başka şehirleri birer cennet haline getirebilirlerdi fakat büyük devrimin beşiği olan Ankara'nın seçilmesi bütün ulusun beslediği nihayetsiz minnettarlıktan ileri geliyordu."

Avrupa'dan aldılar. Türkler İslâmiyet kültüründen ayrılarak batı kültürüne girdiler, çünkü ancak bu kültürün onlara lâzım gelen teknik vasıtaları yani mevcudiyetleri için lâzım gelen yardımcı kuvvetleri temin edebileceğini anlamış bulunuyordu. Türk ruhu aynı zamanda kendi değerlerini lâyikile takdir etmek istiyor. Bunun için ki yeni hareket yarattı. Bunlardan birisi, Türklerin ecdadını Hititlere ve Sümerlere kadar götürerek onları (ilmen) en eski kültür milletlerinin sülâlesine sokan tarih hareketi. Diğer Türk dilini yenilmeği ve temizlemeği amaçlayan dil hareketidir. Bu surette şark medeniyetten ayrılışın haklı olduğu meydana çıkacak ve bunun hem zaruret hem de ödev icabı olduğu anlaşılacaktır.”

Bu dönemde mimariden sanata, sanattan eğitime hemen her alanda batılı bir anlayış kendisini göstermeye başlamıştır. Bu anlamda batı müziğinin toplumda yer etmesinin önemini Atatürk şu sözlerle ifade etmiştir (Babalık, 16 Kânunuevvel 1934): *“Bir ulusu yeni değişikliğine ölçü, musikide de değişikliği alabilmesi kavrayabilmesidir. Bugün dinletmeğe yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri toplamak, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerektir.”* Batı müziğini halka tanıtmak ve toplumda yaygınlaştırmak görevinde yine halkevleri başat rol oynamıştır. Hem ülke genelinde hem de Konya Halkevi'nde verilen müzik kurslarıyla alafranga müziğin topluma yayılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda kültürel kalkınmanın temelini oluşturan halkevlerinde hem yabancı dil hem de müzik devriminin gereklerini yerine getirmek için kurslar açılmaya başlanmıştır; Konya'da da hem yabancı dil²⁷ hem de batılı müziğin tanıtılması ve kültür devriminin kendini

²⁷ Ekekon Gazetesi'nde “Halkevlerinde Yabancı dil ve Müzik” başlıklı yazının yabancı dil ile ilgili olan kısmı (Ekekon Gazetesi, 13 İkinciteşrin 1936): “Kültürel kalkınmanın en özlü kaynağı olan Halkevlerimizde yabancı dil içinde çok büyük bir yer ve önem verilmiştir. Dünkü postada aldığımız Adana'da sayın arkadaşımız “Türk Sözü” Gazetesinde, Adana Halkevinde bu yıl için bir topluluk yaratmak için yeniden ve çekici bir program hazırlandığını, on istekli bulununca Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca gibi gruplarda yabancı dil kurslarına başlanacağına, müzik ve temsil kollarına önem verileceği, Halkevinin Adana'nın en canlı, en çekici ve hareketli bir toplantı kaynağı olacağını müjdeliyordu.

Okuduğumuz bu güzel deyiş, bizim de halkevimiz hakkında dileklerde bulunmamıza sebep oldu. Konyamızda bir lise, birisi süel olmak üzere üç orta okul vardır. Bu dört okulda yeterli sayıda yabancı dil öğretmenleri mevcuttur. Gençliğin gelişmesi, arşı ulusal durumları kovalama kapasitesi, irdeli ve buna benzer birçok şeylerde yabancı dil, kuvvetli bir vasıta, olgun bir yardımcıdır. Ve buna hiç kuşku yoktur ki halkevimizde böyle bir ders verilmesine başlanılacak olursa baş vuracakların sayısı çok olacaktır.

gösterebilmesi adına benzer işlerin yapılmasının gerekliliği “Halkevlerinde Yabancı dil ve Müzik” başlıklı yazıda ifade edilmiştir (Ekekon, 13 İkinciteşrin 1936): “Burada ders verişin iki bölümü de meydana gelmiş olur: Hareket ve bilgi... Her zaman olduğu gibi yine tekrarlarız ki, halkevlerinin sosyete kültürü içinde çok önemi vardır. Ve böyle kalkışlar, girişmelerdir ki, başarılar yaratır. Yalnız dil işi değil, bir de müzik bölümü vardır. Büyük Önderimizin son söylediklerinde işaret buyurdıkları müzik devrimimizin halkın kuramına işlettirilmesi işi, müzik öğretmenlerimizin büyük bir ödevidir. Müzik öğretmenlerimizin de yine haftada birkaç saatlerini vermeleriyle müzik kolu da faaliyete geçer. Ve bu kınavlar, öyle çekicidir ki, çalışanlar bizzat kendileri faydalandıkları gibi çevrelerinde bulunanları da verecekleri konserlerle faydalandırırlar.

Müzik yalnız bir zevk işinin dar ve geçici sınırını doldurmakla kalmaz, aynı zamanda ulusal müzik terbiyemizi de başarmış olur. Sayın aydınlarımızın, özlü bilginlerimizin ulusal işlerin çalışma mekanizmalarının başlarında bulunmaları en büyük yaratıcılık ve yurt severlik olur. Genç ve enerji dolu kültür direktörümüzle sayın öğretmenlerimizin bu yurtsel dileğimize yeter değeri vereceklerini, her iki bölümde de istekle çalışmak kınavının reel duruma getirileceğine çok inanıyoruz.”

Bir başka gazete yazısında ise Konya Halkevi orkestrasının alaturka müziği devam ettirmediği gerekçesiyle dağıtıldığı ancak şu an alafranga müziği icra etmek ve yaymak için tekrar faaliyetlerine başlayacağı ifade edilmiştir (Zaman, 1 Kânunuevvel 1934): “Babalıkta Halkevi Orkestrasının yeniden ihyası için çalışıldığını hem sevinç hem de hayret veren duygularla okudum. Sevindim; çünkü memleketin çok mühim bir ihtiyacını karşılayacak. Hayret ettim; çünkü var olan bir teşekkül dağıtılmış, hem ne acı sebeplerle... Nizamnameyi ayaklar altına alarak alaturkayı kabul etmek yüzünden.

Gençlerin toplanmaları, kurağımızın bağrında bir hareket kaynaşmanın ilk özünü kurar. Bu bakımdan kültür direktörümüzden ve yabancı dil öğretmenlerinden dileğimiz haftada birer saatlerini bu önemli ve yurdsel işe vermelerini ricadır. Hemen bütün illerimizde yabancı dil öğretilmesi için halkevlerinde kış başlarında sıcak ve içten bir çalışma başlar. Konyamızda bulunan sayın öğretmenlerimiz de bu yurdsel ve gençliği koruyucu girişmede bulunurlarsa, her türlü konforu olan halkevimiz, b u bakımdan kınavlarına başlamış olur. Esasen, kültür bakanlığımızın buyurdıkları bu merkezdedir. Degette bulunduğumuz pek çok zatler vardır ki, özden bir istekle yabancı dil özlemi duymaktadırlar. Eğer parasız dersler açılırsa herhade gelecek çok olur, sanırım.”

Kongresinde bulunduğum güzel sanatlar komitesinin yegâne mevzuu bu olmuştu. O zamanlar bir arkadaşım bu kongrede alafrangayı müdafaa ettiği için çalgın deye karşılanmış, duygularda egoisim yaptığım iddia edilmişti. Bu arkadaş haklıydı. Yalnız kendi akidelerinden fedakârlığı bir onör mes'elesi yapmışlardı. Bir türlü uzlaşmak ve hakikati göstermek mümkün olmamıştı. Yalnız kaldığı bu kongrede arkadaşım infial duymamış, bana şu sözlerle cevap vermişti: “Zevk ve duygu bozukluğunu düzeltmek güçtür fakat yılmak doğru değildir. Biz çalışalım; yalnız korkuyorum ki bu imkânı da elimizden alacaklar.” Demek ki arkadaşımın sözleri ve düşüncesi; korkuları aynen tahakkuk etmiş ki o zaman çalışmağa başlayan ufacık orkestra nüve iken boğulmuş; bütün bunlar bir kalbi sızlatacak kaybolmuş fırsatlar olsa bile yeniden telâfiye çalışılması şayanı memnuniyettir. Ben zararın dönüm yerini kâr sayanlardanım. Arkadaşıma son olarak teşci ve tebrik yolunda şu sözleri söyleyeceğim: Ulu Önder Atatürk'te sizinle beraberdir. Doğru öz, doğru söz üstündür. Hislerde olsa bile yeniliğe düşman olanların yeri Türk yurdu değildir.”

Cumhuriyet rejiminin hemen her alanda yönünü batıya çevirmesiyle müzik, edebiyat, güzel sanatlar vb. pek çok alanda medeni olan ve medeni olmayan şeklinde bir ikilemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ekekon gazetesinde “Alaturka, alafranga” başlıklı yazıda ulusun çok geç medeniyetle tanışmasından ötürü her alanda alaturka-alafranga ikileminin olduğu ancak bu ikilemi alafranganın kazandığı ifade edilmiştir (Ekekon, 4 Birinciteşrin 1935): “Medeniyet Camiasına uzun bir uykudan sonra girdiğimiz için olacak, bizde hemen her şeyde bir alafrangalık, alaturkalık münakaşası yer bulmuş, nihayet her alaturka müessesese, yerini alafrangaya terk etmiştir. Geçmişini geri döndürmeye imkân yoktur. Maruf tabiriyle, akıntıya kürek çekmek, hazin bir gaflettir. Hangi kürek kuvveti, tersine çektiği cereyanı kendine uydurmaya muvaffak olmuştur?” Yeni çağın gereklerini yerine getirerek kendi kabuğundan çıkmayı başaran Türkiye Cumhuriyeti'nin modern ve çağdaş kültürü benimsemesi takdire şayan olarak görülmüştür (Ekekon, 4 Birinciteşrin 1935):

“Alaturka saat, alafranga saat; alaturka takvim, alafranga takvim... ilâ. Bütün bunlar yeniliğe karşı ihtirazın eksikliği sürüklediği dalâletlerdendir.

Güzel sanatlardan resim ve heykeltıraşlık bizde islâmi tesirlerle yeni başladığı için alaturkalık, alafrangalık münakaşasından uzak kalmışlardır. Mimarlık ise, cami, medrese, çeşme, kervansaray tarzını ihyaya imkân bırakmayan hayat karşısında modern mimarlığa uymak mecburiyetiyle karşı karşıya kalmıştır. Edebiyat ile musiki uzun zamanlar eskilik, yenilik; alaturkalık, alafrangalık dedikodularına mevzu olmuşlardır. Edebiyat için bugün artık öyle bir imkân mevcut değilse de musiki hâlâ bu ikilikten kurtulmamıştır; alaturka mı, alafranga mı?

Hangi meselede hak yeniliğin, alafrangalığın olmamış ki, musiki meselesinde istisna teşkil etsin? İctimaî müesses olmakta, edebiyat musikiden daha az mı ehemmiyetlidir? İşte modern şekil ve öz dil ile Türk edebiyatı hayata makes olmaktadır. Tecrübelerden istifade etmek, beyhude yorulmamak, vakit kaybetmemek için en başta gelen şartlardandır.

Edebiyatımızla musikimiz hemen hemen aynı tesirler altında kalmış, aynı kıymetler yaratmış birer müessesedir. Edebiyatta gazel, kaside, mesnevi, terci ve terkibi ben vesaire ne ise, musikimizde de taksim, peşrev, gazel semaî...ilâ odur. Nasıl Divan Edebiyatında bu nevilere ait şaheserler ibda olunmuşsa, şüphesiz musikimizde de kendi nevilere ait çok kıymetli eserler meydana getirilmiştir. Altı yüz bu dar yıl üzerinde işlenmiş bu güzel eserlere insan kıymak istemezse de o kadar yıl kendi kabuğu içinde yaşayan hayat ile hiçbir alâka göstermeden ince ince işlenmiş olan bu eserlerin rolü nihayet, bir tetkik mevzuu olmaktadır.

Halk nasıl Divan Edebiyatından bir şey anlamamış koşma, türkü, mâni gibi millî şekillerle edebî zevklerini tatmin etmişlerse halk musikisi de gazel, taksim, peşrev, semaî gibi şeylere hiç ehemmiyet vermemiş; edebî nevileri kendilerine has birer beste ile terennüm ederek halkın bedî ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Modern usuller ve millî malzeme ile resmimiz, edebiyatımız, mimarlığımız, heykeltıraşlığımız gibi Türk musikisi de teessüs etmelidir.

İşlenmemiş halk edebiyatı, işlenmemiş halk musikisi elbette bizim tatmin edemez. Etnografya ve folklor bakımından fevkalâde kıymetli olsalar da ne halk şiiri ne de halk musikisi hiçbir zaman muasır kültür, şiir ve musikisine ne örnek olabilir

ne de tanzir edilebilir. Altın işlemeli bir cepken çok sanatkârane, çok değerli olabilir fakat bugünkü giyme ihtiyaçlarımız arasına girince gülünç olmaktan kurtulamaz.

Soneye karşı gazel ve kasideciliği müdafaa etmek isteyen üstatların torunları bugün o şekillerden ve o dilden ne bir zevk alıyorlar ne de bir kelime anlayabiliyorlar. Onları tercümeyle kalkışsak bile anneye: “mâderi mihribanım, efendim” diyen bir düşünüş tarzına akılları ermiyor.

Bence uzun yıllardan beri devam etmiş olan alaturkalık, alafrangalık, eskilik, yenilik münakaşalarının bütün diğer sahalardaki neticeleri musiki meselesinde de bize yürüyeceğimiz yolu göstermek için kâfi bir tecrübedir. Musikinin onlardan bilhassa edebiyattan ayrı, edebiyatın geçtiği yoldan geçmesine imkân olmayan bambaşka bir hususiyeti olduğunu zannetmiyorum.”

Özellikle kadınlara yönelik yapılan reformlarla hukuki anlamda kadının görünürlüğüne artması, sosyal hayatta da benzer etkilere neden olmuştur. Düzenlenen çeşitli festival ve gösterilerde kadınlar da yer almaya başlamıştır. Konya Kız Öğretmen Okulu’nda düzenlenen bir etkinlikte okul öğrencileri şiirler okumuş, gösteriler düzenlemiş ve müzik devriminin bir sonucu olarak görebileceğimiz batılı bir teknikle düzenlenen şan parçaları söylenmiştir (Ekekon, 24 Birincikanun 1935). Bu gibi faaliyetler kızların da sosyal hayatın bir parçası olduğunu açıkça göstermektedir. Halkevi tarafından düzenlenen konserlerde de kadın sanatçılar yer almış ve geneli batılı müzik anlayışıyla düzenlenen parçaları seslendirmişlerdir. 26 Ağustos 1933’te Konya Halkevi’nde düzenlenen konser Babalık gazetesinde şu şekilde anlatılmıştır (Babalık, 27 Ağustos 1933): “Dün halkevinde musiki şubesi tarafından bir konser daha verildi...Konser saat 18’de İstiklâl Marşı ile başladı. Bunu takiben Halkevi Marşı takip etti. Sonra sırasile Melahat, Güzin ve Şaziye Hanımlarla Namık Süavi ve Ruhi Beyler kemanla birer parça çaldılar. Ruhi Bey’in terennüm ettiği Nolga adlı şan çok güzeldi...Halkımız alafranga tabir ettikleri teknikli san’atlı beynelmilel musiki ile gün geçtikçe ülfet etmektedir. Halkevinin musiki şubesi mümessili Arif Şehap ve piyanist Sadi beylerle birlikte çalışan bilumum genç hanım ve beylerimizden vakit vakit böyle nefis ve ruhnüvaz konserler vermelerini diler ve evimizin sevgili reisi Ferit beyi tebrik ederiz.” Konserlerin yanı sıra çeşitli tiyatro

oyunlarında da kadınlar sıklıkla yer almıştır. Bu oyunlardan bazıları Lebibe Raşit Rıza Hanım, Rıza ve Yaşar Nezihî beylerin başrollerini paylaştığı Kudret Helvası, Lokman zade, Beşte gelen ve Acemi Çaylaklar'dır (Babalık, 22 İkincikanun 1933). Tiyatro gösterilerin yanı sıra halkın yeni yeni tanıştığı operet gösterileri de düzenlenmiştir. Gösterilerde kullanılan dekorlardan müziklere kadar batılı bir anlayış hâkim olmuştur (Ekekon, 22 İkincikanun 1938).

SONUÇ

Erken Cumhuriyet Dönemi modernleşme hareketleri toplumun hemen her alanına yayılmış ve kapsamlı bir şekilde yürütülmüştür. Eğitimden sağlığa, sosyo-kültürel yapıdan siyasal yapıya kadar her alanda etkili olmuştur. Bu doğrultuda genelde Türkiye Cumhuriyeti özelde ise Konya üzerinde yapılan yazılı basın (gazete) arşiv incelemeleri neticesinde Türk kadınının modernleşmesi/modernleştirilmesi çabaları içerisinde kadının hem araç hem de amaç olarak görüldüğünü ifade etmek mümkündür.

Türk kadınının bilhassa siyasal haklarını elde etme sürecinde, kadınların bu hakları çaba göstermeden elde ettiği ve hatta kadınlara bu hakların “altın tepsi ile sunulduğu” yönünde tartışmalar da mevcuttur. Toplum içerisinde “aydın” olarak nitelendirilecek ailelerden gelen “aydın kadınların” bu haklar adına attığı adımları görmezden gelmek mümkün değildir; ancak halkın çoğunluğu düşünüldüğünde atılan bu adımlar yetersiz kalmaktadır. Öte yandan kurucu rejimin modern kadın unsurunun “muasır medeniyetlere” ulaşmada atılması gereken zorunlu bir adım olarak gördüğünü ifade etmek mümkündür.

Toplumun en küçük yapı taşı olan “aile”nin temelini oluşturan kadının modernleşmesi tüm toplumun modernleşmesidir anlayışıyla hareket edilmiştir. Bu minvalde modern Türkiye’nin doğuşunun, modern Türk kadınının doğuşuyla paralel şekilde mümkün olacağı fikri hâkim olmuştur. Kadının batılı/modern tarzda eğitilmesi için eğitim alanında reformlar gerçekleştirilmiştir. Kız Enstitüleri ve Akşam Kız Sanat okulları hem kadının modern anlamda eğitilmesi hem de kurucu rejimin ideolojilerinin benimsetilmesi için açılmış önemli kurumlardır. Bu kurumların yanı sıra Halkevleri tüm toplumu kapsayan ve eğitimin yanı sıra kültürel faaliyetlerin de yürütüldüğü merkezlerin başında gelmektedir. Tüm Türkiye’de olduğu gibi Konya’da da önemli faaliyetlerde bulunan Halkevi modern Türk toplumu oluşturmada temel araçlardan biri olmuştur. Konya Halkevi ilk açılan Halkevleri içerisinde yer almakta ve topluma modern Türkiye Cumhuriyeti’ni tanıtmakta başat rol üstlenmektedir.

Eğitim faaliyetlerinin yanı sıra çeşitli konser, kongre vb. etkinliklerle toplumun kültürel anlamda da yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Öte yandan yine kurucu rejimin hedefleri doğrultusunda Batı temelli eğlence ve müzik anlayışı halka tanıtılmakta ve Türkiye’de gerçekleştirilen kurumsal dönüşümün yanı sıra kültürel dönüşüm de desteklenmektedir. Modern Türkiye’de modern Türk halkının oluşturulması topyekûn ve kökten değişimlerle mümkündür fikriyle hareket edilmiştir. Bu doğrultuda kaleme alınan yazılarla modern toplumun gereklilikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Fikirseld alanda gerçekleşen dönüşümler özellikle giyim, kuşam vb. alanlara da sirayet etmiştir. Bilhassa kadınlara yönelik batılı/modern tarzda giyim tüyolarının yer aldığı dergi ve gazete yazıları yazın alanında geniş yer kaplamıştır. Tüm bu hareketlere bakılacak olursa modern Türk toplumunun doğuşu modern Türk kadının doğuşuyla mümkündür anlayışı hâkim olmuştur. Atılan tüm adımlar Türkiye Cumhuriyeti’nin kurumlarından siyasi yapısına, siyasi yapısından eğlence anlayışına modern/batılı tarzda oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalarda özellikle gazeteler aracılığıyla halka duyurulmuştur. Yazın alanında önemli yere sahip olan gazeteler rejimin politikalarını duyurmak için önemli bir araç olarak kullanılmıştır.

Dönemin yazın alanının incelenmesi hem modernleşme hareketlerini hem de toplumsal hayatta kadının konumunu anlayabilmemiz açısından önemlidir. Bu anlamda Konya yerel basının incelenmesi Konya’nın toplumsal yapısı hakkında da çeşitli varsayımlara ulaşmamıza yardımcı olmuştur Ekekon, Babalık ve Yeni Ses gazetelerinin incelenmesi sonucu elde ettiğimiz gazete yazılarından hareketle; özelde Konya kadının genelde ise Türk kadının modernleşme hareketlerinin ana konusu olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu hareketlerin toplumsal olarak içselleştirilmediğini ve halen kadının yeni ve modern toplum yapısına yabancı olduğunu ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz (2017). **İttihat ve Terakki 1908-1914**. 11. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akşam, 15 Haziran 1934.

Akşam, 22 Haziran 1934.

Akşam, 22 Mayıs 1939.

Akşam, 25 Ağustos 1935.

Akşam, 28 Temmuz 1932.

Akşam, 29 Kasım 1935.

Akşam, 6 Kanunuevvel 1934.

Akşam, 6 Ocak 1930.

AKŞİN, Sina (2014). **Kısa Türkiye Tarihi**. 18. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

AKŞİT, Elif Ekin (2021). **Kızların Sessizliği. Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi**, 4. Baskı, İstanbul: İletişim.

AKYÜZ, Yahya (2009). **Türk Eğitim Tarihi**. 11. Baskı, Ankara: Pegem Yayıncılık.

ALATLI, Alev (2010). **Batı'ya Yön Veren Metinler IV (Moderniteye Doğru Kaotik Modern Dünya 1800-1970)**. 1. Baskı, İstanbul: Melisa Matbaacılık.

ALBAYRAK, Mustafa (1994). "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 10(29), 471-482.

ALTUN, Fahrettin (2021). **Modernleşme Kuramı "Eleştirel Bir Giriş"**. 3. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.

ARIĞ, Ayten (2014). "Türkiye'de Kız Enstitüleri: Gelenekten Geleceğe", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (20), 193-215.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938). 5. Baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

ATEŞ, Nevin Yurdsever (2009). **Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927)**. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.

AVCI, Yasemin (2007). "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde "Otoriter Modernleşme" ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi (ATOM)**, 21(21), 1-18.

AYDIN, Hakan (2009). “Kadın (1908-1909): Selanik’te Yayınlanan İlk Kadın Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 22, 147-157.

AYDOĞDU, Hüseyin (2004). “Modern Kimlikte Öznenin Ölümü”, **Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 10, 115-147.

AYSAL, Necdet (2011). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 10(22), 3-32.

Babalık, 16 Aralık 1934.

Babalık, 16 Kânunuevvel 1934.

Babalık, 18 Aralık 1934.

Babalık, 19 Kânunuevvel 1934.

Babalık, 21 Nisan 1935.

Babalık, 22 İkincikanun 1933.

Babalık, 23 Kanunuevvel 1934.

Babalık, 23 Kanunuevvel 1934.

Babalık, 25 Eylül 1935.

Babalık, 26 Aralık 1934.

Babalık, 27 Ağustos 1933.

Babalık, 29 Teşrinievvel 1934.

Babalık, 31 Aralık 1934.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1933.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1934.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1939.

BAUMAN, Zygmunt (2003). **Modernlik ve Müphemlik**. 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BERKES, Niyazi (1991). **Türkiye’de Çağdaşlaşma**. 18. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BERMAN, Marshall (1999). **Modernleşme Tanımları: Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**. 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

BİRİNCİ, Ali (2001). **Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali**.1. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları.

BOZKURT, Birgül ve İbrahim Bozkurt (2014). “Türkiye’nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı “Müfide İlhan” ve Mersin’deki Çalışmaları”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 19, 51-75.

CAPORAL, Bernard (2000). **Kemalizm Sonrası Türk Kadını Cilt III**. 1. Baskı, Ankara: Çağdaş Yayıncılık.

CİHAN, Emel Zeliha (2018). “Modernleşme ve Kadın”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)**, 8(1), 269-280.

COŞAR, Simten (1999). “Türk Modernleşmesi: Aklîleşme, Patoloji, Tıkanma”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, 2(8), 69-82.

Cumhuriyet, 15 Teşrinisanî 1933

Cumhuriyet, 4 Mayıs 1935

Cumhuriyet, 6 Birincikânun 1934

Cumhuriyet, 7 Birincikânun 1934

Cumhuriyet, 26 Mart 1929.

Cumhuriyet, 21 Mart 1930.

Cumhuriyet, 22 Mart 1930.

Cumhuriyet, 31 Mart 1930.

Cumhuriyet, 26 Ekim 1933.

Cumhuriyet, 8 Kasım 1933.

Cumhuriyet, 4 Aralık 1934.

Cumhuriyet, 3 Mart 1936.

CUNBUR, Müjgan (1992). “Atatürk Dönemi’nde Kadın Eğitimi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 8(23), 259-272.

ÇAHA, Ömer (2018). **Sivil Kadın. Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum**. 5. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi.

ÇAKIR, Serpil (2021). **Osmanlı Kadın Hareketi**, 6. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

ÇAKIR, Vedat (2005). “Konya’nın Geleneksel Eğlence Kültürü”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (17), 355-382.

ÇİÇEK, Atıl, Selçuk Aydın ve Bülent Yağcı (2015). “Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, 6(9), 268-284.

ÇİĞDEM, Ahmet (1997). **Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas**. 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

DEMİR, Şeyhmus (2021). **Gelenek ve Modernleşme Bağlamında Sosyoekonomik Kimlikler: Mardin Örneği**. 1. Baskı, İstanbul: Hiper yayın.

DER, Mehmet ve Mahir Mak (2022). “Oturak âlemlerinden Barana Sohbetlerine Dönüşüm”, **USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi**, 4(9), 684-709.

DIAMOND, Marie Josephine (1994). “The Revolutionary Rhetoric of Olympe de Gouges”, **Feminist Issues**, 14(1), 3-23.

DOĞAN, Sabiha (2019). **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Aydın Kadınlar: Şair ve Yazarlar (1850-1950)**. 2. Baskı, İstanbul: Akademik Kitaplar.

DURAKBAŞA, Ayşe (2021). **Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm**. 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ekekon, 12 İkinciteşrin 1935.

Ekekon, 13 İkinciteşrin 1936.

Ekekon, 14 Mart 1935.

Ekekon, 15 Eylül 1935.

Ekekon, 16 İkinciteşri 1935.

Ekekon, 20 İkinciteşrin 1935.

Ekekon, 22 İkincikanun 1938.

Ekekon, 24 Birincikanun 1935.

Ekekon, 24 Eylül 1937.

Ekekon, 25 Eylül 1935.

Ekekon, 25 Şubat 1936.

Ekekon, 27 Haziran 1935.

Ekekon, 29 Birinciteşrin 1938.

Ekekon, 30 Eylül 1937.

Ekekon, 4 Birinciteşrin 1935.

Ekekon, 8 Eylül 1937.

Ekekon, 8 İkinciteşrin 1936.

Ekekon, 9 Ağustos 1939.

Ekekon, 9 Eylül 1937.

EREŞ, Figen (2006). “Türkiye’de Kadının Statüsü ve Yansımaları”, **Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi**, 19, 40-52.

EROL, Demir ve Kübra Yıldırım (2019). “Kadınların İş Gücüne Katılımı ve Kadın İşgücüne İlişkin Sosyal ve Politik Gelişmeler: ASO I.OSB’deki Kadın İşgücü ve Özellikleri”, **80 Sonrası Mekân ve Planlama**, Ed: Aysu Uğurlar vd., Ankara: Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 115-137.

ERZEN, Meltem Ünal (2019). “Siyasette Cinsiyet Eşitsizliği”, **Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (3), 21-32.

GIDDENS, Anthony (1994). **Modernliğin Sonuçları**. 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

GÖKALP, Ziya (1980). **Makaleler IX**. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

GÖKTAŞ, Dilara (2019). “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kadın Dernekleri ve Basın Bağlamında Toplumda Kadın Konusuna Yaklaşımı”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)**, 6(5), 519,527.

GÖRÜR, Emel Demir (2015). “İnas Rüşdiye Mektepler: Yana Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi Örneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8(36), 311-322.

GÖZTEPE, Ece (1996). “Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 45(1), 185-193.

GÜZEL Şehmus (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi 3-4**, İletişim Yayınları, 857-876.

HABERMAS, Jurgen (1987). “Modernity: An Incomplete Project”, **The Anti-Aesthetic Essays On Postmodern Culture**. Ed: Hal Foster, 5. Printing, Washington: Bay Press, 3-15.

Hakimiyet-i Milliye, 30 Ekim 1934.

HIZAL, G. Senem Gençtürk (2013). **Cumhuriyet’in İlanı. Türkiye’de Modernleşmeyi Reklam Metinlerinden Okumak 1928-1950**. 1. Baskı, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

İkdam, 25 Mart 1929.

İLERİ, Turgut (2019). “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Bağlamında Kız Enstitüleri’nin Türk Modernleşmesindeki Yeri ve Önemi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 65, 193-226.

İLYAS, Ahmet (2017). “Osmanlı’da Erken Cumhuriyet’e Kadın Siyasal Hareketi”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, 9, 465-476.

İNAN, Afet (1982). **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**. 4. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1927) (2009). Haz: Zehra Toska vd. 1. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

Kadınlar Dünyası: 51.-100. Sayılar Yeni Harflerle (1913-1921). (2009). Haz. Fatma Büyükkarcı Yılmaz ve Tülay Gençtürk Demircioğlu. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.

KALAYCIOĞLU, Ersin ve Ali Yaşar Sarıbay (2000). **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.

KARACA, Şahika (2016). “Osmanlı Kadın Hareketinde İki Kız Kardeş: Fatma Aliye ve Emine Semiye”, 5, 10-17.

KARAL, Enver Ziya (1991). **Atatürk’ten Düşünceler**. 1. Baskı, İstanbul: Çağdaş Yayınları.

KARSLI, Emine (2019). “Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası”, **Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 1-14.

Şafak Kaypak, “Cumhuriyet Dönemi Türk Modernleşmesinin Kadına Bakışı”, **Türk Dünyasında Kadın Algısı Cilt 1**, Ed. Şayan Ulusan ve Shurubu Kayhan, CBÜ Yayını, Isparta, 2016, 173-188.

KOCACIK, Faruk ve Veda Gökkaya (2005). “Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları”, **CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 6(1), 195-219.

KOÇ, Çilem Tuğba (2019). **Modernleşme Sürecinde Batı'da ve Osmanlı'da Feminizm ve Kadın Dergileri (1869-1927)**. 1. Baskı, Ankara: Gece Akademi.

KODAMAN, Bayram (1990). "Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 5(1), 135-182.

KODAMAN, Bayram (1991). **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**. 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KONAN, Belkıs (2011). "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 60(1), 157-174.

KONAN, Belkıs (2016). "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Türk Kadınının Aile Hukukundaki Durumu", **Yasama Dergisi**, 33, 7-28.

KURNAZ, Şefika (1991). **Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını**. 2. Baskı, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Kurun, 16 Şubat 1935.

Kurun, 2 Mart 1935.

Kurun, 22 Şubat 1935.

Kurun, 31 Temmuz 1938

Kurun, 6 Şubat 1935.

Kurun, 7 Birincikânun 1934.

MARDİN, Şerif (1991). **Türk Modernleşmesi**. 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

MARDİN, Şerif (2000). "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ed: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 79-104.

MARSHALL, Gordon (2005). **Sosyoloji Sözlüğü**. 2. Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Milliyet, 16 Nisan 1933.

Milliyet, 21 Mart 1930.

Milliyet, 22 Mart 1930.

Milliyet, 26 Mart 1929.

Milliyet, 26 Mart 1930.

Milliyet, 3 Kanunusani 1929.

Milliyet, 6 Kanunuevvel 1934.

ORTAYLI, İlber (2016). **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**. 5. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat.

ORTAYLI, İlber (2019). **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. 49. Baskı, İstanbul: Kronik Kitap.

ÖNER, Göksu Özden (2016). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Konya’da Eğitim Yapıları (1839-1939)” **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

ÖZCAN, Nezahat (2003). “Atatürk’ün Kastamonu Ziyareti ve Bu Ziyaretin Önemi”, **Atatürk Araştırmaları Dergisi**, 19(57), 1277-1289.

ÖZÇELİK, Tacettin Gökhan (2019). “Batı-Dışı Modernleşme Kavramı Temelinde Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Modernleşme Çabaları”, **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(2), 308-326.

ÖZÇELİK, Tacettin Gökhan (2019). “Batı-Dışı Modernleşme Kavramı Temelinde Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Modernleşme Çabaları”, **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(2), 308-326.

ÖZDİL, Muhammed (2017). “Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme” **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 28(3), 383-400.

ÖZKİRAZ, Ahmet ve Nazan Arslanel (2011). “İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde Kadın Olmak”, **Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi**, 3(1), 1-10.

SANCAR, Serpil (2020). **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar**. 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

SARIÇOBAN, Gülay (2017). “Millî Mücadele’de Anadolu Kadını”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21(4), 1331-1346.

SAYGIN, Arda Umut (2016). “Anthony Giddens’in Sosyolojisinde Modernliğin Boyutları”, **Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)**, 1(2), 69-80.

Son Posta, 10 Eylül 1935.

Son Posta, 24 Ağustos 1935.

Son Posta, 4 Kasım 1936.

Son Posta, 6 Teşrinievvel 1930.

ŞAHİN, Cemile ve Mustafa Şahin (2013). “Osmanlı Son Dönemi ile Millî Mücadele Yıllarında Türk Kadınının Sosyal, Siyasal ve Askeri Faaliyetleri”, **NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2, 53-72.

Hayriye Şengün, “Artvin’de İki Kadın Kahraman: Çiçek Nene (İrişti) ve Sadiye Hanım (Ardahan)”, **Kadın Çalışmaları Güncel Konular**, Ed. Reyhan Ayşen Woolf vd., Eğitim Yayınevi, Giresun, 2018, 144-154.

ŞİMŞEK, Sefa (2002). “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenler”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(3), 29-39.

T.C. Resmî Gazete, 4.04.1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, D. I, C. 28, İ. IV (03.04.1923).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 19, İ. III (25.11.1341(1925)).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 19, İ. III (30.11.1925).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 22, İ. III (17. 02. 1926).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 33, İ. IV (21.06.1927).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 7, İ. 1 (03.03.1924).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 7-1, İ. II (16.04.1924).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. III, C. 17, İ. III (20.03.1930).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. III, C. 5, İ. 2 (08.11.1928).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. IV, C. 17, İ. II (26.10.1933).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. IV, C. 25, İ. IV (05.12.1934).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. V, C. 1, İ. F (07.03.1935).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. V, C.1, İ. F (01.03.1935).

TBMM Zabıt Ceridesi, D. VI, C. 25, İ. IV (03.12.1934).

TEKİN, Cemile (2019). “Atatürk’ün Hedeflediği Türk Kadını Profiline İzleri: Konya Nutku Örneği”. **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 65, 445-464.

Terbiye Postası, 1 Mart 1923.

TOMBULOĞLU, Tuba (2020). “Türk Modernleşme Sürecinde Kadınların Eğitim Hakları Üzerine Düzenlemeler”, **AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 8(25), 188-199.

TOPRAK, Zafer (1988). “Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile”, 51, 34-38.

TOPRAK, Zafer (2016). **Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)**. 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TOPRAK, Zafer (2019). **Türkiye’de Yeni Hayat, İnkıap ve Travma 1908-1928**. 3. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.

TOROS, Taha (1998). “İstanbul Üniversitesi’nden Diploma Alan İlk Kız: Şekibe Ali”, **Tarih ve Toplum**, 158, 17-19.

TOURAINÉ, Alain (2002). **Modernliğin Eleştirisi**. 4. Baskı, İstanbul: YKY.

Ulus, 7 İkkânun 1934.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (1969). **Sosyoloji Sözlüğü**. 1. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (2021). **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**. 17. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Vakit, 22 Mart 1930.

Vakit, 5 Kasım 1930.

Vakit, 5 Teşrinievvel 1930.

Vakit, 7 Nisan 1930.

Yarın, 29 Mart 1930.

Yarın, 7 Nisan 1930.

Yeni Asır, 13 Kasım 1934

Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908) Seçki (2009). Haz. Mustafa Çiçekler ve Fatih Andı. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.

Yeni Harflerle Kadın II. Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi (2009). Haz. Fatma Kılıç Denman. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.

Yeni Ses, 10 Şubat 1935.

Yeni Ses, 12 Şubat 1935.

Yeni Ses, 13 Eylül 1935.

Yeni Ses, 15 Ağustos 1935.

Yeni Ses, 15 İkincikanun 1936.

Yeni Ses, 16 Ocak 1934.

Yeni Ses, 17 Birinciteşrin 1936.

Yeni Ses, 18 Şubat 1935.

Yeni Ses, 19 Şubat 1935.

Yeni Ses, 21 İkinciteşrin 1935.

Yeni Ses, 25 Eylül 1935.

Yeni Ses, 25 Haziran 1936.

Yeni Ses, 25 Temmuz 1936.

Yeni Ses, 26 Eylül 1935.

Yeni Ses, 27 Birincikanun 1934.

Yeni Ses, 29 Haziran 1935.

Yeni Ses, 29 İkinciteşrin 1935.

Yeni Ses, 3 Ağustos 1935.

Yeni Ses, 6 İkinciteşrin 1935.

Yeni Ses, 7 Ağustos 1935

Yeni Ses, 7 Birinciteşrin 1936.

Yeni Ses, 7 İkinciteşrin 1935.

Yeni Ses, 7 Nisan 1935.

YILMAZ, Durmuş ve Nadire Emel (Süntar) Akhan (2011). “İlk Dönem Halkevlerinin Eğitim Faaliyetleri: Konya Halkevi Örneği”, **Karadeniz Araştırmaları**, 29, 59-95.

YILMAZ, Mehmet Serhat (2005). “Atatürk’ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılabı” **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 13(1), 223-232.

YÜRÜT, Berna (2017). “Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareket ve Hukuki Talepleri”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 30(133), 365-396.

Zaman, 1 Kânunuevvel 1934.

Zaman, 2 Mart 1935.

ZİHİNOĞLU, Yaprak (2003). **Kadınsız İnkılap**. **Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği**. 1. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

